رهبر ڊائجيسٽ

لائبريري
انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو سنڌ

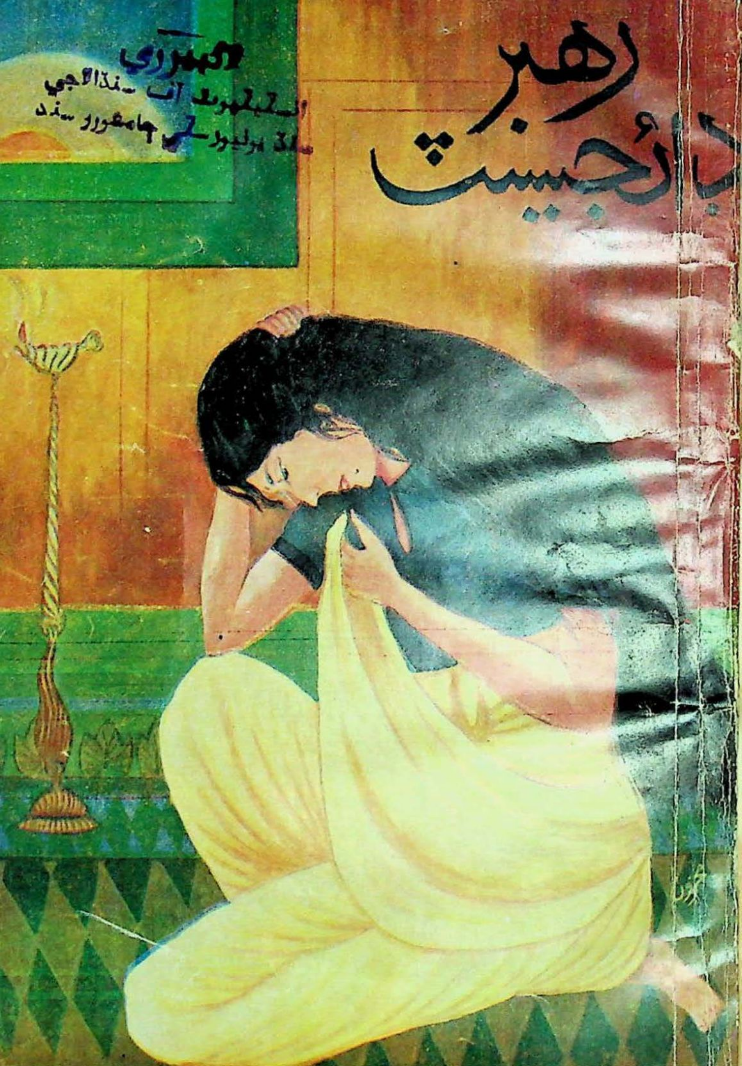

رهبر ڊائجيسٽ

جنوري ١٩٧٣ع

شمارو نمبر ١ جلد ٤

چيف ايڊيٽر : اي. ڊي. وساڻ

ايڊيٽر : عابد لغاري

مددگار : اي. ايڇ. مکسي بلوچ

انتظاميه

جنرل مئنيجر: اسلم رضوي

سرڪيوليشن مئنيجر: عبدالله پٿو

ايڊورٽائزنگ مئنيجر: سيد مير محمد شاه

مصور : مجزون

قيمت ٠٠-٢ روپيه سالياڻو چندو ٠٠-٢١ روپيه

آفيس :
رهبر پبليڪيشنس
عباسي چيمبرس
قاضي عبدالقيوم روڊ
ڪاڌي ڪاٽو، حيدرآباد سنڌ

پوسٽل ائڊريس :
پوسٽ باڪس نمبر ٤٨
حيدرآباد سنڌ

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

لائبريري
انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو سنڌ

نئين سال جي پهرين رهبر ۾....

✽ منهنجو ڪانگل....	خط	٥
✽ راز ۽ نياز	ايڊيٽر	١١

معاشرو

✽ استاد ۽ سنڌس ڪردار	بي . اي ٿهڪماڻي	١٩

تاريخ سنڌ

✽ امر شهيد هيمون؟	زينت نذير	٣١

تاريخ عالم

✽ امير تيمور	ميمڻ عبدالمجيد سنڌي	٥٨
✽ اسلامي تاريخ جو هڪ ورق	پروفيسر نوازعلي 'شوق'	٤٣

افسانا

✽ حسرت	محزون	٣٦
✽ شريڪ ـ حيات	مشتاق ٻاريچو	٣٩

ملايا جي لوڪ ڪهاڻي

✽ پهريدار	بخاري	٣٣
	سيما ممتاز عباسي	

شعر و شاعري

✽ قرآن	'فيض' بخشاپوري	٤٤
✽ رباعيون	سردار علي شاه 'ذاڪر'	٤٩
✽ غزل	'قمر'، 'شوق'، 'منصور'، 'ناظم'، 'مخمور'، 'ساجد'، 'جوهر'	٨١
✽ بيت	الياس 'عشقي' 'عاصي' 'شاهد'	٨٨

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

* ديس جو سپاهي	'محسن' ڪڪڙائي	
* اللهي تون انسان!....	نادرعلي شاه 'سير'	٨٤
* ڪافي (سرائڪي)	حسين بخش مگسي	٨٥
* موسم بهار....•	علي انور 'ضيا'	٨٦
* پورهيو	'آثم' ناٿن شاهي	٩٢
* صلو سادگي جو	اسحاق 'راهي'	٩٤

متفرق

* لڙڪ ۽ مرڪ	خليل جبران	٩٧
* اڪيلائي جو ساٿي	ڪي . ايل . تنها	١٠١
* اکرن جي اکيڙ	ميمڻ عبدالمجيد سنڌي	٩د

تنقيدي تبصرو

* نور شاهين ۽ سنڌي غزل	شيخ عبدالرزاق 'راز'	١٠٩

ڪتاب تي جائزو

* مانوزي ننگ	قربان علي بگٽي	١١٩
مصنف: رل بخش ٻليجو	قسط ٻي	

بهترين ناولن جو اختصار

* تقدير	ٿامس هارڊي غلام نبي ميمڻ	١٢٩
* وڏو ماڻهو	بشير بلوچ	١٤٠

سرورق

* چترڪاري	مخزون	

وٽ سورنهدي ولهان، ويــو تيل ٻري،
موٽ مسافر سهرين، چانگي تــي چڙهي،
راتــي لاه رڙي، وٺي وهامي راتــڙي۔ (شاه)

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو۔

منهنجو ڪانگل آهي قرب وارو

✻ ڀاءُ عابد صاحب

السلام عليڪم. ادا رهبر نه واقعي رهبر آهي. زندگيءَ جو رهبر، ادب جي ميدان ۾ رهبر، اسلاميات جي اسٽيج تي رهبر، بهرحال رهبر ڊائجيسٽ سنڌ جي عوام جو رهبر آهي. مان بلا ناغي جي بڪ اسٽالن تان اوهان جو رهبر خريد ڪندو رهندو آهيان. پر جيڪڏهن ميمبر بڻائڻ چاهيو نه پلي جنوريءَ کان وي. پي ڪري موڪليو.

فقط اوهان جو قريشي عبدالمجيد شاهد سکر

✻ برادرم عابد سائين السلام عليڪم!

اڄ اوچتو مارڪيٽ ۾ اوهان جو رهبر ڏٺم، تعجب ٿيو نه 'فرار' ٿيل وري ظاهر ٿيو آهي جا خوشي ۽ جهڙي ڳالهه آهي. ادا هن وقت ضرورت هن ڳالهه جي آهي نه اسان ماڻهن ۾ پنهنجن حقن وٺڻ جو جذبو پيدا ڪيو ۽ ان سان گڏ نون لکندڙن کي به موقعو ڏيو نه جيئن هو اڳتي وڌي سگهن.

رفيق . ابن . بخاري سجاول

✻ جناب مڙا عابد. سلامت رهين

السلام عليڪم. اوهان جو پيارو رسالو مان هر مهيني پڙهندو آهيان، هاڻي نه روز بروز پيارو ٿو لڳي. ڪجهه سگهه ساري شعر موڪلي رهيو آهيان. خدا ڪندو نه اشاعت جهڙا هوندا. اوهان جو جوهر بروهي حيدرآباد

✱ محترم عابد صاحب

جيئن تہ اوهان جو ماهوار رهبر ڊائجيسٽ باقاعدي ملندو رهي ٿو. جنهن ۾ خوبصورت، عمديون ڪهاڻيون، انساڻ، تاريخ ۽ شعر و شاعري جو مواد ڪافي انداز ۾ ڇپجي شايع ٿئي ٿو. سنڌي ادب جي واڌاري لاءِ اهو نيڪ قدم آهي. الله اوهان کي توفيق ڏئي. اسان سنڌين جو فرض آهي تہ هن رسالي جي مدد ڪريون ۽ ڪنداسين.
غلام قادر عطاش- پيرو گاڏهي دادو

✱ جناب عابد صاحب

السلام عليڪم- رسالي رهبر ڊائجيسٽ جي ٻيهر نڪرڻ تي اوهان کي لک لک مبارڪون هجن. اوهان جــدوجهد ۽ ڪوشش ڪري رسالي کي ٻيهر اشاعت هيٺ آڻي جيڪا علم و ادب جي خدمت ڪئي آهي، اوهان جي ان خلوص مان نہ صرف اوهان جي علم دوستي ۽ ادب نوازي جو واضح ثبوت ملي ٿو. شال رهبر اوهان ۽ اسان سڀني جو حقيقت ۾ رهبر ثابت ٿئي.
ساجد لعلپوري- جهالپور

✱ محترم و مڪرم آداب عرض

اوهان کي ڊسمبر جي پنجن ڪاپين جو آرڊر موڪليم سي موڪلي ڏيندا. ۽ شعر موڪليان ٿو اشاعت ۾ آڻيندا. عرض آهي تہ ڪجهہ ڪجهہ اسان جو مواد ڏئــي همت افزائي ڪندا رهندا تہ مهرباني. منگي امان الله ناظم ٽرڙي محبت

✱ مٺڙا عابد

الــلام عليڪم- اوهان جو پيارو رسالــو مان هر مهيني وٺندو آهيان روز بروز نکارو ٿو لڳي. گهڻن ڏينهن کان دلي آس هئي تہ اوهان ڏانهن شعر موڪليان پر سگهہ نہ ساري سگهيس، اڄ همٿ ڪري پنهنجا ٻہ ٻولا پڳل جملا اوهان ڏانهن موڪلي

رهيو آهيان ترتيب ڏئي شايع ڪندا، مهرباني.
جوهر بروهي سيڪريٽري تنظيم بروهي فريدآباد

* محترمي:
نئين سر رهبر کي جاري ڪرڻ تي ۽ اڳي کان وڌيڪ سهڻو سينگارڻ تي انتظاميه ۾ اداري جي سرپرستن ۽ ادارت جي رهبرن لاءِ دلي مبارڪباد پيش ڪريان ٿو.
رحمت الله چنو شاهپور جهانيان

* محترمي عابد السلام عليڪم.
جي ليلائي نه لهين ته پڻ ليلائج
آمرو م َ لاهيج سڄڻ ڄاڃهينڊڙ ڪهڻو
جيئي سنڌ ـ ڊسمبر جو پرچو نظر مان گذريو اندازو لڳايم ته اوهان سنڌي ادب جي صحيح خدمت ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙي رهيا آهيو. اوهان شڪاريات جي لاءِ به ڪي صفحا مخصوص ڪري واقعا شايع ڪريو. ان سان ڊائجيسٽ جو معيار وڌندو.
عطاءالله وقاصي سلطان آباد

* جناب اعلي
ڪافي وقت کان اوهان جي محفل ۾ شرڪت جي ڪوشش ڪندو هيس نيٺ هن پيري ان جو موقعو ملي ويو. هڪ ڪهاڻي پيش خدمت آهي اميد ته نااميد نه ڪندا. مان ۽ دوست بشيراحمد اوهان جو رسالو پڙهي ڪافي لطف اندوز ٿيندا آهيون. توهان جون ڪوششون تعريف جي لائق آهن.
فقط پرتابرائي مولچندائي رنوديرو

* جناب عابد لغاري. السلام عليڪم
هڪ مضمون بعنوان "اسلامي شريعت ۾ فرد ۽ رياست" موڪلي رهيو آهيان. جيڪو عربي ڪتاب نان اخذ ڪيل آهي.

هي مضمون اسلامي شريعت ۾ هڪ فرد جو رياست تي حق ۽ رياست جا ڪم ۽ حقوق واضح ڪري ٿو. شايع ڪري همت افزائي ڪندا.   اوهان جو حافظ واحد بخش شڪارپور

✽ پيارا پرين عابد صاحب

اڳي رهبر پڙهندو هئس. وچ ۾ بند ٿـي ويو ته ڏاڍي ڀاڙائي ٿي، پر رب جا وري به شڪرانا آهن جو توهان جي همت سان وري رهبر جي رهبري ٿي. تازو پرچو سڄو سينگاريل آهي. ٽائيٽل ۽ اندريان بلاڪ ته چڱا ڪتاب جي جان آهن مواد ڪافي دلچسپ آهي. انسانا وڌيڪ ڏيو ته ڏٺو.

بي . اي . دهپ عباسي قمبرعلي خان

✽ عابد سائين

رهبر جو باقاعدي قاري آهيان. مان ڪو شاعـر ڪونه آهيان پر ڪڏهن ڪڏهن قلم مان ڪجهه نڪري ايندو آهـي. جيڪو موڪليان ٿو شايع ڪري همت افزائي ڪندا.

ميمڻ غلام مصطفى 'مشتاق' لاڙڪاڻو

✽ ياءُ عابد السلام عليڪم

جيئي سنڌ ـ مون وٽ ڪجهه شعر ۽ ننڍڙيون ڪهاڻيون آهن جن لاء همت افزائي ۽ رهبر جي رهبريءَ جي ضرورت آهي. توهان ساٿ ڏيندو ته مان پنهنجي خوش نصيبي سمجهندس. منهنجون رهبر لاء نيڪ دعائون.

توهان جو ڪيهر شوڪت

✽ پيارا ياءُ

سنڌڙيءَ نان سر ڪير نه ڏيندو
سهندو ڪير مـــيـــار او يار

ڊسمبر جو پرچو مليو ڪافي پسند آيـو. آزاديءَ جـي

سرنگهه، بيوفا ۽ جي لائين سي توڙ نڀائين جي ليڪن ڪيرون لهڻيون. ٻارڙن لاءِ ڪجهه صفحا مخصوص ڪيو ڇو ته هي ئي سڀني نئين ۽ وڏن جو رهبر آهي.

عبدالڪريم وڳڻ موندر دادو

❊ عابد صاحب،

السلام عليڪم. توهان جا ٽي رسالا رهبر ڊائجيسٽ جا اڳيان رکيا اٿم. آڪٽوبر جي مهيني ۾ نو منهنجي نالي منهنجي هڪ طويل مضمون ڪي پڇي، پوريءَ ڪي ٽڪر ڪڍي، ڪجهه گهٽيدي، عنوان به پنهنجي طرفان ڏئي، ان ڪي لولو لنگڙو بنائي ڇپيو آهي. سمجهه ۾ نٿو اچي ته توهان ائين ڇو ڪيو آهي ۽ آءٌ ته ڇاهِ مون ڪان علاوه ڪو ٻيو به ان قسم جي سرجري قبول ڪندو؟ سمجهه ۾ نٿو اچي توهان ڪي ڇا لکان؟ ڀاءُ اها غلط ڳالهه آهي جو سنڌ ۾ سنڌي اديب جو قدر نٿو ڪيو وڃي. ايڊيٽر يا پبلشر پنهنجي مرضي مطابق ٿا هلن، نه ته بين الاقوامي قاعدن قانونن مطابق ڪاما، فل اسٽاپ جهڙيون نشانيون به ڦيرائڻ بنا اجازت جي غلط آهي. سچ ته مون کي ڏسي ڏاڍو ڏک ٿيو ته اهڙو بي دردي سان سنڌي ليکڪن جو استحصال ڪيو ٿو وڃي جو ڪين (ڪليف خاطر ٿي سهي) ۽ اڳر لکي اطلاع يا اجازت نٿي ورتي وڃي.

هڪ مضمون ”سفت ۾ حجامت“ رهبر ڊائجيسٽ لاءِ موڪلي رهيو آهيان. ان بعد هر مهني ٻاهران موڪلڻ جي ڪوشش ڪندس. گرامر جي يا صورتخطي جي غلطي هجي ته ڀلي درست ڪجو. پر سرجري نه ڪجو.

الطاف شيخ شنگهائي - چين

ڀاڻو الطاف!

اوهان جي شڪايت بجا آهي ۽ ان لاءِ مون ڪي پڻ

افسوس آهي. پر ان لاءِ آڪٽوبر جي رهبر ۾ ڏنل مضمون جي هيٺان وضاحت ڪيل هئي ته اسان وٽ مضمون ڇپجي رهيو هو جو اوهان جو ڪتاب ”سمونڊ جي سيوين“ مارڪيٽ ۾ اچي ويو. جنهن ۾ ساڳيو مضمون به ڇپيل هو. ان ڪري ملاقات وارو حصو ملاقات جي عنوان سان ڇپيو ويو جنهن لاءِ اوهان شڪايت ڪئي آهي. حالانڪ اوهان واري ڪتاب ۾ ساڳي شي پاڻ وڏيڪ وضاحت سان ڇپيل آهي.

مون کي اهو به معلوم ٿيو آهي ته اوهان ساڳيو خط ٻين کي به موڪلي ڏنو آهي. شايد شڪايت طور ته جيئن هو به ساڳيو قدم نه کڻي. پر شايد اوهان کي اها خبر نه آهي ته ٻين جو ايڊيٽر رهبر لاءِ ڪهڙا جذبا رکي ٿو! هو مون کي هندن جو دشمن معني سنڌ جو دشمن معني جماعت اسلامي جو ايجنٽ قرار ڏئي رهبر کي نقصان رسائڻ جي ڪوشش ۾ مصروف آهي. هو ان خط کي به يقيناً رهبر جي مخالفت ۽ ان کي نقصان رسائڻ جي حيثيت ۾ استعمال ڪندو. تو پاڻ آڪٽوبر جي رهبر ۾ منهنجو ايڊيٽوريل پڙهيو هوندو.

مون لکيو هو ته اسين اصلي هندن جا مخالف نه آهيون جيڪي واقعي جنگ کان متاثر ٿي هندستان هليا ويا هئا، پر انهن جي آڙ ۾ هندستان جيڪي وڏيڪ هندو سنڌ جي ڏنڙيل علائقي تر تي سڙهن گهري ٿو اها سراسر ناانصافي ۽ ظلم ٿيندو.

توکان مضمون کي نقيو ڪري ڇپڻ جي ان ڪري اجازت به نه وٺي سگهيس جو تون ديس ديس جو مسافر آهين ۽ مان توکي ڪٿي ڳولي لهان ها! پر تنهن هوندي به مان پنهنجي غلطي تسليم ٿو ڪريان ته مون کي اجازت کان سواءِ اڳ ڪرڻ نه گهربو هو. پر خدارا اهڙي قسم جي ماڻهن کي اهڙا موقعا نه ڏيندا ڪريو جيئن هو پنهنجي ڪاروباري عزائم کي اسان جي خلاف استعمال ڪري سگهن. (ايڊيٽر)

راز ۽ نياز

ملڪ ۽ قوم جي بهبودي لاءِ انتظاميه جو هئڻ لازمي هوندو آهي ۽ انتظاميه کي دڳ ڏيکارڻ لاءِ موجوده دور ۾ اسيمبليءَ کي وڏي اهميت حاصل آهي، جا ملڪي انتظام لاءِ قاعدا قانون ۽ طور طريقا سوچي سمجهي ٺاهيندي آهي. انتظاميه جي عمل ۽ ڪردار کي زير بحث آڻي جائز يا ناجائز ۽ منظور يا نامنظور هئڻ جو فيصلو ڏيندي آهي. ان بعد عدليه اسيمبلي جي ٺاهيل قاعدن ۽ قانون کي آڏو رکي انتظاميه ۽ عوام جي وچ ۾ معاملات کي نبيريندي آهي. ان مان ظاهر ٿيو ته اسيمبليءَ ملڪ جي فلاح، بهبود ۽ ترقي لاءِ ضامن آهي ۽ هي اهو ادارو آهي جيڪو انتظاميه ۽ عدليه جي وچ ۾ هڪ اهم ڪڙي آهي. ٽنهي ادارن جي واڳ ان جي هٿ ۾ آهي ان ڪري جيتري سنجيدگي عدليه ۾ ۽ جيتري محنت انتظاميه ۾ نظر اچي ٿي ان کان بدرجها وڌيڪ اسيمبلي ۾ هئڻ گهرجي.

عدالت جي ڪمره ۾ خاموشي، چپ چپات ۽ سنجيدگي جو عالم هوندو آهي، صرف زير بحث مسائل ۽ ڪيسن تي نهايت هوشمنديءَ سان بحث هلندو آهي. هر موجود شخص ان جو احترام ڪندو آهي ۽ ان ۾ ڪا ڪسر نه ڇڏيندو آهي پر ان جي برعڪس اسيمبلي هال ۾ جيڪي وهي واپري ٿو اهو سخت تڪليف جو باعث آهي.

قوم پنهنجي پنهنجي علائقي مان وڏ ۾ وڏ بهتر ۽ ڪم واري ماڻهو کي ووٽ ڏيندي آهي ته جيئن هو اسيمبليءَ ۾ ويهي سندن حقن جي حفاظت ڪري يا حقن نه ملڻ جي

حالت ۾ گهر ڪري. اهڙي قسم جا وعدا عوام سان ته بي شمار ڪيا ويندا آهن ۽ انهن کان ووٽ ورتا ويندا آهن. پر ڏنو هي ويو آهي ته اڄ تائين اسيمبليءَ ۾ ڪڏهن به سنجيدگي نظر نه آئي ۽ نه ڪڏهن اهو مان ۽ مرتبو يا شان ۽ عزت برقرار رکي وئي آهي جا اسيمبلي هال ۾ هئڻ گهرجي.

قوم جون انهن نمائندن ۾ چاچا اميدون ۽ آسرا هوندا آهن پر چوندجي وڃڻ کان پوءِ هو اسيمبلي ۾ وڃي ڇا ڪن ٿا، اهو گذريل ٢٥ سالن کان صاف ظاهر رهيو آهي ته غير سنجيده، ذاتي عداوت، اجائي مخالفت، پنهنجي هر ڳالهه کي بهتر قرار ڏيڻ ۽ افراتفريءَ جو عالم هوندو آهي. جنهن ۾ کل پوڳ، ۽ مذاق معقول جي حد کان تجاوز ڪري ويندو آهي. ڪيترو ئي وقت غير ضروري، غير اهم مسئلن ۽ ذاتي عزت ۽ توهين جي ڇڪتاڻ ۾ گذري ويندو آهي.

جمهوريت جي ٥٨ع تائين واري دور ۾ اسيمبلين ۾ فساد، گاريون، پادر اڇلائڻ، گلي سان وٺڻ، ڌڪا ڏيڻ ۽ مڪا بازي ٿيڻ اهي عام روايتون رهيون آهن جن کي وري تازه ڪيو پيو وڃي. اهو نه جمهوريت جو اصول آهي ۽ نه طريقو.

حقيقت هي آهي ته بي جا وقت ضايع ڪرڻ جي بجاءِ جيڪڏهن اهو وقت قومي مفاد ۾ صرف ڪيو وڃي ته ڪيڏو نه بهتر ٿيندو.

تازو سنڌ اسيمبلي جا اجلاس ٿي گذريا، سيشن ختم ٿيو. هڪ هفتي جي گڏجاڻين مان ڇا حاصل ٿيو! چند تحريڪ التوائون پيش ٿيون، چند آرڊيننس زير بحث آيا ۽ چند نوان مسئلا ڇڪتاڻ جو باعث ٿيا بس. باقي جيڪو قائم زيان ٿيو ان ۾ سڀ ميمبر حضرات برابر جا شريڪ آهن:

”توهان ايوب جي وقت ۾ وزير نه ٻر ڇڇو هئين.“— ”۽ توهان ان وقت ڇوڇن جو نوڪر هئين.“— ”توهنجي شڪل جانورن جهڙي آهي.“— ”هن کي ڇڇي جي ضرورت آهي.“— ”هن کي شرم نٿو اچي- ها هو بالڪل بي شرم آهي.“— ”ڳالهائڻ وقت ڏاڍا سهڻا ٿا لڳو، — ها تو کان وڌيڪ هتي حسن جو مقابلو نه آهي“— توهان جانورن وارا ايڪشن ٿو ڪرين ان لاءِ توکي جانورن واري باغ ۾ پنجري ۾ بند ڪرڻ گهرجي.“— ”هو اتي وڃي ائين ٿو، جيئن جوڪر.“

ان طرح سان وقت کي برباد ڪرڻ جي بجاءِ قوم کي درپيش مسئلن لاءِ ڪجهه سوچ ويچار ڪئي وڃي ها، جيئن روزگار جو مسئلو آهي، لکين ماڻهو بي روزگار آهن. غريب والدين پنهنجي معمولي آمدني مان اولاد کي سڃ پچ تہ ان لاءِ ٿا پڙهائين تہ هو انهن وارا ڏکيا ڏينهن نہ ڏسن، پر اُلٽو اولاد والدين واري معمولي آمدني جو به اهل نہ ٿو رهي. هو نہ تہ جسماني پورهئي ڪرڻ جي قابل ٿو رهي ۽ نہ وري کيس ڪا ملازمت ٿي ملي ٿي. جيڪي ملازمتون مان ٿيون، انهن ۾ جيڪا اڌ ڏمي رشوت ۽ سفارش هلي ٿي اها هن قوم ۾ ڪڏهن به ڪم وارا ماڻهو اسرڻ نہ ڏيندي. وري ملازمتن ۾ جيڪي نا انصافيون ٿيون آهن ۽ ٿينديون رهن ٿيون انهن جي ازالي لاءِ اسيمبليءَ کي گهڻو ئي وقت هو. هو چاهي ها تہ ڪوٽا مقدر ڪري ڀراڙي ۽ پٺ تي پيل علائقن جي ماڻهن کي ملازمتن ۾ پنهنجو حق ڏئي سگهي ها. پر هت اسيمبليءَ ۾ نہ رڳو ذاتيات جا حملا، ڏک ڀري جي تقريرن ۽ تنقيدن جي اثر کي زائل ڪرڻ لاءِ ٽوڪون ڪرڻ. وري وري ٽوڪي تسلسل کي ٽوڙڻ ۽ مذاق ۾ وقت کي

ضايع ڪرڻ شامل رهيو، نهڪن جي وسڪارن ۾: ”شٽ اپ مسٽر، تون رڳو بڪ بڪ ڪندو آهين“— ”هن کي يونيورسٽي مان خارج ڪيو ويو هو،“— ”اهي لفظ غير پارليماني آهن، ان ڪري واپس وٺڻ گهرجن.“ پوءِ ان تي گرما گرم بحث ته اهي لفظ پارليماني آهن يا غير پارليماني؟ آخر ۾ نتيجو اهو نڪري ته صرف لفظ واپس وٺڻ جو اقرار ٿئي.

”هو عادتي آهي— ته تون عادتي مجرم آهين.“— ”گهٽ ڳالهاءِ جو دل جو مريض آهين ۽ تون به گهٽ ڪوشش ڪر جو تون دماغي مريض آهين.“— ”هنن کي ڳالهائڻ ئي نٿو اچي، هي رڳو ڪورس جي انداز ۾ اٿن ۽ ويهن ٿا— ته اهي درباري آهن.“

عوام نه درباري چونڊي موڪليا آهن ۽ نه دماغي مريض، جن جو علاج ٿئي ۽ نه دل جا مريض ئي اسيمبلي ۾ سونهن ٿا.

عوام ته انهن کي پنهنجي مرض جي دوا لاءِ چونڊي موڪليو آهي ته هو عوام جا مرض سڃاڻي انهن جو جوڳو علاج ڪن. بهترين ڊاڪٽر مهيا ڪن جيڪي عوام جا نبض شناس هجن ۽ انهن جي صحت جو پورو پورو خيال رکن. پر ميمبر حضرات اسيمبليءَ ۾ پهچڻ بعد هڪ ٻئي کي پيا پرکين: ”هنن کي عقل ۽ فضيلت ڪير سيکاري.“— ”شايد توهان جي رات ڳوري گذري آهي“— ”چرس پيئندڙن خلاف ڇا ڪيو ويو آهي؟— هر خرابي کي پاڪ ڪيو پيو وڃي— ته شايد پيو ڪجهه شروع ٿيو آهي!— ذرا شيروانيءَ جا بٽڻ کولي ملاحظه فرمايو.“

”دامن کو ذرا ديکه ذرا بند قبا کو ديک.“

ڪاش اسيمبلي ۾ ويٺل هر ميمبر پنهنجي دامن کي ڏسي ۽ پرکي ته هوند درد جي دوا ٿي پوي، هي ظلمت جا ڪڪر هٽي وڃن، هي بي اطميناني ۽ نفرت جو دؤر ختم ٿي وڃي. هي آئي، لٽي ۽ اجهي جا محتاج سکي ٿي پون. پر غريبن جي حال تي ڪنهن کي رحم ٿو اچي، يتيمن جو وارث ڪير ٿو ٿي سگهي! مظلومن جو حامي ۽ مددگار ڪير ٿيندو! جيڪي ٽيڻ وارا، انهن ووٽ ته ورتا آهن ته نوٽ به خرچيا آهن ان ڪري ڪنهن جو ڪنهن تي احسان ڪونهي ۽ ڪنهن جو ڪنهن تي فرض ۽ قرض، تڏهن ته اسيمبلي هال ميمبرن ۽ گئلري وارن جي ٽهڪڙن ۽ کوکرن سان گونجبو رهيو.

”هو ڏيڏر وانگر اٿي ۽ ويهي ٿو.“— ”اجا ننڍڙو آهي نيٺ سکي ويندو.“— ”چاچي به چؤ ۽ جهنڊڙي به پاءِ“— هن کي ٽرانسسٽر جا سيل لڳل آهن.“— ”مان جڏهن ميمبر هئس تڏهن تون اجا ڄائو به نه هئين.“— ”اهو غلط آهي ته اسين ڪلاس ميٽ هئاسين البته هوءَ مون وٽ غيرنصابي سرگرمين لاءِ ايندي هئي.“

قوم نه ڪنهن نابالغ کي ميمبر چونڊيو آهي ۽ نه ڪنهن ۾ ٽرانسسٽر جا سيل ئي لڳل آهن. نه وري نصابي ۽ غيرنصابي سرگرمين جو ڪو چڪر هو. بس اهي ڳالهيون ان وقت ڪيڏانهن ٿيون وڃن جڏهن ميمبر حضرات اجلاس کان ٻاهر پاڻ ۾ ملن ٿا، عزت ۽ احترام ڪن ٿا، دعوتون ڏين ۽ کائين ٿا، پر جڏهن قوم جي سڌاري ۽ حق جي حصول جو وقت ٿو اچي تڏهن هن کي هڪٻئي جون سڀ اوڻايون اچيو ياد پون ۽ انهن جي اظهار جو سهڻو وقت به اهوئي آهي.

”هڪ دوشيزه کي سائي چٽي هن جي دوشيزگي

جي توهين ڪئي تي وجي.“— ”جنس جنس جو سلو ويٺو آهي بحث تي سگهي ٿو“—”تو پين جون شاد يون ڪرايون آهن بندو بست ڪرين ته اسين به حاضر آهيون— پر تڏهن به توهان جي بک نه مرندي.“

اسيمبليءَ ۾ ان طرح جيڪو چنچٽو سچندو هو اهو ماڻهو خاص ڏسڻ لاءِ تفريح گاهون ڇڏي ان طرف ويندا هئا ۽ اجازت نامه حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا هئا.

عدالتن ۾ ڪيس ٻڌڻ لاءِ ڪيترا ماڻهو ويندا آهن؟ اهي جيڪي صرف باذوق هوندا آهن يا اهي جيڪي ڪيس سان واسطو رکندڙ هوندا آهن. آخر باذوقن کان وڌيڪ عام ماڻهو ڇو اجلاسن جي ڏسڻ جي ڪوشش ڪندا رهيا؟ ان لاءِ ته ڪين اهو پتو ٿي پيو ته اهو به هڪ بهترين تفريح گاه بنجي چڪو آهي، ۽ ماڻهو محظوظ ٿيڻ لاءِ ويندا هئا.

مهانگائي لاءِ اجلاسن ۾ ڇا ٿيو؟ ويچارو سادو عوام حد کان وڌيڪ مهانگائي جي بار ۾ پيسجي رهيو آهي. آمدني ساڳي رهي ٿي پر خرچ پيٽا ۽ ڏيڍا ٿي ويا آهن. ڇا ان مهانگائي ۾ اقتدار ۾ آيل ماڻهن جو به هٿ آهي؟ نه آهي ته پوءِ انلاءِ اسيمبليءَ ۾ ڇو تحريڪون پيش نه ٿيون ۽ ڇو مباحثا نه ٿيا. پاڻي جا مسئلا، زمينن جا مسئلا ۽ رهائش جا مسئلا اهي به اجاتائين وڏي اهميت رکن ٿا. ان کان سواءِ سنڌ ر ججمينٽن لاءِ مرڪز کي سفارش ٿي سگهي پئي ۽ ان لاءِ ڪو مسودو تيار ڪيو وڃي ها. پر هتي ته صرف وقت کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪوششون ٿي رهيون هيون.

”منهنجي راءِ ۾ تہ چيمبر آف مولا ناز مان بہ ڪنيو

وڄي.“ — ”پوري ايوان ۾ هڪ نياڻي آهي ان کي ٻه ٿڻا سهن.“ — ”شراب وائين جي معنيٰ ۾ ٺهو اچي.“ — ”ڀنگ پيڻ واري کي ڀنگي نه پر مدني چوندا آهن.“ — ”هن جي هوا نڪري وئي آهي.“ — ”هو ڀڃڙي ڪان لهي ويو آهي.“ — ”اولڊ ايج ۽ انڊر ايج، هو ڊاڪٽر گهوڙو آهي. هو ناڪاره ماڻهو آهي- خراب ته توهان به آهيو.“ — ”ايوبي دؤر ۾ يونيورسٽي آرڊيننس ۾ چانسلر لائلپور جو گهنٽا گهر هو.“

اهڙي طرح ڪل جي ڪوڪرن ۽ ٽهڪن ۾ اجلاس ملتوي ٿي و.و. شراب جي تحريڪ ختم ٿي وئي ۽ سيشن جي آخري اجلاس جي به هوا نڪري وئي. ڪم جون ڳالهيون ڪي چند سامهون آيون ۽ عوام جي چونڊيل نمائندن وقت کي ضايع ڪرڻ ۽ عوامي امنگن کي لتاڙڻ، انهن سان مذاق ڪرڻ ۾ ڪا به ڪسر ڪا نه ڇڏي ◉

— عابد لغاري.

سيماب

ڊائرس ۽ ڊراءِ ڪلينرس

جديد مشين ذريعي عمدي ڌلائي ۽ اعليٰ رنگائيءَ جو مرڪز

حيدرآباد چوڪ، گاڏي کاتو حيدرآباد سنڌ

پي . اي . ٽيڪهاڻي

استاد ۽ سندس ڪردار*

١- مڏي: اڳوڻي ۽ هاڻوڪي استاد جي ڀيٽ

اج جي دور ۾ استاد کي معاشري ۾ اهو قدر ۽ منزلت حاصل نہ آهي، جا ڪيس پراڻي زماني ۾ حاصل هئي. انهي اسٽيٽس گهٽتائي جا انيڪ سبب ٿي سگهن ٿا، پر گهڻا ماڻهو جيڪي تعليمي طبقي سان تعلق رکن ٿا، تن جو خيال آهي تہ وڏي ۾ وڏو سبب استاد جي پنهنجي اسٽينڊرڊ يا اڏو ڪابري سنواريل شخصيت آهي.

قديم زماني ۾ استاد هڪ عظيم شخصيت جو مالڪ هوندو هو. هن کي استاد جي اهم مقام حاصل ڪرڻ لاءِ ڪٺن مرحلن مان گذرڻو پوندو هو ۽ ڏک ڏاکڙا سهڻا پوندا هئا. علم پرائڻ ۽ ان تي عمل ڪرڻ سندس زندگي جو خاص مقصد هوندو هو. سندس شخصيت سراپا علم هوندي هئي. هن جي هر ڪم مان ائين پيو معلوم ٿيندو هو تہ علم سندس عمل ۽ فڪر تي مڪمل طور ڇانيل هو. زندگي جي تجربن ۽ مشاهدن مان حاصل ڪيل قيمتي ذاتي جو سرمايو ڪيس غلط ۽ صحيح ۾

* هي مضمون پهرين سنڌ سائنس ڪانفرنس (جيڪا 'سنڌ سائنس سوسائٽي' جي زير اهتمام سڏايل هئي) جي 'تعليم ۽ سماجي علوم' سيڪشن ۾ پڙهيو ويو (تاريخ ٣٠ اپريل ١٩٧٢ع).

رهبر ڊائجسٽ اپريل ۱۹۷۳ع جو خاص پرچو

سالنامو

۳۰۰ کان مٿي صفحن تي مشتمل اپريل ۾ شايع ٿيندو. مضمونن جي ترتيب موجب سنڌ جي اديبن ۽ شاعرن کي گذارش ٿي ڪجي ته هو هيٺين عنوانن مان پنهنجي پسند جو مواد جلد از جلد موڪلي ڏين ته جيئن ترتيب ۾ شامل ڪري سگهجي. پهرين آيل مواد کي اهميت ۽ اوليت ڏني ويندي.

شخصيت، تاريخ، ادب، افسانا، جاسوسي، قومون ۽ قبيلا، سير و سفر، شڪار، حادثا، جنگ عظيم، آتم ڪهاڻيون، طنز ۽ مزاح، نفسيات، حيرت انگيز معلومات، نه وسرندڙ واقعا، ناولن جو اختصار ترجما، سياست، قوميت، سائنس ۽ شعر و شاعري کان سواءِ ڪنهن به عنوان تي دلچسپ ۽ معلوماتي مواد قبول ڪيو ويندو. آتم ڪهاڻين، نه وسرندڙ سچن واقعن ۽ افسانن تي انعام به ڏنا ويندا.

ايجنٽ حضرات ۽ اشتهار ڏيندڙ ڪمپنيون ۽ فرمون هن خاص پرچي جي اهميت ۽ اشاعت مان خاص فائدو وٺن ۽ پنهنجا آرڊر بک ڪرائين.

هن پرچي جي قيمت ۵ روپيا هوندي. ساليانه ميمبرن کي ساڳي قيمت ۳ روپيا ۾ ملندو. توهان به اڄ ئي ميمبر ٿي ان مان فائدو وٺو ۽ سال ۾ ۷ روپيا جي بچت ڪريو.

پتو: ماهوار رهبر ڊائجسٽ پوسٽ باڪس ۴۸ حيدرآباد سنڌ.

وچ ۾ فرق محسوس ڪرڻ جي قوت بخشيندو هو. اها قوت، هو پنهنجي شاگردن ۾ پڻ پيدا ڪرڻ جي امڪاني ڪوشش ڪندو هو. سندس قول ۽ فعل ۾ تضاد بلڪل نه هوندو هو. هو، ڪڏهن به صحيح ڳالهه، يا ڪم ڪرڻ کان نه ڪيٻائيندو هو پوءِ ڪٿي ڇا به ٿي پوي. مشهور يوناني مفڪر ۽ استاد سقراط زهر پي جان ڏني پر سچ چوڻ کان ڪنارو نه ڪيائين. اهڙي طرح هو معاشري ۾ پنهنجي لاءِ هڪ مٿاهون مقام حاصل ڪندو هو. هن جي شخصيت نه فقط مڪتب ۾ ٻارن جي وڌڻ ۽ ويجهڻ تي اثرانداز ٿيندي هئي بلڪ معاشري جي هرهڪ گوشي ۾ هر فرد لاءِ مشعل راه سمجهي ويندي هئي. معاشري جو هر فرد کيس عزت ۽ احترام جي نظر سان ڏسندو هو.

هاڻي ڏسڻ کپي نه ڇا اڄ جي استاد ۾ قديم زماني جي استاد جون خوبيون ۽ خصلتون موجود آهن؟ جيڪڏهن چڱي طرح سان جائزو وٺبو ته، ڪن آڱرين تي ڳڻڻ جيترن کان سواءِ گهڻا استاد بي اثر ۽ غير جامع شخصيت جا مالڪ نظر ايندا. علم جي جوت نالي ماتر، قول ۽ فعل ۾ فرق، صحيح ۽ غلط ۾ تميز ڪرڻ جي قوت اللپ، فيصلي ڪرڻ جي قوت جي کوٽ، محنت کان منهن موڙيل، غير ذميواري جا پتلا، خوشامد جا ڪوڏيا، سستي ۽ ڪاهلي جا علمبردار، مطلب ته هر خرابي جيڪا چئجي سا اڄ جي استاد ۾ ملندي. اهڙي حالت ۾ استاد جي شخصيت جو، جنهن ۾ مٿي ذڪر ڪيل اوڻايون هجن، ٻارن جي اوسر نما، تعليم ۽ تربيت تي ڪهڙو اثر پوندو؟ ٻار استاد جي باري ۾ ڪهڙا تاثرات ماڻڻ کي هڏائيندا! ۽ ماڻٹ ٻارن جي تاثرات جو ڪهڙو اثر وٺندا!

٣- موجوده دور جي استادن جي مجبوري ۽ ان جو سندن ڪردار تي اثر:

اڄ جي استاد جي وڏي مجبوري هي آهي ته هو لاچار استاد ٿيو آهي، پنهنجي خوشيءَ سان نه. معاشري ۾ جڏهن ڪا به موزون نوڪري، جنهن مان هو پنهنجين 'لامحدود خواهشن' کي پورو ڪري سگهي، نٿي ملي تڏهن هو لاچار ٿيو پوي ۽ ٻڪيءَ دل سان اچبو ماستري هٿ ڪري. "لامحدود خواهشن" جو ذڪر مون انهي ڪري ڪيو جو اڄڪلهه جو زمانو "مادي خوشحالي" جو آهي ۽ هر ماڻهو اها خواهش رکي ٿو ته هو مادي خوشحالي، سماجي، اخلاقي ۽ روحاني قدرن کي، جيڪي مشرقي تهذيب جو لازمي جز آهن، پائمال ڪري چڏيو آهي. هر شخص انهي ڪوشش ۾ آهي ته جيترو جلد ٿي سگهي 'مادي خوشحالي' ماڻي، پوءِ ڪٿي ائين ڪرڻ لاءِ کيس ٻين جي ڳلي تي ڪاتي ڇونه وهائڻي پوي. استاد به انهي ڊوڙ ۾ ٻين کان گوءِ کڻي ته نه، پر ڪم از ڪم برابري ضرور ڪرڻ چاهي ٿو. پر ڪامياب نٿو ٿئي. هو انهي ناڪامي، مايوسي ۽ نااميدي کي برداشت نٿو ڪري ۽ معاشري کان بدلو چڪائڻ جي سوچي ٿو. پيو ڪجهه، ته هو نٿو ڪري سگهي تنهنڪري هو پنهنجي انتقام جي باهه ٺارڻ لاءِ معاشري جي معصوم ٻارن کي نشانو بڻائي ٿو ۽ ڪانئن معاشري جي زيادتين جو بدلو چڪائي ٿو. اهڙي قسم جي استاد جي زير تربيت رهيل ٻار اڳتي هلي قوم جو بار ڪلهن تي کڻي ڪٿي سگهندا!

ظاهري طور اسان کي انهي ڳالهه جي ڪڙڪ نٿي پوي ته واقعي استاد اهڙو غير ذميدارانه طور طريقو اختيار ڪندو هوندو،

پر اڄڪلهه جي دور جي هي هڪ اڻ مٽ حقيقت آهي ته استاد جي ٻارن سان عدم دلچسپي، پڙهائڻ ۾ بي دلي، پراڻن ۽ پٺيل طور طريقن جو استعمال، ٻارن کي ملڪي ۽ بين الاقوامي مسئلن کي سمجهڻ ۾ مدد ڏيڻ کان لاپرواهي ۽ ڪوتاهي. مطلب ته اڄ جي استاد جو سمورو ورتاءُ هڪ صحتمند ذهن جي نشاندهي نٿو ڪري، البت ان مان خود مطلبي ۾ خود غرضي، ڪاهلي ۽ سستي وغيره ظاهر آهن.

٣- استاد جي مجبوري جو علاج:

(الف) معاشري طرفان: انهي مسئلي تي معاشري جي گهڻگهرن کي صدق دليءَ سان سوچڻو پوندو ته ٻارن جي لاءِ ڪهڙي تعليم جو بندوبست ڪرڻ گهرجي؛ ڪهڙي نوعيت جا استاد اهڙي تعليم ڏيڻ لاءِ ڪارگر ثابت ٿيندا؛ انهن جي تعليمي لياقت ڇا هئڻ کپي؛ انهن ۾ ڪهڙيون وصفون ضروري ٿينديون؛ انهن جي پيشه ورانه تعليم ۽ تربيت ڪهڙي معيار جي ٿيڻ گهرجي؛ ڇا انهن کي اسڪولن ۾ مقرر ڪري پوءِ نوڪري جي دوران پيشه ورانه تعليم ۽ تربيت حاصل ڪرڻ لاءِ پيشه ورانه ڪاليج ۾ موڪليو وڃي يا ڪين پهريائين پيشه ورانه ڪاليج ۾ ٽي يا چار سال پوري طرح تعليم ۽ تربيت ڏيئي پوءِ اسڪولن ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ مقرر ڪيو وڃي؟ اهي سڀ مسئلا بنيادي طرح ڌيان جوڳا آهن.

معاشرو جيستائين انهن مسئلن جي طرف پورو توجهه نه ڏيندو ته صحيح تعليم ۽ تربيت جو بندوبست ٿي نه سگهندو. ٿورڪري هي ڳالهه معاشري جي پنهنجي حق ۾ آهي ته هو پنهنجي بقاءُ، ترقي ۽ تربيت جو بندوبست ڪري، پوءِ پنهنجي

ٻارن جي تعليم ۽ تربيت جو ذمو انهن جي حوالي ڪري.

معاشري کي انهي ڳالهه جو به خاص ڌيان رکڻو پوندو ته اهي استاد جيڪي نوڪري جي دوران صحيح ڪم ڪرڻ جي معيار تي پورا نٿا بيهن يا وچ ۾ سستي، ڪاهلي ۽ لاپرواهي جو شڪار ٿين ٿا، انهن کي گهٽ ۾ گهٽ تي دنيا سڌرڻ جو موقعو ڏنو وڃي. ان کان پوءِ به جيڪڏهن هو پنهنجو پاڻ نه سڌارين ته کين بنا ڌڙڪ اهڙي ذميوارانه عهدي کان الڳ ڪيو وڃي ۽ انهن جون جايون لائق ۽ فائق استادن سان پرڻ گهرجن.

هي ڳالهه به گهٽ توجهه جي لائق نه آهي ته سفارش جون هن پيشي سان هميشه لاءِ پاڙون پٽيون وڃن. صرف گهربل لياقت ۽ شخصيت کي سفارش سمجهيو وڃي.

(ب) استاد جو علاج پنهنجي طرفان: انهي سلسلي ۾ استاد کي پنهنجو علاج پاڻ به ڪرڻو پوندو. ڇاڪاڻ ته جيڪي به مسئلا کيس درپيش آهن تن جي اوسر لاءِ گهڻو ڪري هو خود ذميوار آهي. انهي منجهيل ماحول کي سلجهائڻ لاءِ کيس ضروري عملي قدم کڻڻا پوندا، جي نه رڳو کيس پنهنجو پاڻ سمجهڻ ۾ مدد ڪندا پر هن جي پنهنجي چوگرد جيڪي قوتون عمل دخل رکن ٿيون تن کي سمجهڻ ۽ انهن جي اصل حقيقت کي معلوم ڪرڻ ۾ مدد ڪندا.

سندس اهي ڪوششون کيس معاشري ۾ هڪ انتهائي اهم، قابل قدر ۽ بااثر فرد بڻائي سگهنديون. پوءِ هن کي معاشري کان هڪ پينو وانگر ڪجهه به گهرڻو نه پوندو، پر معاشري جو هر فرد استاد کي عزت جي نگاهه سان ڏسندو ۽ معاشرو کيس هر آسائش موجود ڪري ڏيندو.

اهڙي مرتبي کي حاصل ڪرڻ لاءِ استاد کي اڻ ڪٽ

عمده آهي آدم چانهه
اعلي آهي آدم چانهه

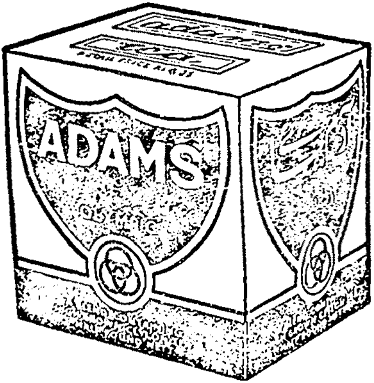

سيلون
جي بهترين
چانهه سان
تيار ڪيل

آدم جي

اولمپڪ
چانهه

علم جي جوت هٿ ڪرڻي هوندي، جيڪا ڪيس شمع علم ٻڌائي ڇڏي. انهي عام جي روشني کي ڦهلائڻ ۽ عام ڪرڻ لاء ڪيس نون طريقن جي کوجنا ڪرڻي پوندي؛ ٻارن جي نفسيات کي سمجهڻو پوندو؛ پنهنجو پاڻ کي به چڱي طرح سمجهڻو پوندو، جيئن هو پنهنجي ذات جو صحيح اندازو ڪري سگهي؛ هن کي ٻين سان رلي ملي ڪم ڪرڻ جي عادت پرائڻي پوندي؛ قول ۽ فعل جي فرق کي مٽائڻو پوندو، صحيح ۽ غلط جي وچ ۾ تميز ڪرڻ جي صلاحيت پيدا ڪرڻي پوندي؛ ذميواري محسوس ڪرڻي پوندي؛ مصمم ارادي ۽ فيصلي ڪرڻ جي قوت وڌائڻي پوندي؛ خود اعتمادي ڏيکارڻي پوندي؛ نوان نوان علم حاصل ڪرڻ لاء ذهن کي کليل رکڻو پوندو، عام پکڙائڻ جو جذبو اجاگر ڪرڻو پوندو وغيره.

مطلب ته هڪ ڪامياب، لائق ۽ فائق استاد ٿيڻ لاء مٿي بيان ڪيل خوبين ۽ خاصيتن جو هجڻ نهايت ئي ضروري آهي. اهڙين خوبين ۽ خاصيتن جو مالڪ ئي پنهنجو پاڻ کي سمجهي سگهندو. پاڻ سمجهڻ ڏاڍو ضروري آهي ڇاڪاڻ ته اهوئي ماڻهو ٻين کي سمجهڻ ۾ ڪامياب وڃي ٿو جيڪو پنهنجو پاڻ کي چڱي طرح سمجهي ٿو.

٤- استاد جا منصبي فرض:

(الف) علم جي طلب: علم حاصل ڪرڻ جي سچي طلب ۽ علم ڦهلائڻ جو جذبو هڪ سٺي استاد هئڻ جون اهم نشانيون آهن. هن کي پنهنجي مضمون تي ماهرانه قابليت هئڻ گهرجي. هو هميشه انهي ڪوشش ۾ رهي ته جيڪا به نئين ڳالهه انهي مضمون جي باري ۾ هٿ اچي سگهي اها هٿ ڪري

پنهنجي معلومات کي تازو ڪري، هي ڳالهه استاد کي پنهنجي مضمونن ۾ ڪتا ٿيڻ ۾ ڏاڍي مدد ڪندي ۽ استاد پنهنجو مضمون دلچسپ پيرائي ۾ پڙهائي سگهندو. اهڙي طرح پڙهائڻ سان ٻار جي دلچسپي ٻن انهي مضمون ۾ وڌندي ۽ هو ڏاڍي ذوق ۽ شوق سان اهو مضمون پڙهندو. حقيقت ۾ پڙهائڻ جو مفهوم ئي اهو آهي ته ٻار جي دل ۾ مضمون لاءِ شوق جاڳايو وڃي. فقط اهوئي استاد ٻارن جي دلين ۾ علم جي جوت جاڳائي سگهندو، جيڪو پاڻ به علم جي پياس ديوانو هجي.

(ب) ٻارجي نفسيات جي ڄاڻ: ٻار جي نفسيات کي سمجهڻ استاد لاءِ نهايت ضروري آهي، ڇاڪاڻ ته پراڻو خيال جنهن جي مطابق اهو سمجهيو ويندو هو ته ٻارن کي سيکڻ سيکاريو وڃي اڄڪلهه ڪابه وقعت نٿو رکي. تحقيق رستي هي ڳالهه ثابت ڪئي ويئي آهي ته ٻار پنهنجو پاڻ سکي ٿو ۽ ان ۾ سندس مقصد اهم ڪردار ادا ڪري ٿو. سکڻ ۾ ٻار جي مرضي جو وڏو دخل آهي. ٻار سکڻ چاهيندو ته ضرور سکندو، ٻي حالت ۾ وري ورجائڻ سان به نه سکندو. تنهنڪري هڪ چڱي استاد کي ٻار جي نفسياتي حالتن، جهڙوڪ: شخصيت، طبيعت، عادتن، دلچسپين، آمادگي، سوچ ۽ چال چلت وغيره جي چڱي خاصي ڄاڻ هئڻ گهرجي. ٻي حالت ۾ استاد صحيح معنيٰ ۾ ٻار جي تعليم ۽ تربيت سهڻي نموني ڪرڻ ۾ ڪامياب نه ٿيندو.

(ت) ٻارن سان همدردانه رويو: هڪ ڪامياب استاد جي لاءِ ضروري آهي ته هو ٻارن سان همدردانه رويو اختيار ڪري. ائين ڪرڻ سان نه فقط ٻار کي فائدو پهچندو، استاد کي به گهڻو نفعو ٿيندو. ٻار جي مسئلن کي سمجهڻ ۾ همدردي جو

جذبو ڏاڍو مددگار ثابت ٿيندو. ٻار جي دل ۾ استاد جي لاءِ عزت جو جذبو اجاگر ٿيندو. هو ڪڏهن به استاد جي باري ۾ ڪا ڪريل گفتگو برداشت نه ڪندو. هو مائٽن کي به استاد جي باري ۾ سٺا تاثرات ڏيندو. اهڙي طرح ٻار جي مائٽن ۾ استاد جي لاءِ همدردي جو جذبو وڌندو ۽ هو استاد کي عزت ۽ احترام جي نظر سان ڏسندا. اُئين ڪُٺي چئجي ته ٻار معاشري ۾ استاد جو ”سفير يا ايلچي“ آهي ۽ استاد انهن جي ذريعي پنهنجي لاءِ ڪافي حد تائين عزت، آبرو ۽ احترام وارو ماحول پيدا ڪري سگهي ٿو. هي سڀ تڏهن ممڪن ٿي سگهندو جڏهن استاد ٻارن سان نهايت همدردانه روش سان پيش ايندو ۽ انهن جي مسئلن کي حل ڪرڻ لاءِ صدق دل سان مدد ڏيندو.

(ٿ) تنظيمي فرض: استاد جو تنظيمي ڪردار نهايت اهم آهي. هن کي هي رول ادا ڪرڻ ۾ وڏي سمجهداري کان ڪم وٺڻو پوندو آهي. ٻهرحال کيس ’سکڻ ۽ سيکارڻ‘ جي لاءِ سازگار ماحول تيار ڪرڻو پوندو. ’هن کي ڇا پڙهائڻو آهي‘ ان کي اڳ ۾ مرتب ۽ وضع ڪرڻو پوندو. پوءِ پڙهائڻ جي طريقي ۽ پرک ڪرڻ جي اصولن ۽ وسيلن جو جائزو وٺڻو پوندس. پوءِ ته هن کي هڪ سٺي منتظم جو ڪردار ادا ڪرڻو پوندو ڇاڪاڻ ته ڪلاس ۾ بنا نظم ۽ ضبط جي سکيا جو ماحول پيدا نه ڪري سگهبو. انهي ڳالهه ۾ هن کي هيءَ ڳالهه ذهن نشين ڪرڻي پوندي ته خود ضابطو ئي سٺو طريقه ڪار آهي؛ مٿان ٻاهران مڙهيل ضابطو ٻارن ۾ سٺيون صلاحيتون پيدا ڪرڻ لاءِ نقصانڪار آهي. ٽيون ته هن کي اسڪول جو رڪارڊ مناسب ۽ درست نموني رکڻو پوندو ڇاڪاڻ ته حاضري جو رڪارڊ، تعليمي ترقي جو رڪارڊ، ذاتي صلاحيتن جو رڪارڊ، صحت جو

رڪارڊ، امتحان جي نتيجي جو رڪارڊ، مشاهدن جو رڪارڊ ۽ والدين کي ترقي جي رپورٽ وغيره کان سواءِ هو ٻار جي باري ۾ ڪو به صحيح فيصلو نه ڪري سگهندو.

(ج) **نفسياتي ڪردار:** هڪ سٺي ۽ ڪامياب استاد کي تعليمي رهبر جي ماهر، نفسيات جي ڄاڻو، انساني تعلقات جي فنڪار، اجتماعي مذاڪرن جي رهبر ۽ ذهني صحتمندي جي ڪارڪن وغيره جو ڪردار به ادا ڪرڻو آهي.

(د) **ذاتي تجزيو:** استاد کي پنهنجو پاڻ ذاتي تجزيو ڪرڻ کپي ڇاڪاڻ ته اهوئي ماڻهو وڏيڪ ڪامياب ٿئي ٿو جيڪو پنهنجين ڪاميابين ۽ ناڪامين مان سبق پرائي ٿو. ڪاميابين کي وڌيڪ پختو ڪري ٿو ۽ ناڪامين مان جند ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. تنهنڪري استاد کي گهرجي ته هو پنهنجي عملن جو جائزو وٺي؛ ڪري ۽ ڪوتاهي جي پرک ڪري؛ ۽ پاڻ ۾ گهربل تبديلي پيدا ڪري. اڄڪلهه ڏٺو ويو آهي ته ماڻهو ٻين جي ڪمن مان اوڻايون ڳولڻ ۽ انهن تي تنقيد ڪرڻ ۾ ڪابه دقت محسوس نٿا ڪن پر پنهنجي گريبان ۾ منهن وجهي نٿا ڏسن ته هو پاڻ ڪيتري پاڻي ۾ آهن. استاد کي گهرجي ته نه فقط هو پنهنجو تجزيو ڪري پر ٻارن ۾ پڻ تجزيه ڪرڻ جي عادت وجهي جيئن هو پنهنجو پاڻ کي چڱي طرح پروڙي سگهن.

٥- پڄاڻي:

آخر ۾ 'استاد ۽ سندس ڪردار' جي جائزي مان انهيءَ نتيجي تي پهچجي ٿو ته زماني جي رفتار سان گڏ استاد کي پنهنجي ڪردار ۾ نمايان تبديليون آڻيون پونديون. معاشري کي به استاد جي باري ۾ صحيح ڏس ۾ سوچڻو پوندو. ڇاڪاڻ ته

معاشري ۾ استاد جي مڪمل تعاون ڪان سواءِ ڪابہ تعليمي ۽ تدريسي ترقي ٿي نٿي سگهي. معاشري کي گهرجي تہ هو پنهنجي ٻارن جي تعليم لاءِ انهن فردن جو انتخاب بطور استاد جي ڪري جيڪي انهي ڪم لاءِ موزون هجن ۽ انهن کي معاشري ۾ پنهنجو جائز مقام ڏنو وڃي.

استاد جي لاءِ بہ هي لازم ٿيندو تہ هو پنهنجو پاڻ کي معاشري جي اعتماد جو اهل ثابت ڪري●

خريدارن کي ڪئلينڊر مفت

اسان سال ١٩٥٣ع جو ڪئلينڊر جنهن تي اسانجن خوبصورت ٽائيٽلن مان بهترين انتخاب جو نمونو ڏنل آهي. اهو ٽن رنگن ۾ آرٽ پيپر تي ڇپرايل ڪئلينڊر جنوري ۾ ٿيندڙ ساليانہ خريدارن کي مفت ڏنو ويندو.

سالانہ ميمبرشپ في ٢١-٠٠ روپيہ
ڇهہ ماهي ” ١١-٠٠ روپيہ

اڄ ئي آرڊر موڪلي وي-پي گهرايو يا پئسا مني آرڊر ڪري موڪليو ۽ بهترين ڪئلينڊر مفت حاصل ڪريو.

پتو: ماهوار رهبر ڊائجيسٽ، پوسٽ باڪس ٤٨، حيدرآباد سنڌ.

ديده زيب فرنيچر سان گهرن کي سجايو.

مضبوط فرنيچر آفيسن ۾ لڳايو.

پائيدار فرنيچر سان هوٽلون سينگاريو.

۽

زندگيءَ جي هر ضرورت ۾ اسان کي آزمايو.

پرواز فرنيچر هائوس

١- گول بلڊنگ حيدرآباد سنڌ

گورنمينٽ جا خاص ڪنٽريڪٽر

۽ ضرورت تحت آرڊر وقت تي فرنيچر

مهيا ڪندڙ

فون نمبر 22456

زينت نذير
سکر

"امر شهيد" هيمون؟

هيمون ۾ ڪالاڻي يعني هيمون مل پٽ پيسو مل ڪالاڻيءَ بابت ڪجهه به لکڻ جو ڪڏهن خيال نه آيو، جيئن چوڻي آهي- "گهر جو پير چلهه جو مارنگ" ڇاڪاڻ جو هيمونءَ جو واقعو اسان جي شهر، پر ائين چئجي ته اسان جي پاڙي جو هو، تنهنڪري ان جي ايڏيءَ اهميت جو احساس ايترو ڪڏهن به نه ٿيو جيترو هاڻوڪن شاعرن جي بيتن ۽ ليکڪن جي لکڻين ڪي ڏسي ٿي رهيو آهي، خاص ڪري آڪٽوبر جي ملير ڊائجيسٽ ڪي پڙهي اهو احساس وڌي ويو آهي. ۾ڻ سيما جنهن ڪالاڻيءَ ڪي ڪلاڻي لکيو آهي، منهنجي خيال ۾ ان هيمونءَ جو رڳو ڪو هاڪو ساڪو ورنن ٻڌو آهي پر حقيقت جي ڄاڻ پوري ڪا نه اٿس، نه ته جيڪر هوءَ ڪڏهن به "هنکي" پنهنجي ناڻڪا جي خوابن ۾ نه آڻي ها! ڇو ته هيمون نه هڪ ابوجهه ڇوڪرو هو! جنهن جي هٿ ۾ مشهور ٽيڻ جي اهڙي ڪا ليڪ هئي جنهن ڪيس اتفاق سان، ٻر جي حياتيءَ: جي عيوض! اها ناموري ڏيئي ڇڏي، جو اڄا پيو ڳائجي.

هن مضمون لکڻ جو ٻيو سبب ڪراچيءَ جي م، ع. انصاريءَ جي خواهش جو احترام آهي. هي واقعو ۱۹۴۲ع جو آهي جڏهن

پير صبغت الله شاه جي اشاري هيٺ حر دليرن انگريز راڄ جون وايون ٻتال ڪري ڇڏيون هيون، ۽ هندو عورتون حرن جو نالو ڪڍي پنهنجي ٻارن کي ڊيڄاريندڀون هيون، حر هلچل جي بهادرن سڄي هندستان کي ڄڻ هراسي ڇڏيو هو. انوقت ساري سنڌ ۾ مارشل لا لاڳو هو، ۽ ريلوي لائينن تي خاص پهرو هو، ڇو ته حرن جي هٿان لاهور ميل حادثي جو شڪار ٿي چڪو هئو. هيمون ان وقت ١٦-١٧ ورهين جو ڇوڪرات هو (محمد بن قاسم جي ڏينهن ۾ ٻلي ١٧ ورهين جي جوان کي ذميوار سمجهي فوج جي منهنداري حوالي ڪجي، پر هن دور ۾ سورهن - سترهن سال ٻاراڻي وهي ليکي وڃي ٿي) راڄ تاڪ اسڪول ۾ پڙهي مئٽرڪ - ياڪ - مئٽرڪ جو شاگرد هو. هڪ نياڳيءَ شام جو سنڌس ٻه دوست (يا دوستيءَ جي ويس ۾ دشمن) موهن ۽ نانڪ کيس پاڻ سان وٺي ويا، دوستيءَ جي محفل هلي ۽ پتنگ جو دور چالو ٿيو، هنن پنهي پاڻ "چڪو" پيتو ۽ هيمون ابوجهه کي خوب پياري رات جو اٺين، نائين ڏاران، جڏهن اجا سارو شهر سجاڳ هو، کيس وٺي ريلوي لائين وٽ آيا، هو غريب نشي ۾ الوٽ هو، کيس ڪنهن ڳالهه جي ساڄهه ڪا نه هئي، پنگ جو نشو اها شيءِ آهي جنهن ۾ انسان گهمندو ڦرندو بيشڪ آهي پر سمجهندو پاڻ ٻه نه آهي، ته ڪري ڇاپيو. جي ڳالهائڻ تي ايندو ته ساندهه ڳالهائيندو ويندو، ۽ جي ڪجهه ڪرڻ کي لڳو ته ويئو ڪندو. سو، ريلوي لائين جو اهو حصو بالڪل وسنديءَ ۾ هو، جن پڙهندڙن سکر ڏٺو هوندو انهن لاءِ مان "جاءِ واردات" جو ذڪر ڪيان ٿي. پراڻي سکر ۾ چوهڙ داس پارڪ (هاڻوڪو لطيف باغ) جي ويجهو. هڪ طرف بسڪوٽ

فئڪٽري پٺيان مخدوم بادشاه جي مزار سڳوري ۽ سامهون C سيڪشن جو پوليس ٿاڻو؟ اتي آئي، هيمونءَ جي هٿن ۾ ڇيٽي ۽ متڪو ڏيئي ڪيس ريلوي لائين تي بهاري، پاڻ پيئي رفو چڪر ٿي ويا. اهو نٿو چئي سگهجي ته هنن ڪنهن بدنيتيءَ ۽ دشمنيءَ ڪري هيمونءَ سان اها حرڪت ڪئي، يا پنهنجي ليکي ڇرڇو ٿي ڪيائون. بهرحال هيمون شروع ٿي ويو. جنهن مهل رات جي سانت ۾ بندن مٿان متڪا لڳا ته آواز چڻ پيٺو ٿي نڪتو، پهريدار هوشيار ٿي ويا؟ ۽ ڪنڪ اچي بند تي پهتو. پوليس پهچي ويئي، صوبيدار اچي مٿان پيو، پر هيمون ويچارو هر ڳالهه کان اڻڄاڻ پنهنجي ڌن ۾ مست ڌناڌن ڪم کي لڳو رهيو. صوبيدار وٺي بانهن کان سوگهو ڪيس. ڪيس قائم ٿي ويو، نيٺ سزا اچي ويئي. ۽ هندو جاتيءَ ۾ هاهاڪار مچي ويو. هاڻي ويچار جي ڳالهه اها آهي، ته ڪو به هوش حواس وارو ماڻهو، جي ڪا غير قانوني حرڪت ڪرڻ چاهيندو، ته ڪٿي اوجهڙ ۾ وڃي ڪندو، نه ڪه وسنو ۾. ريلوي لائين اها شيءِ آهي جا شهرن مان به لنگهي ته ويرانن مان به وڃي. ضروري ناهي ته ڪوئي ان کي متڪن سان ڀڃڻ لاءِ خاص شهري حصي جو ڳولائو هجي. پيو ته ڪنهن گاڏيءَ ڪيرائڻ يا جهاڻ لاءِ ڪو خاص مقصد هجي! ان مهل نه ته ڪا فوجي گاڏي لنگهڻي هئي ۽ نه ئي ڪا مال گاڏي! اهو ته هڪ مسافر گاڏيءَ جي وڃڻ جو وقت هو، ۽ جي هرو ڀرو به هيمونءَ کي انقلابي تصور ڪري اهو چئجي ته هن ريلوي لائين اکيڙي انگريز حاڪم کي نقصان نه پهچايو. ان ڪوشش ۾ ڪامياب وڃڻ ڪري انگريزن کي ته ڪجهه ڪونه ٿئي ها، البته سچيءَ سنڌ جي انيڪ

گهرن ۾ روڏڻ پوي ها! جو پوءِ هڪڙي هيمونءَ جي گهر ۾ ٿيو. موهن ۽ نانڪ آسودن گهرن جا هئا سي ته ڇٽي ويا. هيمون ويچارو غريب گهر جو هو سو نه بچي سگهيو. برطانيه جو جڏو شينهن جنهن جي چلهه ڏک طرف هٿلر ٻي پکي ته ٻئي پاسي مياش چندربوس وانڱو ڪيو هوس ته ٽئين طرف پير سائينءَ پاڳاري بدحواس ڪري ڇڏيو هوس، سو ڇڙو ٿي پيو، ملڪ ۾ پؤ ۽ هراس پکيڙڻ جو اهو سونو وجهه انگريز هٿان ڇڏڻ نه چاهيو. "ڏک هڻ ڏيءَ کي سکي نهن" تي عمل ڪندي هڪ اڻ ڄاڻ نينگر کي ڦاهي چاڙهي ڇڏيو. نهن سکيو يا نه، پر ڏيءَ سارجي ويئي. هندوءَ هميشه ائين سوچيو هو ته انگريزن جا ٿلهل جيل رڳو مسلمانن لاءِ آهن، جتي هندو ته سدائين ڪير پيئاريندڙ ٻڪرين سميت تفريحاً ويندا آهن، ۽ پوءِ اجايا سجايا ورت رکي ميون جو رس پي مٿارا ٿي عيش ڪندا آهن، ۽ ناسوري ٻه ڪمائيندا آهن. آتي هي ڪهڙو ڪاڄڳ؟ هي ڪهڙو ڪلور! انگريزن جون ٽنگيل سوريون ته مسلمانن لاءِ آهن، هندو سندس سڪيلڌو! اهو ڪيئن سوريءَ چڙهندو! پر ائين ٿي ويو. لوسڙي صفت انگريز کي رڳو پنهنجو پاڻ سان دلچسپي هئي، هاڻي واٽيو مري يا بچي هنجي "ڪلي مٽي سور." ظالم پنهنجي اصليت ظاهر ڪري وڌي. هيمونءَ جي ننڍڙي اوسٿا هيري ٻڌڻ جو ڪارڻ بڻجي ويئي، ۽ هندوءَ جهڙي سياڻي قوم، جا پنهنجي ڪا شيءِ اجائي وڃائڻ جي قائل ناهين، سا هيءَ سچو سارو انساني جيءُ ڪيئن اڪارت وڃڻ ڏي! سندس واڳڪي واپاري ذهنيت پنهنجي پوريءَ چالاڪيءَ سان سجاڳ ٿي ويئي. هيمونءَ جي وجود جو هن پورو پورو فائدو ورتو، پنهنجي حياتيءَ ۾

هوُ هندو جاتيءَ لاءِ ايترو ڪارائتو ٿئي ها يا نه، پر جان وجائي نشانهُ حاصل ڪري ويو، هندن هنڪي آسر ۽ شهيد ڪوٺي پنهنجي ڳالهه اوچي ڪرڻ جو چڱو بلو ڪري ورتو! هر طرح انهيءَ واقعي کي اهميت ڏيئي انقلاب جو ڀرپور رنگ ڏنو، خوب جلوس ڪڍيا، ڏاڍي پبلسٽي ڪئي، پنهنجي قوم ۾ سڄاڳي آڻڻ لاءِ ۽ پاڻ کي وير ثابت ڪرڻ لاءِ هن واقعي جو ذڪر ڏاڍيءَ شد ۽ مد سان ڪندا رهيا. ۽ پوءِ تائين به هر اسڪول ۾ توڙي هندو جماعتي طور، هر سال ڏاڍي ٺاٺ باٺ سان هيمونءَ جي ورسي ملهائي ويندي هئي. مون کي اڃا تائين ياد آهي ته ١٩٤٧ع ڌاري جڏهن آءٌ هندن جي هڪ هيڏ هلندڙ هڪ اسڪول ۾ داخل ٿي هيس ته هڪ دفعي هندو ڇوڪرين سان گڏ جلوس جي صورت ۾ هيمونءَ جي ورسيءَ ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ انجي گهر ويئي هيس، جتي هنجي پوڙهي ڏاڏي (الائي ماءُ) پنهنجي لال جي سڙڻ جي ياد ۾ پنهنجا هٿ ٽانڊن ۾ ساڙيندي هئي ۽ ڏک ۾ پنهنجا اڇا وار پٽيندي هئي، ڪيتريون ڇوڪريون پاٺ ڪنديون هيون ۽ ڪيتريون ڳائينديون هيون. مون پاڻ به هنن سان گڏجي ڏاڍي زور سان ڳايو هو:

ڀارت جو هيو لاڏلو، هيمون ڀي ڪالا ٿي،
هيمون ڀي ڪالا ٿي-
هن جوان مٺي ماڪ مٿان سرڙو وڃايو-
ڦاسيءَ جو ڦڏي حڪم خوشيءَ ۾ نه سمايو-
.... ڀاتي وسري ويو آهي.

✵

م ب محزون

هن کي سنڌ جي مٽيءَ سان محبت هئي. جڏهن ساوڻ جون بوندون وسڻ لڳنديون هيون تڏهن مو پري اٿين ۽ نڪري ويندو هو ۽ بوندن جي بهاريءَ ۾ زمين مان اٿندڙ مٽيءَ جي مهڪ کي پنهنجي سيني ۾ سمائي ۽ سانڍڻ لاءِ ڏگها ڏگها ۽ گهرا گهرا ساهه کڻندو هو ۽ انهيءَ موج ۽ مستي ۾ نازڻ کي بيحد سڪون ۽ آرام ملندو هو. اهوئي ته جنون هوس جو کيس عبرت لاءِ هر پندرهين ڏينهن موئن جي دڙي گهليندو هو؛ جتي هو چريا وانگر کنڊرن ۾ گهمندو رهندو هو. ڪڏهن ڪنهن پٽ کي نيڪ ڏئي، ڪڏهن ڪنهن حوض مٿان بيهي خيالن جي دنيا ۾ گم ٿي ويندو هو ۽ سوچيندو هو؛ "ڪڏهن ته هن هنڌ متمدن انسانن ۽ حسينن جا ميڙ هوندا!"

ڪجهه دير سوچڻ کان پوءِ ڪٿ ٿي چريا وانگر وراڪڙن پيچرن تان تڪڙيون ٽرانگهون هڻندو اسٽوپا وٽ وڃي نڪرندو هو ۽ ڏنل منڊر جي کنڊرن ۾ اگهڻ کي اکيون ڦاڙي گهوريندو هو ۽ اسٽوپا جي سيرن کي هٿڙا لائي مرڪي چوندو هو، "ها! هن ئي اڱڻ ۾ سهڻيون سهڻيون گوپيون ۽ داسيون ڪڏهن ته سونين ٿالهين ۾ هر نئين بهار جا ميوا ۽ مٺايون کڻي بيهنديون هيون! ۽ ڪڏهن ته هنن سيرن سان عود ۽ لوبان جي خوشبوءِ ڇهي لنگهندي هوندي!"

انهيءَ کان پوءِ گوڏهن سان ٽر اکيون آسمان ڏانهن کڻي هيئن چوندو هو:

"اي منهنجا پالڻهار! تون جنهن کي چاهين فنا ڪرين ۽ جنهن کي چاهين جوڙين!"

جيئن ته نازڻ گهوٺ وارن کان ۽ پين کان ڌاري پري رهندو هو تنهنڪري سندس باري ۾ عجيب عجيب ڳالهيون ۽

افواهہ ڪنڊڙيل هئا. ڪي ڪيس سودائي سڏيندا هئا، ڪي چريو چوندا هئس ته ڪي وري لنگهہ بہ ڪوئيندا هئس.

پر پوڙهو چوڪيدار عبدالله ڪيس چڱيءَ پر ڄاڻندو هو. پوڙهي عبدالله کي خبر هئي ته نازڻ گهايل ۽ ڏکي آهي جنهن کي زماني جي تيرن ۽ نشترن اڌ مئو ڪري وڌو آهي ۽ هي مسڪين ته ڪنڊرن ۾ پنهنجي سڪون جي تلاش ۾ ڀٽڪندو رهي ٿو.

اڄ بہ هو دستور مطابق موڻن جي دڙي تي آيو هو ۽ ريسٽ هائوس واري باغ ۾ ويهي پريءَ پري کان ڪنڊرن کي تڪيندو رهيو. آهستي آهستي شام جا پاڇا ڊگها ٿيڻ لڳا ۽ رات جي حور پنهنجا ڪارا پر ڪنڊيڙيا. جڏهن هر طرف ڪاري رات ڇانئجي وئي ۽ تارن جهاتيون پائڻ شروع ڪيون، تڏهن نازڻ هيٺن ڇٽي باغ مان اٿيو:

”دل! اڄ رات هنن ڪنڊرن ۾ رهندڙن جي محفل ڏسڻ گهري ٿي.“

پوءِ هو ڪنڊرن ڏانهن ويندڙ چاڙهيءَ تي چپ چاپ وکون کڻندو اڳتي وڌيو ۽ وراڪڙي پيچري تان ٿيندو اسٽوپا واري اڱڻ ۾ اچي هڪ ٿڏو ۽ اونهو ساهہ ڪنيائين ۽ تنهن کان پوءِ انهيءَ هنڌ اچي ويٺو جنهن جاءِ تي ڪنهن زماني ۾ اسٽوپا جو وڏو پانو ويهندو هو.

رات ماڪ ڀنل هئي ۽ فضا ۾ سحر سمايل هو. ننڍڙا ننڍڙا ٽمڪندڙ تارا آسمان تي مرڪي رهيا هئا. هوا جو هر جهونڪو اوسي پاسي واري ڪيڙيل زمينن مان پاڻ سان روح کي راحت ڏيندڙ ۽ دل کي فرحت بخشيندڙ مهڪ کنيو پئي آيو، جنهن نازڻ تي هڪ عجيب مدهوشي طاري ٿي ڪئي ۽ جنهن

آهستي آهستي آخر مٿس هڪ غير معمولي ڪيفيت طاري ڪئي ۽ هن نيم خوابي جي عالم ۾ ڏٺو ته ڪنڊرن ۾ زندگي سجاڳ ٿي آهي. چئني طرف فانوسن جو نور ڦهليل آهي. شهرواسين پنهنجن گهرن کي ڪنوار وانگر سينگاريو آهي. رستن تي ڳاڙها ڪيمخواب ۽ ريشم جا ٿان وڇايا ويا آهن. هر گهر مان سنک جي صدا بلند ٿي رهي آهي. مرد، عورتون، ٻار ٻڍا ۽ جوان سڀ رنگ برنگي نوان ڪپڙا پايو هڪ ٻئي کي واڌايون ڏئي رهيا آهن ڇاڪاڻ ته اڄوڪي رات وڏي ٻائي جي پياري ڌيءَ روپ مالا جي شادي مهاراج ڪمار انوپ سان ٿي رهي هئي.

وڏي ٻائي ٻه مندر کي واه جو سينگاريو هو. عود ۽ لوبان جي وٽندڙ خوشبوءِ آهستي آهستي فضا ۾ پکڙجي رهي هئي.

نازڻ اڃان انهيءَ هوش ربا منظر ۾ گم هو جو سندس ڪنن تي مٺڙا مٺڙا آواز پيا.

هي هڪ مٺڙي گيت جا ٻول هئا. جنهن کي ڪيتريون ئي سهڻيون ڇوڪريون سريلي انداز ۾ ڳائي رهيون هيون.

نازڻ بيحد ڪوشش ڪئي ته گيت جي ٻولن کي سمجهي پر ٻول ٻه عجيب هئا ته زبان ٻه. فقط هن ۾ جو ميٺاج سمايل هو تنهن روح کي راحت ٿي بخشي.

مٽي جي مٺي ڦوڪ ۽ شرنائين جي سريلن نغمن ۽ دفن جي وجد ڏياريندڙ تالن سان گهوٽ جي سينگاريل سواري مندر وٽ اچي پهتي. قديم سنڌ جي جاڻن جوانن ۽ سورمن جي جلوس سان مهاراج انوپ ڪمار مندر ۾ گهڙيو، جتي سوين سهڻيون گوپيون ۽ داسيون گلن سان پريل سونيون ٿالهون هٿن ۾ جهليو منتظر بيٺيون هيون. جيئن ئي مهاراج انوپ ڪمار اندر آيو تيئن ئي مٿس هزارين گل ڇڻجڻ لڳا. پتل جون ننڍڙيون

نندڙيون گهنٽيون ۽ ڇڙيون وڄڻ لڳيون ۽ فضا جيءَ جيءَ جي آواز سان گونجڻ لڳي.

ٻئي طرف کان وڏي ٻائي جي پياري ڌيءَ به سورنهن سينگار ڪيو حسين ساهيڙين جي جهرمٽ ۾ فضا کي معطر ڪندي ڊيل وانگر ٽلندي اڳتي وڌي. وڏي ٻائي گهوٽ ۽ ڪنوار کي مرڪي منڊل ڏانهن سڏيو ۽ پوءِ مرڪندي ڪنوار جي رئي جي پلئو کي گهوٽ جي سندري سان ٻڌائين؛ تنهن کان پوءِ گهوٽ ۽ ڪنوار گڏجي منڊل جا ڦيرا شروع ڪيا. هر ڦيري پوري ٿيڻ تي وڏي ٻائي ڪجهه ٻول ٻوليا ٿي ۽ چانورن جي مٺ عنبر ۽ عود سان گڏ منڊل ۾ ٻرندڙ باهه ۾ اڇلائي ٿي.

گلن جي وسڪاري ۽ عود عنبر جي هٻڪار ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار منڊل جا ست ڦيرا پورا ڪيا.

واڌائي، واڌائي، جيءَ، جيءَ جي نعرن، شرنائين، گهنٽين، ٿالهين، جهانجهه ۽ دفن جي سريان ۽ وجد ڏياريندڙ آوازن جي پڙاڏن ۾ خوشيءَ ۽ ڪامرانيءَ جو هيءُ جلوس آهستي آهستي مندر مان واپس ورڻ لڳو.

ٿوري دير اڳ مندر جي جنهن اڱڻ ۾ حسن جا فانوس ۽ محبت جو نور هو، جتي قديم سنڌ جي جانٺن جوانن ۽ سورمن ۽ ستياوان سندرين جا ٽهڪڙا هئا اتي هاڻ نقط گان جي هٻڪار، عود، لوبان، عنبر ۽ مشڪ جي مهڪ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به ڪين هو.

نند پنهنجا جادو ڀريا هٿڙا نازڻ جي اکڙين تي رکيا ۽ هو پنهنجي پياري منگ جي لهردار نيور ڪارن وارن، ڪنڌين پنبڻين، شربتي اکڙين، جاڙن ڀرن ۽ گول چنڊ جهڙي ڇهري

جو تصور ذهن ۾ سموئي ننڍ پئجي ويو.

ننڊ جي عالم ۾ نازڻ ڏٺو ته سندس زندگيءَ جي ٻيڙي هن فاني جهان جي عظيم سمنڊ جي انهيءَ جصي ۾ تري رهي آهي جتي وقت طوفان برپا ڪيا آهن. هن ڏٺو ته سندس زندگيءَ جي ٻيڙيءَ جا بادبان وقت جي طوفاني سٽڪن جي سٽ ته سهي تار تار ٿي چڪا آهن، رسيون ڇڄي چڪيون آهن ۽ ونجهه ٽڪرا ٽڪرا ٿي چڪو آهي ۽ سندس روح ٿڪل ٽٽل بيءست پاڇل ٿي پيو آهي ۽ پري خلا ۾ آس ڀرين اکڙين سان واجهائي رهيو آهي.

هن ڏٺو ته چنڊ حسن جي ديوي عشروت وانگر سمنڊ جي گهراين سان آسمان جي بلندين طرف اڀرڻ لڳو ۽ ڪائنات کي پنهنجي سونهري چانڊاڻ سان منور ڪرڻ لڳو. پر اوچتوئي چنڊ اڌو اڌ ٿي پيو جنهن ۾ هڪ ماهجبين ستارن جي سيج تي جلوه افروز نظر آئي. پري ڪان ڏنڏ کي چيريندا ۽ سفيد هنجهه اڏرندا آيا ۽ اچي پنهنجا پر سج هيٺان پکيڙيائون ۽ پوءِ هوريان هوريان سمنڊ تي لهڻ لڳا ۽ انهيءَ هنڌ ويجهو جتي نازڻ جي زندگيءَ جي ٻيڙي لهرن ۽ لوڏن ۾ هئي، اچي لٿا ۽ نازڻ جي زندگيءَ جي ٻيڙيءَ ڏانهن وڌڻ لڳا.

نازڻ ڏٺو ته اهوئي لهردار نيوڪار وار جاڙا ڀرون، ڪنڊبون پنبڻيون، شربتي اکڙيون ۽ چنڊ جهڙو چهرو ۽ ٻاڪر پائڻ لاءِ وڌيل ٻانهون.

نازڻ ڏٺو ته سندس ٿڪل ٽٽل شڪست کاڌل روح هڪ دفعو وري پنهنجي زندگيءَ جي ٻيڙيءَ جا بادبان ٺيڪ ڪرڻ ۽ رسا ڇڪڻ لڳو ۽ پنهنجون سموريون قوتون گڏ ڪري ٻاڪر لاءِ ڦهليل ٻانهن ڏانهن وڌيو.

هاڻي منزل قريب هئي ۽ جدائيءَ جو فاصلو ختم ٿيڻ وارو ئي هو جو اوچتو سمنڊ جي گهراين مان هڪ هٽ نروار ٿيو جنهن نهايت بيدرديءَ سان نازڻ جي زندگيءَ جي ٻيڙي کي ٻري ڏڪي ڇڏيو. هر بار هو بد نصيب ٽڪل ٽڪل روح، هن منتظر دل ۽ ڦهليل ٻانهن ڏانهن جيئڻ وڌيو تيئن انهيءَ مخفي هٽ سندس ڪاميابي ۽ ڪامراني جي راه ۾ رنڊڪ وڌي.

نازڻ هن منظر کان ايترو ته خوفزده ٿيو جو هڪ دل ڏاريندڙ دانهن ڪيائين ۽ دانهن سان گڏ سندس اک کلي وئي. هن ڏٺو ته هو اسٽوپا جي پٽ سان ٽيڪ ڏيو پيو آهي ۽ مٺڙي سنڌ جي ٿڌي هير سندس پريشان وارن سان کيڏي رهي آهي ۽ سج سنڌو جي پاڪ پاڻيءَ مان اڀري رهيو آهي ۽ مهراڻ جي مٺڙي پاڻيءَ جون بوندون سوتين وانگر لئين لاٽن، ڪرڙن ڪانڊيرن، ڊين ۽ آڪن تي چمڪي رهيون آهن.

نازڻ هڪ ٿڌو ساهہ کنيو ۽ پيار ڀرين نظرن سان ويران اگڻ کي ڏنائين ۽ پوءِ حسرت ڀرين نگاهن سان آپ ۾ نهاريائين. ڪجهہ چوڻ ٿي چاهيائين شايد شڪايت هئي يا فرياد يا التجاء پر چپن چورڻ کان سواءِ ڪجهہ سوچي لڙڪ نائي ڪنڌ جهڪائي ٽڪل ٽڪل وکون کڻندو پيچري تان ٿيندو هو چاڙهي تان هيٺ لٿو●

مڏاڻ ميڊيڪل اسٽور

انگريزي دوا فروش

ڊراڻي مارڪيٽ گمبٽ سنڌ

فون - ۴۷

سيما ممتاز عباسي

پهريدار

★ شاهه ڪمپايت جي حڪومت جو دور نهايت ئي ظالمانو دور هو. هر طرف لاقانونيت ۽ بدامني جو دور دوران هو. رعيت سخت پريشان هئي. بادشاهه عيش عشرت جو ڪوڏيو هو — پوري حڪومت جو بار اميرن ۽ وزيرن کي سونپيل هو. آخر ظلم جي انتها ٿي وئي. عوام ۾ چوپول ٿيو ته بادشاهه اک پٽي ۽ اميرن ۽ وزيرن جا سڀ ڪانا بدلائي پورو نظام "رصاط" جي حوالي ڪري، پاڻ ورتي به عيش عشرت جي رنگيني ۾ غرق ٿي ويو. پهريون ته رصاط عوام لاءِ ڀرپور جدوجهد ڪئي ۽ سهوليتون مهيا ڪيون ته، عوام ۾ ٺاپر پئي. اوچتو رصاط جو اندريون "رصاط" مري ويو ۽ هو دولت جي حرص ۾ اچي ويو. هن ڪوڙا سرڪاري اختيار عوام ني مڙهيا ۽ ڪايل اعلان ڪرايو ته، "بادشاهه اوهان ني ناراض آهي. ان ڪري بدامني پيدا ٿي وئي آهي. بادشاهه کي خوش ڪرڻ لاءِ سوکڙيون آڻيو."

رصاط جي ان چال رنگ لاتو. ڪيترا ئي وقت جا امير، واپاري، وڏيرا ۽ ٻيا مالدار قيمتي ۽ بيش بها سوکڙيون کڻي بادشاهه جي محل ۾ آيا — ۽ ملاقات جي اجازت گهري. رصاط سيني کي بيوقوف بڻايو، "بادشاهه آرامي آهي، ڪوڙ نه ڪيو. جيڪڏهن

جي ڪي پهو ته سيٺين جو سر قلم ڪرائيندو. توهين سامان رکي وڃو مان پاڻ موقعو وٺي ڪين پيش ڪندس!!!" وفد موٽي ويو. ۽ رصاط انيڪ شين جو اڪيلو وارث بڻجي ويو.

ڪجهه عرصي بعد رصاط وري ملڪ جي خوشحال ماڻهن جي فهرست مرتب ڪرائي. مختلف حيلن ۽ بهانن سان انهن کان دولت ڦري. معمولي گناهه تي ڳريون رقمون رکيون. وڏي ۾ وڏي ڏوهه جي چشم پوشي ڪرائي، چورن ۽ ڦورن جو جتو ٺاهي ماڻهن کي سر عام لٽرائي ۽ مقرر حصو وٺي هن جو معمول ٿي ويو. ان طرح هن سرڪاري خزاني جا لاهه ڪيدي ڇڏيا.

هڪ ڏينهن سرحدي پهريدارن خبر ڏني تہ پاڙي واري ملڪ جون فوجون حملي ڪرڻ لاءِ تيار بيٺيون آهن. بدمست بادشاهه جون اکيون کليون ـــ فوج کي جنگ جو حڪم ڏنو ويو. پر هتي تہ مردانگي مري چڪي هئي. نئين پرنيءَ جو حڪم جاري ٿيو. مگر خزانو خالي هو. بادشاهه سلامت جو هوش گم ٿي ويو ...... ملڪ تباهيءَ جي ڪُڌ ۾ ڪرڻ وارو هو. عوام تي ٽيڪس هنيو ويو. پر ان جي ادائگي جي سگهه ڪنهن ۾ هئي، جون وايون بتال ٿي ويون.

اوچتو دشمن ملڪ حملو ڪيو. پوري اڌ سلطنت قبضي ۾ اچي وئي. شاهي فوج ۾ وڙهڻ جي همت ڪانہ هئي. هزارين معصوم ٻارڙا، بي گناهه شهري ۽ پاڪدامن عورتون قربان ٿيون ـــ فاتحن لٽ مار جي ڌم لائي ڏني ۽ شهرن ۽ ڳوٺن کي باهيون ڏنيون ويون.

شاهه ڪمپايت هن شڪست کان بدحال ٿي ويو. هن تخت ۽ تاج رصاط جي حوالي ڪري خود جهنگ ڏي منهن ڪيو. هڪ ڏينهن جهنگ ۾ ڦرندي هڪ ڪڙمي جي گهر اکيان آيو. ڇا

شهر جي رستي تي نه گهمي. سڀ پنهنجي گهرن ۾ هجن. جيڪڏهن ڪنهن کي به شهر جي گهٽين، رستن ۽ ٻين تفريحي جاين ۾ ڏٺو ويو ته ان کي ماريو ويندو." چورن جي هڪ سردار هن اعلان جي سخت مخالفت ڪئي ۽ ڪجهه رڍون خريد ڪري شهر جي ٻاهران رات جو نڪري پيو. بادشاهه پنهنجي ساٿين سان گشت ڪندو اچي پهتو، ان شخص کي حڪم جي نافرماني ڪرڻ جي ڏوهه ۾ قتل ڪيو ويو. چورن جي سردار جو موت ٻين ساٿين جي به ڪمزروي ڀڄجي ويو.

ٻي رات بادشاهه سلطنت جي سڀ کان وڏي شهر جو دورو ڪيو — جتي لاتعداد ماڻهن کي رات جو گهمندي پڪڙي سمورن کي ڦاسي ڏني وئي. ان جي نتيجي ۾ پوري ملڪ ۾ دهشت ڦهلجي وئي ۽ ڪو به شهري قانون جي ڀڃڪڙي ڪرڻ کان ڊڄي ويو. وڏا وڏا خودسر بدمعاش گهرن ۾ لڪي ويا. يا ملڪ ڇڏي ويا. اهڙيءَ طرح امن امان جي دور جو آغاز ٿيو.

جمعي جي ڏينهن بادشاهه وري مسجد ۾ اچي اعلان ڪيو ته، اڄ رات کان هر شهري گهر جا در دروازا کولي آرام ڪري! جيڪڏهن چوري يا ڪو ٻيو نقصان ٿئي ته اها رونداد ٿاڻي ۾ لکرائي وڃي!! پورو مهينو گذري ويو. پر ڪنهن به واردات جو اطلاع نه مليو ۽ ماڻهو وڏي اطمينان ۽ سڪون ۽ امن سان زندگي بسر ڪرڻ لڳا.

هڪ ڏينهن سلطنت جي هڪ واپاري شڪايت ڪئي ته سندس دڪان مان چار سو تاڪا چوري ٿي ويا آهن. بادشاهه خزانچيءَ کي حڪم ڪيو ته رقم ادا ڪئي وڃي. ڇو ته اها اسان جي ڪوتاهي آهي ته اسان اڃان به امن قائم ڪرڻ ۾ ناڪام ويا آهيون. واپاريءَ کي حڪم ٿيو ته چوريءَ جو ذڪر ڪنهن سان نه ڪري.

ڏسي ته سندس جهوپڙي اڳيان ٻه مئل ڪتا لتڪيل آهن! ڪڙميءَ کان پڇيائين، ”ماجرا ڇا آهي—؟“

ڪڙميءَ چيو، ”هي ڪتا منهنجي فصل جا پهريدار هئا. پر روزانو منهنجي فصل کي نقصان رسندو هو. هڪ ڏينهن مان لڪي ويٺس. ڏسان ته سامهون هڪ ڏن اچي رهيو آهي. جيڪو بي پرواهيءَ سان فصل وڃائي واپس وريو هو ۽ ڪتا راند ۾ مشغول هئا ۽ هي ان غداريءَ جي سزا ماڻي رهيا آهن.“

بادشاهه سوچ ۾ پئجي ويو. ٿـڌو ساهه کنيائين ۽ واپس حڪومت ۾ موٽي آيو. خلق خدا کي فريادي ۽ بدحال ڏٺو. ان عالم ۾ هـو محل آيو. سڄو نظام حڪومت وري پنهنجي هٿن ۾ کنيائين. سرڪاري حساب ڏٺائين ته ان جي آمد ۽ خرچ ۾ ڪا تميز نه هئي. بادشاهه مالي وزير کي ڦاسي ڏياري ۽ رصاط جو سر قلم ڪري ڪس تي ٽنگائي ڇڏيائين، جتي لکيل هو:

”ملڪ جي مفاد سان غداريءَ جي سزا موت آهي—“

هاڻي بادشاهه عام معاملات ڏانهن ڌيان ڏيڻ لڳو. پورو ملڪ مسائل جي ور هو. فوج جي ڪمزوريءَ جو راز کلندي ئي ڌاڙو، ڦورو ۽ رهزن ميدان ۾ اچي ويا هئا. رانهون غير محفوظ هيون، نه ڪنهن جو مال سلامت هو ۽ نه عزت ۽ ناموس. بدمعاش ڳهرن ۾ گهڙي عورتون کڻي ٿي ويا. اها سلطنت نه هئي ظلم جو پيٽ هو جتي ڏاڍو ڪمزور تي حاوي هو. ممتاز شهرين بادشاهه سان شڪايت ڪئي ۽ بادشاهه کين حفاظت جو اطمينان ڏيارپو.

جمعي واري ڏينهن بادشاهه شهر جي وڏي مسجد شريف ۾ ۽ پوري ملڪ ۾ اعلان ڪرايو ته:

”پورن ٽن ڏينهن بعد جيئن سج لهي وڃي ته ڪوبه شهري

جمعي جي ڏينهن مسجد جي خطبي دوران، شاهي فرمان موجب ملڪ جا سڀ مرد (نوجوان ـ پوڙها) گڏ ٿيا هئا. بادشاهه واپاري جي چوريءَ جو ذڪر ڪيو. هن پرزور نموني چيو ته سچ لئي ڪان اڳ چور پيش ٿئي ورنه سيني کي ڦاسي ڏني ويندي؟! مسجد جا بند دروازا کوليا ويا، ماڻهو اداس هئا ۽ سندن قدم ڏڪي رهيا هئا. شهر جي مختلف هنڌن تي ماڻهو گڏ ٿين لڳا. صرف چند ڪلاڪن ۾ اصلي چور حاضر ٿيو. بادشاهه هن کي سرعام ڦاهي ڏيئي لٽڪائي ڇڏيو. هن واقعي کان پوءِ سماج دشمن عناصر ۾ ڦوٽ پيئي.

بادشاهه، وزير، درٻارين ۽ معزز شهرين کي هڪ هنڌ گڏ ڪري خيالن جي ڏي وٺ ڪئي. هن سڀ کان وڏيڪ ٿيندڙ ظلم واري ڪوٺ "پيني" کي نظر ۾ رکيو ــ اهي رات ظلم جي وادي پيني جي چوواري تي سون چاندي، هيرن ۽ اشرفين جا ڍير لاٿا ويا ۽ سرڪاري پيادن کي واپس گهرايو ويو. اهي ڍير ٽي مهينا ائين پيا هئا، پر ڪنهن به هنن کي هٿ نه لاتو ـــ! بعد ۾ اهي غريبن ۾ ورهايا ويا.

امن ۽ سلامتي جو دور شروع ٿي ويو. زندگيءَ جي هر شعبي ۾ ترقي جا وارا آيا. بدعنوانيون ختم ٿي ويون. هر شخص کي پنهنجو جائز حق ملڻ لڳو ۽ هر شهري پنهنجا فرض ايمانداريءَ سان نبيرڻ لڳو. فوج طاقتور ٿي وئي ـــ نه هارايل ملڪ وري فتح ڪيو. شاهه ڪمپايت ڏانهن ڪنهن ملڪ به اک کڻي نهارڻ جي همت نه ڪئي. بادشاهه ان ڪاميابيءَ ڪري الله جو شڪر بجا آندو ۽ عبادت ۾ مشغول ٿي ويو. هو ٤٠ سال زنده رهيو. هن ٢٠ حج ڪيا. ملڪ عدل ۽ انصاف سان هلندو رهيو ۽ ان تي خدا جي رحمت لهڻ لڳي●

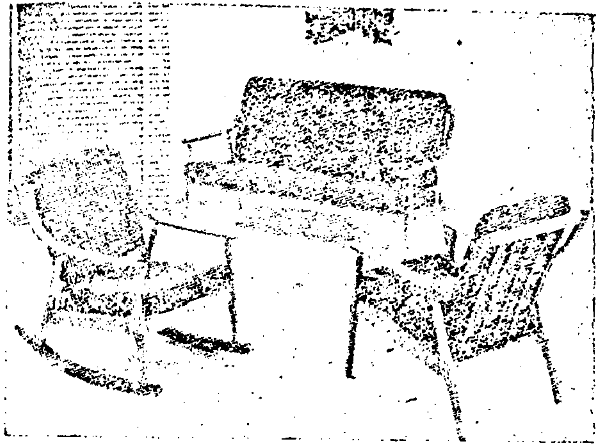

گهرو زينت جو فرنيچر هجي

يا آفيسن جي ضرورت جو هجي

اسان اوهان جي خدمت لاءِ هر وقت تيار آهيون

انٽرنيشنل فرنيچر هائوس

ٽنڊي سڙڪ شاپنگ سينٽر حيدرآباد سنڌ

آرڊر تي اوهان جي پسند جو فرنيچر

مناسب قيمت تي اسين فراهم ڪندا آهيون.

مشتاق پاريچو

افسانو

شريڪ حيات

مون کي هنجي زندگيءَ سان دلچسپي هئي هنجي زندگيءَ جو سڀ کان وڏو حادثو شايد سندس شادي هئي ۽ آءٌ پنهنجي دوست جي ياد دل ۾ باقي رکڻ لاءِ گهڻو ۾ گهڻو سندس شاديءَ جو ذڪر دوستن ۾ ڪري ٿو ڇڏيان. انهيءَ ذڪر ڪرڻ سان مون کي ڪجهه روحاني سڪون حاصل ٿئي ٿو. جڏهن آءٌ زندگيءَ جي ڊوڙ ۾ ٿڪاوٽ محسوس ڪريان ٿو ته دل جي گهراين ۾ لٿل ڪنهن جو تصور مون کي مجبور ڪري ٿو ته آءٌ ماضيءَ جي شراب کي خال جي پرتڪلف پيماني ۾ رڳهي، پي وڃان! تڏهن دل ۾ اڀرندڙ درد ڏور ٿي ٿو ۽ دماغ ۾ تازن ۽ نفيس احساسن لاءِ جڳهه پيدا ٿيو وڃي. اڄ آءٌ انهيءَ

درد کي ڪاغذ جي ڇاتيءَ تي بدلائڻ گهران ٿو، نه جيئن سندس اثر مون کان سواءِ ٻين کي به متاثر ڪري سگهيا مون کي نه ئي پر خود کيس دلي صدمو آهي نه آءٌ سندس شاديءَ ۾ بظاهر شرڪت نه ڪري سگهيس. پر جيڪڏهن روحاني تعلق جي پيش نظر ڏٺو وڃي نه مون هن جي شاديءَ ۾ سيني روحاني عقيدن سان شرڪت ڪئي هئي.

مون کي سندس آفيسريءَ ڪڏهن مرعوب نه ڪيو، پر منهنجي شرافت ٿي کيس هميشه متاثر ڪيو هوندو؟

جڏهن فوج ۾ کيس مستقل ڪميشن ملي نه هن جي سنگ جي ڳالهه ٻولهه شروع ٿي. نڪرن جي دنيا کان هو فطري طرح جدا هو "خوش رهڻ ۽ خوش ڏسڻ" اهوئي سندس زندگيءَ جو اصول هو. سنگ جي باري ۾ هن جي گفتگو ڪجهه هن قسم جي هئي: "ڏس دوست، آءٌ آهيان بي، اي، معي- آءٌ فرانسيسي زبان به چڱيءَ طرح ڄاڻان ٿو، جيڪا هڪ بين الاقوامي زبان آهي. آءٌ فارسيءَ جو شاگرد به رهي چڪو آهيان. شيخ سعدي رحمةالله عليه جي "گلستان" ۽ "بوستان" کان سواءِ مون حافظ جا غزل به پڙهيا آهن. انهيءَ ڪري آءٌ چئي سگهان ٿو نه مون کي ادبي ذوق آهي ۽ فطري طرح رومانی آهيان. "اخلاق جلاليءَ" جي مطالعي منهنجي روماني مزاج کي گهٽ ايرڻ نه ڏنو، مگر حسن پرستي منهنجو شعار آهي. صاف ڳالهه هيءَ آهي نه مون کي هڪ حسين زال جي ضرورت آهي، ٻي ڳالهه هيءَ آهي نه اها تعليم يافته به هجي: مطلب هيءُ نه آءٌ روشن چهره ۽ روشن خيال زال جو خواهشمند آهيان."

ان وقت منهنجي دماغ ۾ ڪا عورت نه هئي، تنهنڪري مون انهن سيني فقرن جي جواب ۾ لکيو هو، "اڙون توکي

حسين زال نه ڏباري سگهان ٿو. بيحد حسين ۽ جميل، مڪمل حسن جي مالڪ؛ پر اها صحيح مشرقي عورت آهي. ڳالهه صاف آهي نه هوءَ گهر جي تعليم يافته آهي، ڪنهن اسڪول ۽ ڪاليج جي پڙهيل نه!"

منهنجي انهيءَ خط جي جواب ۾ هن لکيو هو نه "ڏيئرا منهنجي. والد محترم به اهوئي لکيو آهي. فرمائي ٿو، صاحبزادا! شادي حسن سان نه، پر عورت جي سيرت سان ٿيندي آهي. جنهن ڇوڪريءَ سان - اوُن نهنجي شادي ڪرڻ چاهيان ٿو، اها ڳهڻي حسين نه نه آهي، پر عظيم سيرت جي مالڪ ضرور آهي. عظيم ايتري آهي، جيتري شريف گهراڻن ۾ ٿيندي آهي ۽ سڀ کان وڏي هيءَ نه ڇوڪري نجيب‌الطرفين آهي ۽ حسب ۽ نسب جي به تمام بهتر آهي ...."

اُتون چوان ٿو نه چا، حسب ۽ نسب ڪي چٽيندس. اُتون ٿيس فوجي آفيسر، جيڪڏهن سپاهي هجان ها نه ڪا ڳالهه نه هئي، اهڙي زال به ڪم اچي ها؛ پر دوستا! منهنجي آفيسريءَ جو شان انهيءَ ۾ آهي نه زال مون سان سير ۽ تفريح ۾ ڪڏ هجي، ڪلب هلي، دعوت ۾ اسين ڪڏ ويهي لنچ ۽ ڊنر کائون! يا اسين ڪڏجي فلم ۽ ڊراما وغيره ڏسون!

آخر اها به ڪا زندگي آهي نه اُتون فوجي آفيسر ۽ مسز جو نالو ذهن ۾ ايندي ئي اهو سوچڻ تي مجبور ٿي وڃان، نه دوستن ۽ احباب وغيره ۾ وڏي ذلت هوندي آهي، جنهن جي زال پرده نشين هوندي آهي. غريب جيستائين گهر ۾ رهي ٿو، تيستائين نه شادي شده آهي، پوءِ گهر کان ٻاهر نڪرڻ تي هيءُ خيال اچي ٿو نه اُتون اڪيلو آهيان، هن دنيا ۾ منهنجو ڪوبه ساٿي نه آهي. منهنجي ٻاهرين زندگي سڄي آهي، اُتون ڪنوارو

آهيان. ايستائين مجيستائين هو وري واپس گهر نه پهتي."

هو اهي جملا ڏاڍي مزي سان بيان ڪري رهيو هو. گفتگو دوران هو ڏاڍو مسرور نظر ايندو هو، جهڙيءَ طرح ڪو وڏو فلسفي پنهنجي فن جي اعليٰ قدرن کي ڇهي خوش ٿيندو آهي.

(٣)

ٻي نشست ۾ آءٌ هون سامهون ڳالهه ٻولهه ٿي.

هو روز کان خوش هو، مون سندس شاديءَ کي ئي "موضوع گفتگو" بنايو، "ڀلا تنهنجي شاديءَ جو ڇا ٿيو؟"

"منهنجي شادي ٽٽي ٿي وئي." مختصر جواب مليو.

"ڪٿي ٽٽي ٿي؟"

"جتي منهنجي طبيعت گهريو."

"معلوم ٿو ٿئي ته تو پنهنجي والد محترم جي مرضيءَ کي تسليم ڪيو آهي." مون چيو.

"ته مون سنگ ٻائيهي ڳولهو آهي، ڇوڪريءَ جون خوبيون ڀڏل گهرڻ ٿو، ته ڪئي نمبر هڪ: هوءَ گلاب وانگر سرخ آهي ۽ سوسن ۽ نرگس وانگر حسين!"

"ڪا انگريز آهي؟" مون ڳالهه ڪائيندي چيو.

هن ڪلي ڏنو .... "نه، هوءَ پنهنجي ئي ملڪ جي عورت آهي، انهيءَ ڪري مون کيس گلاب، سوسن ۽ نرگس سان تشبيهه ڏني آهي."

نمبر ٻيو: - "هوءَ ايف. اي پاس آهي. انگريزي چڱي ڄاڻي ٿي." هن چيو.

"۽ کيس اردوءَ ۽ سنڌيءَ کان سخت نفرت آهي؛ حالانڪ انگاش به غلط ڳالهائي ٿي. ٻاٽي آئن کيي "والر برنگ" چوي

ني.“ مون چيو.

”ها.... ۽ ڪيس ادب سان دلي لڳاءُ آهي.“ هن چيو.

”اها صفت نمبر ٽين آهي....“

”۽ گهر جي ذميدارين ۽ گهر جي رک رکاءُ کان قطعي ناواقف آهي.“ مون وري ڳالهه ڪاٽيندي چيو.

”نمبر چوٿون: هوءَ افسانن، ناولن، فنڪشنن ۽ فلمن وغيره جي دل سان عاشق آهي.“

”ڏاڍو سٺو.“ مون ورائيو.

”تو ڪي هڪ مزي جهڙي ڳالهه ٻڌايان، ڇوڪري آزاد خيال آهي، پر سندس ماءُ پردي جي سخت پابند آهي.“ هن چيو.

”اهو انهيءَ ڪري، جو ڇوڪريءَ کي آزاد خيال سندس ماءُ نه، پر سندس پيءُ ڪيو آهي.“ مون هن جي ڳالهه کي پورو ڪندي چيو.

”ها، تنهنجو خيال صحيح آهي. مون سان سندس شادي پلس جي مرضيءَ سان ٿي رهي آهي، نه ته ماڻس سندس شادي ڪرڻ نٿي گهري.“

”ها،“ مون چيو.

”ڇوڪريءَ کي سينگار ڪرڻ جو ڏاڍو شوق آهي.“ هن چيو.

”۽ وارن ۾ چنبيليءَ جو تيل ۽ جسم تي گلاب جي سينٽ هڻڻ ڪيس ڏاڍو پسند ايندو آهي.“ مون چيو.

”ها، ها!“ فوجي آفيسر منهنجي خيالن جي تائيد ڪندي چيو، ”تون ته اهڙيءَ طرح ڳالهيون ڪري رهيو آهين، جهڙو انهيءَ ڇوڪريءَ کان گهڻو واقف آهين.“

”ڇوڪريءَ جو پيءُ....“ هن اڃا اهترو مس چيو ته

مون پاڻيهي چيو: ”اهو ته خوش قسمتي“ سان هڪ فوجي آفيسر هو، هاڻي رٽائر ٿي چڪو آهي ۽ هن واپار ڪرڻ شروع ڪيو آهي.“

”جي ها! سندس جنرل مرچنٽ جو وڏو دوڪان آهي.“ هن جواب ڏنو.

مون محسوس ڪيو ته هو چوڻ گهري ٿو ته آئون هن سنگ جي باري ۾ اهو سڀڪجهه ڪيئن ٿو ڄاڻان؟ پر جيئن ته اهو سنگ هن پاڻ ڳوليو هو، هو پنهنجي انتخاب تي بذات خود نازان هو ۽ انهيءَ ڪري اهو چوندي ڪيس عار هو ته ڪو ٻيو فرد به ان ڪان واقف آهي. آفيسري شان ۾ شايد هو انسلٽ محسوس ڪري رهيو هو، ته هن شريڪ حيات جي انتخاب ۾ ڪنهن کي شريڪ بنايو. سنهنجي ڳالهه تي نه هن تعجب ڪيو ۽ نه مون ضرورت محسوس ڪئي ته آءٌ کيس ٻڌايان ته آءٌ انهيءَ سنگ جي باري ۾ گهڻو ڪجهه ڄاڻان ٿو.

(٣٠)

هو هڪ مهيني جي موڪل وٺي، جبل هليو ويو. مون کي اهو ٻڌي ڏاڍو عجب ٿيو ته ساڻس گڏ سندس ٿيندڙ زال به جبل تي ويئي آهي. مون کي ته امید نه هئي ته جبل تي وڃڻ ڪان پوءِ به هو مون کي ياد رکندو. خاص ڪري اهڙي وقت ۾، جڏهن ساڻس حسين عورت جنهن صرف تصور ئي نه، بلڪ مادي حيثيت سان اها حسينه خود به سندس سامهون موجود هجي.

پر ٻئي هفتي سندس خط پهچي ويو ....
هن مون کي لکيو: ”آءٌ رواني تيڻ وقت توسان ملاقات

به نه ڪري سگهيس، جنهن لاءِ آءٌ معافيءَ جو طلبگار آهيان. اڄڪلهه جبل جو سير ڪري رهيو آهيان، پر انهن سمجهه ته جبل جي چوٽيءَ تي پهچڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهيان. دعا ڪر، ته قدمن ۾ استقلال ۽ پامردي پيدا ٿئي. منهنجا قدم جنهن منزل ڏانهن وڌي رهيا آهن، اها ڏاڍي خطرناڪ آهي؛ پر منهنجو عاشقانه مزاج انشاءالله ڪيس فتح ڪري وٺندو. تنهنجي ٽيڏڙ پاڃائي مون سان گڏ آهي. اهو محض هڪ بهانو آهي، نه ته اسين رهتي صرف انهيءَ ڪري آيا آهيون ته جيئن هڪٻئي جي مزاج کي چڱيءَ طرح پرکي سگهون." مون کي انهيءَ خط قطعي متاثر نه ڪيو.

هڪ هفتي تائين ڪو خط نه آيو.... ۽ مون انتظار به نه ڪيو. هڪ خبر هئي، جا معلوم ٿي ويئي. بس دل جي ڪنهن ڪنڊ ۾ اها خارش هئي ته واقعن جي خبر پوي.

ٻئي هفتي، هيو خط آيو، جنهن ۾ لکيل اهو، "پيارا! تنهنجي ٽيڙ واري پاڃائي ڏاڍي سٺي صورت آهي، مون کان ڪابه دل جي ڳالهه نٿي لڪائي. مون کي منهنجي پسند مطابق زال ملي ويئي. توکي منهنجا اهي جملا چڱيءَ طرح ياد هوندا، مون تمنا ڪئي هئي ته مون کي اهڙي زال گهرجي، جيڪا مون سان سير ۽ تفريح ڪري سگهي، ڪلب هلي، دعوت ۾ گڏ ويهي ڊنر ۽ لنچ کائي، گڏ فلمون ڏسي وغيره وغيره. اڄ آءٌ توکي سندس نالو به ٻڌايان ٿو. خانداني نالو "نوران" اٿس، مون پيار مان کيس هميشه "نوري" چيو آهي. ٻڌاءِ نالو ڪيئن آهي؟ ۽ منهنجي به تعريف ڪر ته مون "نوران" مان "نوري" ڪيترو موزون ۽ پيارو نالو بنايو آهي. صورت ۾ حور شعله آهي ۽ ڏسڻ ۾ گلبدن.... هوءَ مون سان اسڪيٽنگ ڪري ٿي ۽

مون کي پيار مان ڪاڻ ۽ ڪارائي ٿي. منهنجي آرام ۽ آسائش جو ڪيس پنهنجي ساه ڪان وڌيڪ خيال آهي. منهنجا هتي جيڪي نوان نوان دوست ٿيا آهن، سي سڀئي سندس صورت ۽ سيرت جا مداح آهن. آئون ڪهڙيءَ زبان سان سندس تعريف ڪريان؟ سڀني جي زبان تي اهو آهي ته منهنجو انتخاب اڻملهائتو آهي! منهنجي ٿيندڙ زال بهترين شريڪ زندگي آهي. هن جي اشارن تي رقص ڪرڻ لاءِ دل چوي ٿي."

ٽيون ۽ آخري خط ڏهن ڏينهن بعد مليو. هن لکيو هو:
"يارا تون مون کي بدذوق ۽ بداخلاق چوندين، پر ڪي مجبوريون اهڙيون هيون. توکي اهو پڙهي سخت ڏک ٿيندو ته ڪالهه ڪورٽ ۾ تنهنجي شرڪت ڪان سواءِ منهنجي ۽ "نوريءَ" جي شادي ٿي ويئي. آئون جدائيءَ جون گهڙيون برداشت نه ڪري سگهيس، هوءَ به منهنجي الفت ۾ ڪجهه اهڙي نموني ٻڏي چڪي هئي، جو هن پاڻيهي منهنجو هٿ جهلي چيو ته ڊيئر، اڄ پنهنجي شادي ضرور ٿيڻ گهرجي. اسين ڪورٽ ۾ هلي اڄ ئي شادي ڪنداسين، ته جيئن هميشه هميشه لاءِ هڪ ٻئي جا ٿي وڃون.... ڏس هن جي لهجي ۾ ڪيترو خلوص آهي. هوءَ مون کي دل جي گهرائين سان گهري ٿي. تنهنجي شريڪ نه ٿيڻ جو مون کي دلي صدمو آهي. اڄڪلهه رات ڏينهن، عيش ۽ نشاط جي پينگهي ۾ لذيذ گذرن ٿا. هائي، آئون چند ئي ڏينهن ۾ تووٽ پهچڻ وارو آهيان. اميد آهي ته تون دعوت جو انتظام ضرور ڪندين. "لسٽ آف انوائيٽيز" ۾ سڀني فوجي آفيسرن کي مدعو ڪجانءِ، ته جيئن آئون پنهنجي زال جو تعارف سائن ڪرائي سگهان. اها خدمت، توکي آئون پنهنجو سمجهي، سپرد ڪري رهيو آهيان. هونئن اها دعوت منهنجي

۽ ان منعقد ٿيندي. دعوت جو خرچ مان ادا ڪندس."

اهو خط، مون کي ان وقت مليو، جڏهن آئون پنهنجي دوست کي تار رواني ڪري چڪو هئس، جنهن ۾ مون لکيو هو، "جنهن ڇوڪريءَ مان تون شادي ڪرڻ گهرين ٿو، تنهن کي آئون چڱيءَ طرح سڃاڻان ٿو. انهيءَ ڇوڪريءَ کي آئون ۽ پيار مان "نوري" چوندو هئس. اها ڇوڪري اها آهي، جيڪا ڪجهه سال مون کان طلاق وٺي چڪي آهي. اها هاڻ مون توکان هميشه ڪجهه رکي، آئون سندس زندگيءَ ۾ ٻيجون مڙس هئس، توکي آئون ڇهون مڙس ٿيڻ تي دلي مبارڪباد پيش ڪريان ٿو...."

پوءِ مون کي محسوس ٿيڻ لڳو ته جيڪڏهن منهنجو فوجي دوست نه هجي ها ته پوءِ هن عورت جو ڪهڙو حشر ٿئي ها؟ ڪير سندس ناز کڻي ها؟ پوءِ مون کي ڄهڙو يقين ٿي ويو ته هاڻي هيءَ عورت ڇهين مڙس کان طلاق نه وٺي سگهندي. الهيءَ ڪري، جو آواره حسن مناسب هٿن تائين پهچي ويو آهي. فوجي آفيسر پنهنجي طبيعت مطابق آشيانو ٺاهيو آهي ۽ پکي نهايت ئي مضبوط قفس ۾ گرفتار ٿي چڪو آهي. اهڙو مضبوط قفس، جنهن مان هن جو نڪرڻ نهايت ئي مشڪل آهي●

ساڻيهه جي سڪ ۽ سار ۽ سونهن سان پيار جو شاهڪار
سنڌ جي نوجوان شاعر نوازعلي "شوق" جو مجموعهءِ ڪلام

سڄڻ ۽ ساڻيهه

جنهن ۾ قومي ۽ رومانوي شاعري جا شاهڪار، نظم، غزل، گيت ۽ ڪافيون موجود آهن.

جنهن ۾ ساڻيهه جا سور به آهن ته پرينءَ جا پور به آهن

امیر
تیمور
میاں عبدالمجید سندھی

امير تيمور

امير تيمور کي دنيا جي فاتحن ۾ وڏو مقام حاصل آهي.
چوڏهين صدي عيسويءَ ۾ هن ايشيا جي ڪيترن ئي ملڪن کي نيست ۽ نابود ڪري ڇڏيو. يورپ جا بادشاهه سندس نالو ٻڌي ٻجندا هئا. گمناميءَ ۾ پيدا ٿي، پنهنجي تلوار جي زور سان ڪيترن ئي بادشاهن کي تخت ۽ تاج کان محروم ڪري نامور بهادرن کي شڪست ڏيئي پنهنجي وسيع سلطنت بنايائين.

سندس نسب جو سلسلو ترڪستان جي بادشاه "تومنه خان" سان ملي ٿو. تومنه خان کي ٻه پٽ قبلائي خان ۽ قاچوي بهادر ٿيا. قبلائي خان جي اولاد مان چنگيز خان آهي ۽ قاچوي بهادرّ جي نسل مان تيمور. سندن قبيلو "برلاس" جي نالي سان مشهور هو. تيمور جي والد جو نالو تونمائي هو. سندس قبيلي جا ماڻهو خانه بدوش هئا جتي پنهنجي ڌڻن لاءِ گاهه-پاڻي ڏسندا هئا، اتي وڃي ويهندا هئا. هي ماڻهو شڪار ۽ لڙائيءَ جا ٻه ماهر هئا تيمور جو پيءُ خدا ترس ۽ روزي نماز جو پابند هو، ۽ صلح ۽ امن جي زندگي گذارڻ پسند ڪندو هو.

تيمور شهر "ڪش" ۾ ٧ شعبان ٧٣٦هه مطابق ١٩ اپريل ١٣٣٦ع تي ڄائو. ڪن ايراني مؤرخن "تيمور" تي ان نالي پوڻ جو سبب بيان ڪندي لکيو آهي ته تيمور جي والد جي مولانا شمس الدين سان خاص عقيدت هئي. جڏهن تيمور پيدا ٿيو

ته هو ڪيس مولانا جي خدمت ۾ ڪٺي ويو. مولانا ان وقت قرآن مجيد پڙهي رهيو هو، ۽ هيءَ آيت تلاوت ٿي ڪيائين: ”آمنتم من في السماء. . . . . .الارض فاذا هي تمور.“ جڏهن سندن زبان مان لفظ ”تمور“ نڪتو، ته پاڻ ترسيو ۽ فرمايائين، ”هن ڇوڪري جو نالو تيمور رکو. هي دنيا کي هڪ سري کان ٻي سري تائين لوڏي ڇڏيندو.“

سندس تعليم ۽ تربيت تي جوڳو ڌيان ڏنو ويو. ننڍپڻ کان ئي سندس جوانمرديءَ جو احساس ٿيڻ لڳو هو.

ٻارهن ورهن جي عمر ۾ هو قبيلي جي ٻارن جو بادشاهه بنجي ويو. سندس رانديون بہ جوانمرديءَ ۽ جفاڪشيءَ جون هيون. ١٧ ورهن جي عمر ۾ گهوڙي سواريءَ ۽ تلواربازيءَ ۾ ايتري قدر ڪمال حاصل ڪيو هئائين، جو ڪوبہ جوان مرد مقابلي جي همت ڪري نٿي سگهيو. ان سان گڏ ڪيس شاعرانہ تخيل ۽ مجذوبانہ تصور بہ عطا ٿيل هو. ڪيترائي دفعا مٿس وجداني ڪيفيت طاري ٿي. چون ٿا، ته هڪ دفعي عالمِ رويا ۾ رسول مقبول صلعم جي زيارت ڪيائين.

جڏهن تيمور ٢١ ورهن جو ٿيو، تڏهن سندس پيءُ ڪيس امير ڪرغان واليءَ سمرقند جي دربار ۾ سفير ڪري موڪليو. امير ڪرغان، تيمور جي شڪل شباهت، همت ۽ شجاعت کان ڏاڍو متاثر ٿيو، ۽ ارادو ڪيائين، تہ جيڪڏهن تيمور سمرقند ۾ مستقل رهائش اختيار ڪري، تہ پنهنجي پوٽي ايلجي آغا ڪيس پرڻائي ڏي. شهزادي بہ حسين، جميل، همت، شجاعت ۽ نيڪ سيرتيءَ ۾ بہ پنهنجو نظير پاڻ هئي. تيمور بہ جڏهن ڪيس ڏٺو، تہ مٿس عاشق ٿي پيو. آخر پنهي جي وڏيءَ ڌام ڌوم سان شادي ٿي.

سمرقند جي قيام جي زماني ۾، ڪيترا دفعا موت جي

منهن ماڻ بچي نڪتو. هڪ دفعي هو شڪار جي پٺيان گهوڙو ڊوڙائيندو وڃي رهيو هو، ته اوچتو گهوڙو ٺوڪر کائي منهن ڀر وڃي ڪوهه ۾ ڪريو؛ پر قدرت الاهي سان تيمور بچي ويو. هڪ دفعي شڪار جي پٺيان ڪيس رات پئجي ويئي، ۽ برف باري ٿيڻ لڳي. تيمور رستو ڀلجي ويو، ۽ ممڪن هو ته هو بک ۽ ٿڌ جي شدت جو تاب نه جهلي مري وڃي؛ پر قدرت سندس مدد ڪئي. پريان ڪيس روشني نظر آئي. هڪ غار ۾ ڪي ماڻهو شوروو رڌي رهيا هئا. هنن ڪيس مصيبت ۾ ڏسي اندر سڏيو؛ ۽ ويڙهڻ لاءِ گهوڙي جي جهل ۽ پيئڻ لاءِ شوروو ڏيئي، سندس جان بچايائون.

امير ڪرغان جو ڄاٽو قتلغ، وڏو بي‌ايمان، محسن ڪش ۽ اڏنگيءَ هلت وارو هو. هو هميشه انهيءَ فڪر ۾ رهندو هو، ته ڪنهن طرح امير ڪرغان کي قتل ڪري، سمرقند جي تاج ۽ تخت تي قبضو ڪري. هڪ ڏينهن امير ڪرغان، تيمور سان گڏ شڪار ڪرڻ وڃي رهيو هو. قتلغ ڪجهه سوار ساڻ ڪري ڪمين‌گاهه ۾ وڃي ويٺو، ۽ جڏهن امير اتي پهتو، ته هو پنهنجي ساٿين کي ساڻ ڪري حملي‌آور ٿيو. ان وقت امير سان گڏ فقط تيمور ئي هو. هو هڪدم گهوڙي تان ٽپو ڏيئي امير جي مدد لاءِ آيو، ۽ تيغ آبدار جا اهي جوهر ڏيکاريائين، جو حملي‌آورن کي ڀڄڻ تي مجبور ڪيائين. پر هڪ ڏينهن قتلغ موقعو وٺي امير ڪرغان جي خاص محل ۾ وڃي ڪيس قتل ڪيائين ۽ ان جي ٻي ڏينهن هن پنهنجي واليءَ سمرقند هجڻ جو اعلان ڪيو.

تيمور هڪدم پنهنجي فوج جمع ڪئي، ۽ قتلغ کان ان محسن ڪشيءَ جي انتقام وٺڻ جو قسم کنيو. سندس چاچي حاجي برلاس ۽ هڪ ٻي سردار بيان سلووز (جو اولوز جي قبيلي جو

سردار هو) سندس مدد ڪئي. انهن ٽنهي، گڏجي سمرقند تي حملو ڪري، ان کي گهيرو ڪيو. تغلق مقابلي لاءِ نڪتو پر آخرڪار شڪست کائي پيس. ٽنهي سردارن، سمرقند جي سلطنت کي ٽن حصن ۾ ورهايو، پر اڃا آرام سان ويٺا ئي ڪو نه، ته ڪاشغر جي امير تغلق خان ٽنهي تي حملو ڪيو. تيمور محسوس ڪيو ته مقابلي مان ڪجهه حاصل نه ٿيندو؛ تنهنڪري: انهيءَ مصيبت کي صلح ۽ صفائيءَ سان ٽارڻ جو فيصلو ڪيائين. تغلق خان ته معقول رقم جو خراج وٺي، موٽي وڃڻ لاءِ تيار هو، پر ان جي پٽ الياس معاملي کي کٽي انگهايو، تيمور الياس جي شرطن کي قبول ڪرڻ کان جنگ کي ترجيح ڏني. ٽنهي ڌرين جي سخت زورآزمائي ٿي. تيمور ۽ سندس ساٿين ڏاڍي جوانمرديءَ ڏيکاري، تڏهن به دشمن جي وڏي تعداد سبب شڪست کائي پيئي. تغلق خان سمرقند ۾ داخل ٿي الياس خان کي گاديءَ تي ويهاريو ۽ اعلان ڪيائين، ته جيڪو حاجي برلاس، بيان سلووز ۽ تيمور جو سر کٽي ايندو؛ ان کي معقول انعام ڏنو ويندو. اها خبر ٻڌي برلاس خراسان ڏانهن ڀڳو جتي کيس هڪ قزاق قتل ڪري وڌو ۽ بيان سلووز شراب گهڻي پيئڻ جي ڪري مري ويو.

تيمور شڪست کائي ڀڳو، هن زال، ياءُ ۽ ست خيرخواهن سان گڏ خوارزم ڏانهن ڪوچ ڪيو. هڪ هنڌ ٽڪ پٽڻ لاءِ هڪ واريءَ جي دڙي تي لڏو لاٿائون، ته ايتري ۾ پري کان گرد ۽ غبار نسڻ ۾ آيو، جنهن ۾ نيزا وچ وانگر چمڪندا نظر آيا. اهو تغلق خان جو سپهه سالار هو، جو هڪ هزار ماڻهن سان پچندڙن جي ڪڍ اچي رهيو هو. هو ايڏو ويجهو پهچي ويا هئا جو تيمور مقابلو ڪرڻ ئي نيڪ سنجهيو. کيس يقين هو، ته

سندس آخري وقت وڃڻو اچي پهتو آهي، پر هو شڪست مڃڻ وارو نہ هو. غنيم جي فوج اچڻ سان حملو ڪيو. تيمور جي مختصر فوج ايڏيءَ بهادريءَ سان وڙهي، جو دشمن اڳتي وڌي نہ سگهيو. انهيءَ لڙائيءَ ۾ تيمور جي سٺ مائهن مان ست جيترا بچيا ۽ غنيم جي هزار ماڻهن مان ١٢٥ بچيا. تيمور جا اهي ست ماڻهو بہ غنيم جي ١٢٥ کان طاقتور هئا. جڏهن گهاٽي اونداهي ٿي ويئي، تڏهن تيمور جا وفادار همراهہ تير هڻندا پوئتي هٽيا ۽ اونداهيءَ جي آڙ ۾ بچي نڪري ويا. هو ڪيترن ئي ڏينهن تائين صحرا ۾ گهمندا رهيا. اچا انهيءَ مصيبت مان ڇوٽڪارو ئي نہ مليو هون، جو ترڪمانن جي هڪ جماعت سندن پنڌ تي حملو ڪيو ۽ سڀني کي گرفتار ڪري وٺي ويا. تيمور ۽ سندس زال کي هڪ شترخاني ۾ بند ڪيائون. هو ٻئي ٻن مهنن تائين اتي قيد هئا، جتي ڪين جانورن کان بہ وڌيڪ تڪليف سهڻي پيئي.

شترخاني تي هر وقت سخت پهرو هوندو هو، پر هڪ ڏينهن موقعو وٺي پهريدارن تي اوچتو حملو ڪيائين. انهن مان هڪڙي کان تلوار کسي، اهڙي جوش ۽ خروش سان لڙائي ڪيائين، جو دربان ڀڄي پنهنجي سردار علي غربانيءَ وٽ ويا. تيمور بہ ٻنا پٺيان جي ان وٽ ويو. انهيءَ سان سندس اهو مقصد هو، تہ سردار سان پنهنجي باري ۾ عرض معروض ڪري. تيمور جي انهيءَ شجاعت ۽ عالي حوصلي کان علي غربانيءَ کي ڏاڍو عجب لڳو. سندس جانبازيءَ کان متاثر ٿي، کيس ۽ سندس سائين کي آزاد ڪري ڇڏيائين ۽ پنهنجي طرفان گهوڙا بہ کين ڏنائين.

تيمور خيريت سان! جيحون نديءَ جي ڪناري پهچي ويو. هڪ سو ماڻهن جي جماعت سندس جهنڊي جي هيٺان

ڳڻ تي وئي، ۽ تيمور اعلان ڪيو، ته هو ماوراالنهر (جيڪو ان وقت ڪاشغر ۾ شامل هو) جو حڪمران آهي. هن پنهنجي جهنڊي جو نشان هلال ۽ سرخ گهوڙو ٺهرايو. جڏهن سندس جهنڊي جي هيٺان اورٽي ۽ پري جا ڪيترا بهادر اچي گڏ ٿيا، تڏهن انهن جي مدد سان سيستان ۾ هڪ قوم "بلوچ" جي قلعي تي حملو ڪيو. انهيءَ معرڪي ۾ فصيل تـي چڙهندي، هو ايتري قدر زخمي ٿيو، جو هٿ جون ٻه آڱريون ڪپجي پيس، ۽ پير ۾ ايڏو زخم ٿيس، جو حياتيءَ لاءِ منڊو ٿي پيو.

تيمور جي منڊي ٿيڻ لاءِ ڪيتريون ئي روايتون تاريخي ڪتابن ۾ ملن ٿيون. پر مٿي بيان ڪيل روايت وڌيڪ صحيح مڃي وئي آهي.

ان کان پوءِ تيمور ڇهه هـزار جانبازن سان الياس تـي حملو ڪيو. تيمور جي مورخ علامه شرف الدين علي يزديءَ لکيو آهي، ته حريف جو لشڪر ٣٠ هزار هو. ان جـي مقابلي ۾ ڇهن هزارن جي ڪهڙي هستي ٿي سگهي ٿـي. لڙائي جيحون نديءَ جي ڪناري تي قندز وٽ لـڳي. پهريءَ کان شام تائين بهادر هڪ ٻي جو مقابلو ڪندا رهيا؛ پر فتح ڪنهن جو ساٿ نه ڏنو. تيمور پنهنجي فوج آراسته ڪئي ۽ شبخون ڪيو. خواجه الياس جي فوج ۾ هڪ ئي جملي سان افراتفري پکڙجي وئي. تيمور پٺ وٺي هزارن کي قتل ڪيو. خواجه الياس سيحون نديءَ جو رخ ڪيو ۽ ڪاشغر جي ملڪ ۾ غائب ٿي ويو. فتح کان پوءِ تيمور کي وڏي اهميت ملي وئي. ان سان گڏ سندس بيشمار رقيب به پيدا ٿي ويا، جو هڪ فطري امر هو. تيمور جـي رقيبن ۾ سندس مصيبت جو رفيق حسين به هو. پر تيمور سڀني کي ختم ڪري ڇڏيو. آخـرڪار هو بلخ ۾ ١٣٦٩ھ ۾ وڏي

شان ۽ شوڪت سان تخت نشين ٿيو.

سمرقند جي پکيڙ ٣٥٠٠٠ چورس ميل هئي، جنهن تي تيمور جهڙو سپهه سالار قانع ٿي نه سگهيو؛ چاڪاڻ جو سندس قول هو، ته جهڙيءَ طرح آسمان تي خدا وحده لاشريڪ آهي، اهڙيءَ طرح روءِ زمين تي به هڪ ئي حڪمران هجڻ گهرجي.

ايران انهن ڏينهن ۾ علم ۽ تمدن جو مرڪز هو. اصفهان، شيراز، ترمز، ڪاخداد ۽ اڙيسه وغيره، تيمور شاه ايران تي حملو ڪري، سڀ کان اڳ انهن شهرن کي فتح ڪيو، ۽ پوءِ جلد ئي فرات ۽ دجله ندين جا ڪنارا، يعني بحر کان جبل تائين جملي ملڪ سندس قبضي ۾ اچي ويا. منصور، احمد، ابراهيم ۽ مظفر جهڙن وڏي مرتبي وارن بادشاهن سندس تابعداري قبول ڪئي.

جڏهن شيراز فتح ڪيائين، تڏهن خواجه حافظ شيرازيءَ کي سڏي، سختيءَ سان ڪانئس پڇيائين، ته تون اهو ئي دل جليو آهين، جنهن پنهنجي محبوب جي خال جي قيمت ۾ منهنجي عظيم‌الشان شهر سمرقند کي بخشڻ ٿي گهريو.

اگر آن ترک شيرازي بدست آورد دل مارا
بخال هندوش بخشم سمرقند و بخارا را

خواجه صاحب جواب ڏنو، ته ها مان اهو ئي شاعر آهيان ۽ اهڙين فياضين جي ڪري ئي منهنجي حالت زبون ٿي وئي آهي. انهيءَ حاضر جوابيءَ کان تيمور ڏاڍو خوش ٿيو، ۽ اشرفين جي هڪ ٿيلهي ڏنائينس.

انهيءَ زماني ۾ البانيه جو حاڪم ابراهيم، صلح جي خيال کان تاتاري رسم ۽ رواج موجب نو ٿان، نو گهوڙا، نو جواهر ۽ نو غلام وٺي حاضر ٿيو؛ پر جڏهن تيمور ڏنو ته هڪ

غلام گهٽ آهي؛ تڏهن ابراهيم کان ان جو سبب پڇيائين. ابراهيم ڪنڌ جهڪائي عرض ڪيو ته "نائون غلام مان پاڻ آهيان."
تيمور سندس انهيءَ شاطرانه جواب کان ايتري قدر خوش ٿيو، جو الباني جي بادشاهه کي سندس ملڪ بخشي ڇڏيائين.

تيمور جهڙيءَ طرح اطاعت مان خوش ٿيندو هو، اهڙيءَ طرح سرڪشي کيس خراب لڳندي هئي. هو ڪاوڙجي جوش ۾ ديوانو ٿي ويندو هو؛ جڏهن اصفهان کي گهيرو ڪيائين، ۽ شهر وارن سندس مقابلي جو تاب نه سهي ڪنڌ جهڪايو ۽ شهر جون ڪنجيون سندس حوالي ڪيون، تڏهن هن سندن جان بخشي ۽ سندن مال ۽ زر کي هٿ نه لاتائين. پر هڪ رات هڪ لوهر تفريحا هڪ ننڍو جنگ جو طبل وڄايو. انهيءَ تي شهر وارن کي خيال ٿيو، ته تيمور جي فوج شهر کي لٽڻ جي ارادي سان جنگ جو طبل وڄايو آهي. انهيءَ ڪري هو مغلن تي حملي آور ٿيا، ۽ اڪ ڇنپ ۾ ۳ هزار مغل قتل ڪيائون. جڏهن تيمور کي انهيءَ واقعي جي خبر پئي، تڏهن قتل عام جو حڪم ڏنائين. مغلن ماڻهن کي ڳولهي ڳولهي ماريو. مورخن مقتولن جو تعداد ۷۰ هزار لکيو آهي. ايتري تائين به تيمور جي ڪاوڙ ڪونه لٿي. حڪم ڏنائين ته مقتولن جا لاش هڪ هنڌ گڏ ڪري هڪ منارو بنايو وڃي. انهيءَ مناري کي ڏسڻ وارا اهو پڌائي نٿا سگهن، ته اهو منارو ڏينهن جو هيبتناڪ معلوم ٿي ٿيو يا رات جو.

جن ڏينهن ۾ هو ايران فتح ڪرڻ ۾ رڌل هو، تن ڏينهن سندس غير حاضريءَ مان فائدو وٺي هڪ قوم جي سردار تغتمش نالي ممالڪ محروسه جي هڪ علائقي کي دٻائڻ جي ڌمڪي ڏني. تيمور انهيءَ فتني کي ايرڻ کان اڳ ئي دٻائڻ

مناسب سمجهيو. انهيءَ ڪري هڪ وڏو لشڪر وٺي ڪشمير سمنڊ ڏانهن روانو ٿيو. انهيءَ مهم جي ياد تازي رکڻ لاءِ هڪ بلند مينار تعمير ڪيائون. ان کان پوءِ هو هڪ بيابان سان لنگهيا، جنهن ۾ ٥ مهينا لڳي ويا. بيابان ۾ فوج کي بک ۽ پيون تڪليفون سهڻيون پيون. مطلب ته، جڏهن وڏيءَ تڪليف کان پوءِ بيابان عبور ڪري ويو، تڏهن خان تغتمش جي لشڪ سان سندس مقابلو ٿيو، جو تعداد ۾ تمام گهڻو هو، ۽ تلوار سان مغلوب ڪرڻ آسان نه هو. تيمور جي هڪ معتمد پيسن جي لالچ ۾ خان جي نشانچيءَ کي پنهنجي آقا سان دغابازي ڪرڻ تي آماده ڪيو. جڏهن لڙائيءَ جو ميدان گرم ٿيو، تڏهن نشانچيءَ جهنڊو سرنگون ڪري ڇڏيو. خان جي فوج اها شڪست ڏسي گهٻرائجي ويئي ۽ ڀڄڻ لڳي. اهڙيءَ طرح تيمور غنيم کي شڪست ڏيڻ ۾ ڪامياب ٿيو.

اتان فارغ ٿي، تيمور والگا نديءَ جي زرخيز واديءَ سان لطف اندوز ٿيندو اتر طرف ايتري قدر وڌيو، جو ماسڪو وارا سندس آمد جي خبر ٻڌي خوف ۽ هراس کان بي حال ٿي ويا.

اتر کان موٽ تي، هو ڪجهه وقت پنهنجي سلطنت جي نظم ۽ نسق ۾ مصروف رهيو. انهيءَ وچ ۾ هن هندستان جي زرخيزيءَ ۽ دولت جو احوال ٻڌو. هن ١٣٩٨ع ۾ ٦٠ هزار بهادرن سان هندستان ڏانهن ڪوچ ڪيو.

هندستان ۾ داخل ٿي هن ڪيترن ئي شهرن کي اجاڙي ڇڏيو، ۽ لاتعداد ماڻهن جو خون وهايو. ڄڻ هڪ اهڙو وڏو طوفان هو، جنهن وڻن کي پاڙان پٽي ڪڍيو، ۽ زمين کي اٿلائي پٿلائي زمين تي ماڻهن جي لاشن جا ڍير ڪري ڇڏيا. هو ماڻهن کي مارائڻ ۾ خوشي محسوس ڪندو هو. سندس

خيال هو، تہ هو هندن يعني ڪافرن کي مارائي نيڪ ڪم
ڪري رهيو هو.

سڪن هو تہ هو هندستان ۾ ڪجهہ وقت رهي ها، پر سندس اميرن ۽ فوج جي آفيسرن کيس رهڻ نہ ڏنو. مغل آفيسرن جو قول هو، تہ هندستان گرم ملڪ آهي؛ اتي جي طويل قيام جي ڪري سندن طاقت گهٽجي وينديءَ ۽ سندن اولاد هندستان جي آبهوا جي اثر جي ڪري پست همت ۽ بزدل پيدا ٿيندو. تيمور موٽ تي ميرٺ، پنڊا ۽ ملتان لٽيا. دهليءَ ۽ ميرٺ جي لٽ ۾ جيڪي غلام هٿ آيا هئس، مورخن انهن جو تعداد هڪ لک بيان ڪيو آهي. لکيو اٿن، تہ هر سپاهيءَ جي حصي ۾ ١٥٠ غلام ۽ هر خدمتگار وٽ ٢٥ غلام هئا. جڏهن غلامن جي ڪثرت جي ڪري فوج جي ڪوچ ڪرڻ ۾ ڏکيائي ٿي، تڏهن تيمور غلامن کي قتل ڪرائي ڇڏيو.

تيمور جو سڀ کان وڏيڪ زبردست حريف سلطان بايزيد، روم جو حاڪم هو. هو هميشہ تيمور جي سٽي تان تاج لاهڻ جي فڪر ۾ هوندو هو. ڪانئس وڏا وڏا يورپ جا بادشاهہ ڏڪندا هئا. هن پنهنجي زماني ۾ ڪيترن ئي بادشاهن کي جنگ جي ميدان ۾ شڪست ڏيئي قيد ڪيو هو. سندس مستعدي ۽ چابڪدستيءَ جي ڪري کيس اڄ تائين يلدرم (بجليءَ) جي خطاب سان ياد ڪيو ويندو آهي — جيڪڏهن تيمور، ايشيا جي تسخير ۾ مصروف هو، تہ سلطان بايزيد وري يورپين ملڪن ۾ پنهنجي اختيار ۽ اقتدار کي ترقي ڏيئي رهيو هو. انهيءَ ڪري ٻنهي حريفن جو هڪ نہ هڪ ڏينهن ٽڪر ٿيڻو هو.

تيمور هندستان کان موٽڻ کان پوءِ شام تي حملو ڪيو. جان ماڪم انهيءَ جنگ جي سبب جي باري ۾ لکيو آهي، تہ

قرا يوسف ترڪمان کان تيمور ڪنهن ڳالهه جي ڪري ناراض هو. هو تيمور جي علائقي مان ڀڄي، بايزيد وٽ هليو ويو. تيمور "قرا يوسف" جي پانهن سلطان کان گهري، پر بايزيد اها ڳالهه نه مڃي. ان تي جنگ شروع ٿي ويئي. تيمور حلب ۽ دمشق کي تاخت ۽ تاراج ڪري، انگوره جو گهيرو ڪيو. سلطان بايزيد به سندس مقابلي لاءِ آيو، ۽ ٨ جون ١٤٠٢ع ۾ انهن ٻنهي بهادر سپهه سالارن جي وچ ۾ جنگ شروع ٿي، جا دنيا جي مشهور ترين لڙائين مان هڪ ليکي وڃي ٿي. جيتوڻيڪ سلطان بايزيد ڏاڍي بهادريءَ سان لڙيو، تڏهن به آخر تيمور جي اڳيان سر نيازخم ڪرڻ تي مجبور ٿيو. تيمور، سلطان سان ڪهڙو برتاءُ ڪيو؟ ان لاءِ مورخن ۾ اختلاف آهي. ڪن متعصب يورپين ۽ عربي مورخين مذهبي اختلاف ۽ ذاتي بغض جي بنا تي لکيو آهي، ته تيمور سلطان کي لوهائين پڃري ۾ بند ڪيو هو، ۽ پنهنجي فوج سان گڏ کنيو گهمندو هو. علامه شرف‌الدين علي يزدي اهو واقعو هن طرح ٿو لکي:

تيمور سلطان بايزيد جهڙي وڏي مرتبي واري باڏشاهه کي شڪست ڏيئي سمرقند موٽي آيو. تيمور پنهنجي ذاتي ڪاوش ۽ جوانمرديءَ جي بدولت ٢٧ بادشاهن کي شڪست ڏيئي شاهه مان گدا بڻايو، ۽ والگا نديءَ کان ايراني نار تائين ۽ دمشق کان گنگا نديءَ تائين سمورو ملڪ فتح ڪري پنهنجي سلطنت ۾ شامل ڪيو.

تيمور سمرقند کي پنهنجي وسيع سلطنت جو مرڪز ٺهرايو، اتي شام، ايران ۽ هندستان جي ايتري قدر دولت گڏ ٿي ويئي هئي، جو ان جي شان ۽ شوڪت جو قاهره ۽ بغداد به مقابلو ڪري نٿي سگهيا. تيمور پنهنجي محل لاءِ ڳاڙهي اطلس جو

هڪ تمام وڏو سرا پرده ٺهرايو هو، جنهن تي زردوزيءَ جو
ڪم اهڙيءَ خوبيءَ سان ڪيو ويو هو، جو دنيا اڄ تائين
ان جو نظير پيدا نہ ڪيو آهي. ان تي جواهرن جي جهالر لڳل
هئي. مسجد جي لاءِ جيڪو خيمو تيار ٿيو هو، ان تي زر ۽
جواهر فراخدليءَ سان استعمال ڪيا ويا هئا. مسجد جي وسعت
جو اندازو ان مان بخوبي لڳائي سگهجي ٿو، تہ انهن مان
هرهڪ خيمو هڪ اهڙي ”ارابہ“ تي لڏي تيمور جي ڪئمپ
سان روانو ڪيو ويندو هو، جنهن جو ”دهرو“ جهاز جي
ستول جهڙو هوندو هو، ۽ هرهڪ ڦيٿو، ٻي ڦيٿي کان گهٽ
۾ گهٽ ويهن فوٽن جي مفاصلي تي هو. ٻلن ڏاندن جون
ٻارهن جوڙيون هر گاڏيءَ کي ڇڪڻ لاءِ جوٽيون وينديون هيون.

انهيءَ زماني ۾ هسپانيہ جي بادشاهہ هڪ سفارت، تيمور
جي خدمت ۾ موڪلي. انهيءَ سفارت جو هڪ فرد ”ڪلاويجو“
لکي ٿو:

”هڪ طرف شہ نشين جا ڦوهارا هئا، جن تي ڳاڙها صوف
نچي رهيا هئا. هڪ مغرق قالين جو فرش هو، جنهن تي طلاڪار
مسند وڇايل هئي. تيمور ان تي ويٺل هو. ان وقت ديبائي
رومي جو چوغو لڱن تي پيل هوس ۽ سفيد عمامو مٿي تي
هوس. عمامي ۾ لعلن ۽ موتين جو هڪ طرو آويزان هو.“
تيمور جي ملڪ بابت انهيءَ سفير لکيو آهي: ”١٥ خاص
پانهيون هروقت سندس خدمت ۾ هيون. هڪ نيزي بردار سندس
ريشمي قبا کڻي هلندو هو. اس جي بچاءَ لاءِ سندس منهن تي
سفيدو ملي، کيس بگلي جي پر وانگر، سفيد ڪري ڇڏيندا هئا.
سندس ڏگهن وارن جي چوٽيءَ ۾ دُر آبدار پوتل هوندا هئا.
چمڪدار موتين جو هڪ ڏگهو طرو سندس چوٽيءَ ۾ آويزان

هو. ”ماڪم جي ڪاشاني ڪـي بيان ڪندي ڪلاويجو لکي ٿو: ”ماڪم جي ڪاشاني ۾ هڪ طلائي ميز رکيل هئي، جنهن جو تخو زمردي هو. ان تي هڪ وڻ بلڪل اهڙيءَ نَي طرح لڳل هو، جهڙو الهٰ دين جن جـي باغ ۾ ڏٺو هو. انهيءَ وڻ جون ٽاريون ۽ پن طلائي هئا ۽ لعلن، موتين ۽ جـوهرن جا ميوا لٽڪي رهيا هئا. شاخن تي طلائي جهرڪيون پر ڦهلائي ويٺيون هيون. انهن جا پر قيمتي جواهرن سان سزين هئا.“

٨ جنوري ١٤٠٥ع تي تيمور به لـک مجاهد ساڻ ڪري چين جي تسخير لاءِ چين جي پت ڏانهن رخ رکيو. انهيءَ وقت ايڏي برف پئجي رهي هئي، جو سيحون نديءَ جـو پاڻي ڄمي ويو هو. ١٧ فيبروريءَ تي ”اوتر“ نالي هنڌ تي، جو سمرقند کان ٣٠٠ ميلن جي مفاصلي تي هو؛ قيام ڪيو. اتـي ٿڌي هوا لـڳڻ جـي ڪري کيس ڪجهه بخار ٿيو. جيتوڻڪ طبيبن کيس برف نوشي کان روڪڻ جي ازحـد ڪوشش ڪئي، پر تيمور سندن هـدايت کـي ٺڪرائي ڇڏيـو، ۽ برف سان اڃ اجهائيندو رهيو، جنهن ڪري سندس حالت زبون ٿي ويئي. آخر ٦٨ سالن، ٩ مهنن ۽ ١٠ ڏينهن جي عمر ۾ ١٧ شعبان ٨٠٧هه مطابق ١٨ فيبروري ١٤٠٥ع تي انتقال ڪيائين. سندس وصيت موجب سندس وفادار سائين سندس لاش کي گلاب جي پاڻيءَ سان غسل ڏيئي، مشڪ ۽ عنبر لائـي، آبنوسي صندوق ۾ بند ڪيو، ۽ سمرقند ۾ آڻـي خواجه بهاءالدين نقشبند جـي خليفي امير ڪلان جي گنبذ ۾ دفن ڪيو.

تيمور بهادر هجڻ سان گڏ خونخوار به هو ته وري پڪو خداپرست به هو. سندس قاعدو هو ته جنگ کان اڳ ساري رات پنهنجي خيمي ۾ شهنشاهِ ڪون و مڪان جي روبرو سر عجز زمين نياز تي رڳڙيندو هو، ۽ پنهنجي فتح يابيءَ لاءِ دعا گهرندو هو●

اسين اوهان جو آدرڀاءُ ڪريون ٿا

اوهين حيدرآباد وڃو يا ميرپورخاص!
ٽنڊي الهيار ۾ پيٽرول، آئل، ڊيزل ۽
هرقسم جي لبريڪينٽس لاءِ اسان کي
خدمت جو موقعو ڏيندا.

اسين اوهان جا پنهنجا آهيون

ستار پيٽروليم سروس

ٽنڊو الهيار سنڌ

فون ۱۵۱

پروفيسر نوازعلي 'شوق' بلوچ

اسلامي تاريخ جو هڪ ورق

خلفاءِ راشدين کان پوءِ جيڪي حاڪم سندن نقش قدم تي هليا، انهن ۾ حضرت عمر بن عبدالعزيز جو نالو سڀ کان وڌيڪ اهميت رکندڙ آهي. حضرت عمر بن عبدالعزيز جهڙو نيڪ نفس، عادل، رحيم، نرم مزاج، عالم و فاضل حاڪم وري پيدا نه ٿيو. جنهن خوبي و عمدگي ۽ جنهن عدل و انصاف سان هن دنياءِ اسلام تي حڪومت ڪئي، ايتري بعد جي ڪنهن به بادشاه نه ڪئي. سندن دور اخوت و مساوات، امن و راحت ۽ عدل و انصاف جو هڪ مثالي دور هو.

خليفي بنجڻ کان اڳ پاڻ عيش وعشرت ۽ شان و شوڪت سان زندگي بسر ڪندا هئا. نهايت قيمتي پوشاڪ پهريندا هئا. پوشاڪ تي بي انتها عطر لڳائيندا ۽ ڏاڙهي مبارڪ تي بي انداز عنبر ڇڙڪيندا هئا. بازار ۾ هميشه فخر، غرور ۽ تڪبر سان هلندا هئا. ليڪن تاريخ اسلام جو هيءُ هڪ حيرت انگيز ۽ تعجب خيز واقعو آهي جو خلافت بعد پاڻ ايتري ته سادگي، نياز ۽ نوڙت، اختيار ڪيائون جو دنيا حيران ٿي وئي. عبدالملڪ بن مروان خليفي بنجڻ کان اڳ دينداري جي زندگي بسر ڪندو هو، پر جڏهن خلافت جي مسند ماٿيائين ته قرآن شريف کي چمي ڏئي ڇپائين ته "الوداع". يعني اڄ کان دينداريءَ جو دور ختم ٿيو ۽ اميري ۽ بادشاهي جو دور شروع ٿيو. پر

عمر بن عبدالعزيز خليفي ٿيڻ شرط عيش و نعم جي زندگي کي الوداع چئي.

حضرت عمر بن عبدالعزيز پنهنجا سڀ عطر ۽ خوشبوءِ ون قيمتي پوشاڪون، اعليٰ نسل جا گهوڙا ۽ اٺ، نادر و ناياب گلم ۽ غاليچا، سون ۽ چانديءَ جا برتن سڀ نيلام ڪرائي، اها سموري رقم بيت‌المال ۾ جمع ڪرائي ڇڏي. سڀ پهريدار ۽ محافظ، موقوف ڪري ڇڏيائون. غلام ۽ ڪنيزون آزاد ڪري ڇڏيائون. پاڻ فرمايائون ته مون کي انهن جي ڪابه ضرورت نه آهي.

حضرت عمر بن عبدالعزيز جو هي ڪارنامو، اسلامي تاريخ ۾ هڪ خاص اهميت رکي ٿو جو هن خلافت جي واڳ وٺڻ شرط پنهنجي خاندان بنو اميه جون وڏيون وڏيون جاگيرون باغ ۽ زمينون کسي، اهي اصلي مالڪن کي ڏيڻ جو حڪم ڏنو. اهي زمينون ۽ جاگيرون، مال ۽ ملڪيتون جي غريب مسلمانن، عيسائين، مجوسين ۽ يهودين کان ڦري کڻي ڏنيون ويون، سي سندن اولاد ۾ ورثي جي طور منتقل ٿينديون رهنديون هيون. حضرت عمر بن عبدالعزيز انهن مسڪينن ۽ مظلومن سان پورو پورو انصاف ڪيو. پاڻ ڪنهن سان به ڪا رعايت نه ڪيائون ۽ نه وري ڪنهن جي شخصيت کان مرعوب ٿيا. نه فقط ايترو پر اهي وظيفا ۽ گذاري جا الائونس به بند ڪري ڇڏيائون جي سندن خاندان وارن کي ورهين کان ملندا هئا. اهو سلسلو سڀ کان پهريائين پاڻ کان ۽ پنهنجي گهر واري کان شروع ڪيائون. پنهنجون سڀ زمينون ۽ جاگيرون، گهر واري جا زيور، قيمتي پوشاڪون، بي بها هيرا ۽ جواهرات ۽ سندس زمينون، جاگيرون ۽ ابن جائدادون اصلي مالڪن جي حوالي ڪري ڇڏيائون.

ڪين ڇپائون ته هي ساري ملڪيت رعيت ڪان زبردستي ڦري ورتي آهي. هي سارو مال غصب جو آهي. ”پوءِ يا ته تون انهن سڀني ڪان الڳ ٿي وڃ، يا مون ڪان جدا ٿي وڃ.“ نيڪ دل ۽ وفا شعار شهزادي سندن حڪم جي تعميل ڪئي. سڀ زيور، هيرا جواهر، لباس ۽ پوشاڪون سندن آڏو حاضر ڪيا ۽ پاڻ سادا ۽ ٿلها ڪپڙا پهريائين.

اهي امير جن ڪان اهڙي نموني بنا معاوضي، زمينون ۽ جاگيرون، مال ۽ ملڪيتون ڦريون ويون تن جو غصي ۾ اچڻ لازمي هو. ڇاڪاڻ ته انهن سان ڪيترا ته تمام غريب ۽ مفلس بڻجي ويا. هنن عمر بن عبدالعزيز تي زور آندو ته هو پنهنجو اهو حڪم واپس وٺي ۽ اهي جاگيرون ۽ جائدادون بدستور بني اميه وارن وٽ ٿي رهڻ ڏنيون وڃن. پر پاڻ ڪنهن به صورت ۾ هنن جي ڳالهه نه مڃيائون. ڪافي غور ۽ ويچار بعد هشام کي پنهنجو نمائندو ڪري سندن خدمت ۾ موڪليائون. هشام حاضر ٿي عرض ڪيو ته:

”اي اميرالمومنين! جن معاملن جو تعلق توهان جي زماني سان آهي، ان معاملي ۾ بيشڪ پنهنجي مرضيءَ موجب حڪم صادر فرمايو، پر اڳيان خليفا جو ڪجهه ڪري ويا آهن، تنهن کي بدستور قائم رهڻ ڏيو.“ اهو ٻڌي پاڻ ارشاد فرمايائون ته:

”اي هشام جيڪڏهن هڪ ئي معاملي ۾ تو وٽ ٻه دستاويز هجن، هڪ امير معاويه جو ۽ ٻيو عبدالملڪ جو ته تون انهن مان ڪهڙو دستاويز قبول ڪندين؟“

هشام جواب ڏنو ته، ”جو اڳ ۾ هوندو.“

پاڻ فرمايائون ته ”مان ڪتاب الله کي سڀ ڪان قديم دستاويز سمجهان ٿو. تنهنڪري هر اها شيءِ جا منهنجي قبضي

۽ اختيار ۾ آهي، اها ڪٿي منهنجي زماني جي هجي ها مون کان اڳ جي، نه آءٌ قديم دستاويز يعني قرآن موجب عمل ڪندس."

جڏهن امراء هر طرح جون ڪوششون ڪرڻ بعد ناڪام رهيا ته آخري تدبير طور خاندان وارن سندن ڀڦيءَ کي پنهنجو سفارشي ڪري موڪليو. جنهن جو پاڻ تمام گهڻو لحاظ ۽ ادب ڪندا هئا. ڀڦي پاڻيٽي کي سفارش ڪندي چيو ته "اميرالمومنين مصلحت وقت جي اهائي تقاضا آهي نه توهان درگذر کان ڪم وٺو ۽ ستل فتني کي هٿ سان نه جاڳايو. ورنه سخت فساد برپا ٿيندو. بلڪ ممڪن آهي ته توهان جي جان به خطري ۾ پئجي وڃي." حضرت عمر بن عبدالعزيز خاموشيءَ سان ٻرندڙ ٽانڊا گهرايا ۽ مون جو هڪ چمڪندڙ دينار، ان ٻاهه ۾ وڌو ۽ جڏهن اهو دينار ٻاهه ۾ تپي لال ٿي ويو ته اهو انهن ٻرندڙ ٽانڊن مان ڪڍي، هڪ گوشت جي ٽڪر تي رکيائون ، جنهن کان گوشت جو اونرو حصو جلي ڪارو ٿي ويو ۽ گوشت جي سڙڻ سبب سخت بدبو پيدا ٿي.

ان بعد حضرت عمر بن عبدالعزيز پنهنجي ڀڦيءَ جي طرف متوجه ٿي فرمايائون، "پياري ڀڦي! توهان ڏئو ته جيڪڏهن مان حقدارن جي حقن ڏيارڻ ۾ ڪا سستي يا رعايت ڪندس ته جڏهن هن دنيا مان لاڏائو ڪندس ته منهنجو به اهو ساڳيوئي حال ٿيندو جو هن گوشت جي ٽڪري جو ٿيو آهي. ڇا توهان قيامت جي ڏينهن اولين ۽ آخرين جي سامهون مون کي ان طرح ذليل و خوار ڪرائڻ تي راضي آهيو؟" ۽ ڀڦيءَ وٽ ان جو ڪو جواب ڪونه هو ۽ هوءَ مايوس ٿي موٽي وئي.

قرآن

اهلِ ايمان کي ڏنـو دولتِ ايمان قرآن
بالیقين آهہ کلامِ لبِ يزدان قـرآن.
آدمي کي تو کري برتر و ذي شان قرآن،
تو بڻايو آهي انسان کي انسان قـرآن.
عـلـم قرآن ﷺ آ معلم وڻهہ،
عين عرفان نبي منزلِ عـرفان قـرآن.
مدحتِ ختمِ رسل سورت و آيات کريم،
آهہ آئينهہ آئينهہ يـزدان قـرآن.
وردِ جبرئيـل امين درس - رسولِ عربي
آگهي علم و معارف جو دبستان قـرآن.
آيتِ عقده کشا دل سان پڙهي غمديده،
مشکلون تو کري لحظي ۾ سڀ آسان قرآن.
دشمنِ شرک و گمان کفر و فجور و وسواس،
بعلم الله جـو هر درد جـو درمان قرآن.
کلمہ گو کافر و ملحد جا نقيب و حامي؟
تو کري قتل مسلمان کي مسلمان قرآن!
عصرِ حـاضر ۾ آ مظلوم برنگِ شبير،
کوئي حافظ نہ محافظ نہ نگهبان قرآن!
مون کيو آهہ رقم تو کي بياضِ دل ۾،
تو کيو ظلمتِ سينهہ کي فروزان قرآن!
دست ۾ دامـنِ احمد و بغل ۾ مصحف
بي سر و برگ جو اي 'فيض' آ سامان قرآن.

غـــزل

خوشي مان اک خماريل ٿو ڪٿي اهڙي جو چا ڇنڊجي!
ڪٿي دل قيد تـــو حملا هٿي اهڙي جو چا ڇنڊجي!
رکيو هڪ ديد ناڻ دل کـــي ڪيان قربان قدمن ۾،
عيان دلبر اٿئي اک جـي آڏي اهــڙي جو چا ڇنڊجي!
رکيو هڪ مرڪ مخفي مان ڪـريا موتي مٺين آهن،
ڏني صورت اٿئي دلبر ڏٺي اهـــڙي جو چا ڇنڊجي!
مٿيءَ مان ٿا ٿهن موتـــي، جتي ٻهڪنجا ڏريـــن پيرا،
سنڌ پيرن جي پارس ٿي پٽي اهــڙي جو چا ڇنڊجي!
سدائين ماهه ۾ سانـــدي، لڪايان لوڪ کان ٿو کي،
سنڌ صورت وٺي دل کي وٺي اهڙي جو چا ڇنڊجي!
ڪاهن ٿي زلف ڪارا ۽ ڏکيا، سرها ڇڏين چوڙي،
وري ويڙهين دليون ڏيئي ڦٽي اهــڙي جو چا ڇنڊجي!
ڪروڙيـن قرب، لک لائـق، اپر احسان ٿيا تنهنجا،
'قمر' کي تو ڏني قربن ڪٿي اهڙي جو چا ڇنڊجي!

چنگ

عاشق ابوقبيس تـي، چوريو اهــڙو چنگ،
اٿي ارواحن کـــي، ڪيڙي نينهن اسنگ،
رحيم بخش رنگ، لاتــو جنهن جي لاتين.
چارئي تندون چوريون، پرتئون سور پڙهي،
چانگن تـــي چڙهي، پهتا پروانــن جيئن.
جوش منجهارئون جيئن، چارئي تندون چوريون،
لوندي لات "لبيڪ" جي، طالب پهتا تيئن،
قرب منجهارئون ڪيئن، 'قمر' چئي قربان ٿيا.

رباعيات ذاڪر

ڪنهن ڪي به جڳائي نه تڪبر نه انا،
هي جاه و جلال آهه سڀو بي معنيٰ،
قرآن جي حقيقت جو زمانو شاهد،
الله سوا باقي هر چيز فنا.

بدنام ٿين سان جي وڏي نام، حرام،
نيلام ٿي حاصل ڪجي انعام، حرام،
ڪم ظرف جي هٿ مان جي ملي جام، حرام،
آغاز غلط جنهن جو سو انجام، حرام.

هي جبر تشدد جي عقيدن جا امام،
مڪاري جا مينار انا جا اهرام،
هرگز نه سي بندي مان خدا بڻجن ها،
ماضي جي خدائن جو ڏسن ها انجام.

جنهن ڪي خوشي يا غم دوران آهي،
احساس زبان آهه نه ارمان آهي،
تسليم ڪرين يا نه ڪرين پر اي دوست،
انسان جي صورت ۾ سو حيوان آهي.

جا حسن حقيقت جي قائل ناهي،
نظاره فطرت ڏي مائل ناهي،
تون ان کي ڏئين جيڪو نالو اي دوست،
هي خاڪ جو پتلو آ پر دل ناهي.

نوازعلي "شوق"

غزل

تو سان جو مليون نظرون بيدار ٿي قسمت آ،
مولا جا لکين ٿورا، تو سان ٿي محبت آ.

حورن کي آ حيراني، پرين کي پريشاني،
تنهنجو نه ڏٺم ثاني، ڇا حسن ڇا سيرت آ.

رفتار ڏسو هن جي، محبوب ٿئي من جي،
اک ۾ ٿي قيامت کان، ڄڻ آئي قيامت آ.

هردم تو پريان آهون، تو لاءِ ڪريان دانهون،
سورن سان لڳم لائون، آرام نه راحت آ.

سڀڪجهه جي ويو لٽجي، پرواهه نه آ ان جي،
ڏس پاڪ پلا آهن، جو عشق سلامت آ.

هر چيز وڃي وسري، هڪ ياد رهي تنهنجي،
تو سان ٿي محبت آ، تو سان ٿي عقيدت آ.

دنيا کي خبر ڪهڙي، ڇا عشق جو رتبو آ،
جا ياد اوهان جي آ، معراج عبادت آ.

قربن سان ڪري قابو، هي "شوق" ڪيئي پنهنجو،
ڪيڏي نه نوازش آ، ڪيڏي نه عنايت آ.

محسن ڪڪڙائي

ديس جو سپاهي

هن ديس جو رکوالو، هن ملڪ جو واهي مان
او پاڪ وطن! تنهنجو شهزور سپاهي مان.
مان امن جي عالم ۾ مکڙين جي مهڪ سڏجان،
۽ جنگ ۾ دشمن لئه، چڙهي قهر الاهي مان.
ويهلن نه ڇپر ڇانئون، ڪاهيان نه ڀتر پاڻي،
ڳايان نه مٺيون لوليون، گرجان نه تباهي مان.
اڄ ۾ به ڪفن سر تي 'محسن' ڪي ڏئو دنيا،
هائي به ڏيان بيٺو جرئت جي گواهي مان.

✻

قطعا

ڪجهه نه پنهنجي پسند پهچايو، توڪان ڪوڙها ڪڙي پيا هوندا،
ڪجهه دل درد مند پهچايو، سمجهه وارا سڙي پيا هوندا.
پاڻ ڪي پاڻ ئي اسان، افسوس، پنهنجي قسمت جي فيصلي ڪان اڳي،
آهه ڏاڍو گزند پهچايو. لفظ منهن ۾ اڙي پيا هوندا.

غـــزل

الٰهي عاشقِ ناڪام تـي ڪا مهرباني ٿئي،
وڃي دورِ خزان بالڪل بهارِ جاوداني ٿئي.
قيامت تڪ نه مون کان دور دلبر يار جاني ٿئي،
دلِ مضطر کي حاصل خوب لطفِ زندگاني ٿئي.
رخِ روشن ڪري آهي سياهي دور عالم جـي،
مثالِ حسن يوسف جـي نه حـورِ آسماني ٿئي.
جهان جـــي ساحري شرمنده تعبير هائـــي آ،
گرفتاري بشر جـي، جو سبب جادو بياني ٿئي.
نگاهِ نيم ڪش کان آهه قتل عـــام روزانه،
فريبِ ديد کان هيهات، ڏـي هرجان فاني ٿئي.
مقابل جنت الفردوس جـي آهي سندم مسڪن،
هتي اڄ رشڪِ يوسف جي وري ڏي ميزباني ٿئي.
سنده ديدار خاطر مدت کان پوء چشم وا آهي،
دلِ مشتاق جي بيشڪ نشان و رهي نشاني ٿئي.
غريب و بي وطن جي لاش تي اڄ تون سوا گل جي،
سنده حسنِ تبسم کان سدائين گل فشاني ٿئي.
شڪستِ فاش آئي عشق ۾ 'منصور' کي آهي،
خدا ڄاڻي دلِ مضطر جي ڪڏهن ڪامراني ٿئي.

امان الله منگي ”ناظم“

غــــزل

اي شهيد پاڪ تنهنجو رت نہ ويندو رائگان،
اڄ بہ تنهنجي فتح آ همت مگر هاريــن مٿان.

داغ دشمن جـــو مٽائي ڏيهہ کــي ڏيکاريو،
منزل مقصد تـــي پهچي ويندو آخر ڪاروان.

عز و عظمت کي شهادت ڏي تہ زنده ٿي رکيءَ،
پــل ٿين قربان سر سو وار پنهنجي ديس تان.

بزدليءَ سان ڪين ٿي سرويچ سگهيو سرفروش،
سرفروشن جـــي سدا منزل ڏٺم سوريءَ مٿان.

تو ڏسي ڪردار جو رخ تنهنجي اڄ تسخير ڪي،
انتقامي وار ولـــٽـــو آ وري تقدير ڪان.

تنهنجي همت ساڻ ويرين جو ٽٽي پوندو جگر،
غير جو گهٽبو گلو ڪپبو جگر شمشير سان.

ڪاميابي ٿي جهڪي قدمن تي ’ناظم‘ ڏس نصيب،
غازين جي عزم جـــي ٿا ڪن ستارا آجيان.

شاعر، رهبر الحاج نادرعلي شاه "مير"

الاهي تون انسان اهڙا عطا ڪر

ديانت، شرافت محبت جا پيڪر، صداقت، عظمت ۽ شجاعت جا پيڪر،
الاهي تون انسان اهڙا عطا ڪر.

عجب عادتن خصلتن ۾ زياده، سهاڄها ۽ سادا نيازن ۾ زياده،
الاهي تون انسان اهڙا عطا ڪر.

نگاهون هجن پاڪ حرص و هوس کان، دلين جا چمن پاڪ ٻي خار و خس کان،
الاهي تون انسان اهڙا عطا ڪر.

نه منصب جي لالچ نه زر جو اَثر هجي، هجي تنهنجي رحمت تي جنهن جي نظر هجي،
الاهي تون انسان اهڙا عطا ڪر.

خود آگاه، بيباڪ، بيدار انسان، غريبن يتيمن جا غمخوار انسان،
الاهي تون انسان اهڙا عطا ڪر.

نه تن جي محبت نه ڌن جي محبت، هجي 'مير' دل ۾ وطن جي محبت،
الاهي تون انسان اهڙا عطا ڪر.

✻

حسين بخش مگسي (سرائڪي)

لائق پوري ڪافي

"رني نئين جدائي وي"

آئي ميگهہ ملهاري وي، ناريان ٿم ٿم تــــي ڇمران ڇم ڇم،
ساون آئـــي بوندان وسڙيان، وٺان ٿڌان رت ساٺـــي وي.
باغان بهاران چ پنوري بلبل، چيهان چتوان لات لاڌـــي وي.
ڪنون ڪنون گهٽان جاني دا جلوا، نيوي ڪا جلوي نماڌي وي.
بره بادل پر پر آيـــئـــي، رني نئين جدائـــي وي.
مينهن دي ڦڙ ڦڙ چٿن نہ هڪ پل، گهڙي گهڙي دل گهاڌي وي.
واٽان نهاران ني ڦالان پاوان، نوري نظر آوسن چائي وي.
دلڙي پتهہ پتهہ دانهن ڪريندي، ڪونج وانگون ڪُر لائي وي.
اُجهہ اُجهہ باهيان پڙڪي ڏيون، جندڙي عشق جلائي وي.
وڇڙني محب ملپڻي سيان ڪون، ڏي نہ ملا رسوائـــي وي
دو، 'حسين' ڪنون گهار نہ هڪ پل، درد منڌي دي دوائي وي.

علي انور ”ضيا“ عباسي

موسم بهار جي باغ ۾ آرزو

ڪڏ ممڪن سان آءٌ جيڪر اڄ گهمان جي وس پڄي،
غنچہ و گل جي لبن کي مان چمان جي وس پڄي.

دائما ڳـــاڙهن ۾ شبنم کـــي ڪلندو هٿ ڏسي،
مان مبارڪ باغبانـن کـــي ڏيان جـــي وس پڄي.

سـاهرو، معصوم، ڀـوري، قـربـواري بلبلي،
مان چمان گل تي صفا ان کي عيان جـي وس پڄي.

هو ڏسو بلبل، ڪبڪ، اڄ ڪوڪ ڪوئل جي پڌو،
دل چـوي ٿي لاٿيون جيڪر پڙا جـــي وس پڄي.

آءٌ ڪهڙي اي ”ضيا“ تعريف گلشن جـــي ڪيان،
باغبانـــن مان ”ضيا“ جيڪر ٿيان جـــي وس پڄي.

✻

محمد خان "مخمور"

غزل

سوڍن سور دل ۾ اٿاري هليو وئين!
قسم آ خدا جو، روئاڙي هليو وئين!

ڪڏهن ڪين تو مان هيم آس اهڙي،
عجب روپ اڄ تون ڏيکاري هليو وئين!

ٻڌي تنهنجو ٻهڪي اٿي من جي مکڙي،
ڪري ڌار رخ کان ڌڪاري هليو وئين!

ٿي ٻلٻل ٻهاريءَ محبت جي مٺڙي،
وڻا وڻ، سندا اڄ پياري هليو وئين!

ٻڌي ٻرت واري ميساري تون "مخمور"،
ڏئي ڳل ڳراٽي تہ ڳاري هليو وئين!

✱

بيت

مٺو مٺائين گهوربان ٻن جو ماهه نہ مور،
ساري هن وجود ۾ سوين ڀون تا پور،
سر آلاپ ۽ ساز ڪڻ لهي وڃن سڀ سور،
اونداهي چوڌار آ ڦهلائج تون نور،
ٻيجل ٻيوس راهه آ تون ڪونهي مجبور،
سر ڏنو منظور، ٻون ڪي آهي سڙن تي.

—

مٺو مٺائين گهوريان هتي رمي رهه رات،
تنهنجي تند تنوار سان حاصل ڪريان حيات،
پره ڦٽي پرڀات، سانگو آهي سر جو.

—

مٺو مٺائين گهوربان اڇي ڪر ڪيڪار،
چارڻ چوري چنگ کي اندر تون آچار،
حاضر سر ۽ ساهه آ ڪٽي نيئن نهار،
راجا تنهنجو داس آ تون آهين سردار،
ٻيجل تنهنجي ٻول ۾ آهي ڇا اسرار،
ڪهڙو ڪري قرار، آيو پرديسان پند ڪري.

—

پرديسان پند ڪري، هلي آيس هت،
چوربان اٿو مان چنگ کي نوڙت ڪري نت،
جيءُ تنهنجو جت، ناهي ڪو سر ساز جو.

—

پرديسان پند ڪري راجا تنهنجي ديس،
منگڻهار جي ويس، آيس اميدون کڻي.

بيت

وڃڻ ٻه ويڙهيچن جا مون اکين ني آهين،
سڀ مون ڏڪارين، آءٌ اصل کان انهن جي.

✲

ساريندي مون سِڪ، رات گذاري روڄ ۾،
وراڻي ته ٻه وڃڻ، ڏين شل مَ ڏکيءَ کي.

✲

سڪايل جا سڏڙا، سڄڻ شال سڻن،
جيڏيون جيءَ مون جند کي سندن وڃڻ وڻن،
منهڙو ڪيم موٽن، ’عاصي‘ آس انهن جي.

✲

لاهينس نه مور، ڪٿي ڪتل ڪيت جي،
ڦريندس نه ڦٽ کي، نه ڪي شاهي شور،
پنهوارن جا پور، وهندا ڪين ولهي تان.

✲

ماندي ڪسي موٽلا، ٻسائين شل ٻڪڙا،
ڏولاوا ڏک ڏور ڪر اولاڻون رولا،
’عاصي‘ جا مولا، ڪرين ڪم ڪريم تون.

قريشي عبدالمجيد "شاهد"

بيت

مدني جا مير، تون مرسلن مهندار،
ﷺ منا كارڻي، تون سردارن سردار،
اي امت جا آڌار، تون حامي ٿجان حشر ۾.

تون حامي ٿجان حشر ۾، مٺا مرسل ﷺ ڄام،
جن و ملڪ، انس و فلڪ، تنهنجا تابع ٿيا تمام،
نبي نفسي نفسي ڪري، ٿيندا سڀئي تنهنجي سام،
جيڪي لڳا تنهنجي لام، تن کي خوف نڪو خطرو.

تن کي خوف نڪو خطرو، جيڪي تنهنجا ٿيا غلام،
قبر توڙي حشر ۾، تن لئه سختي آ حرام،
صلواتون سلام، لک لک تونتي سيدا.

لک لک تونتي سيدا، صلواتون سلام،
احد وٽان احمد ٿيي، آندو تو پيغام،
ميم سندي آ مام، آهي حرف مڙئي هڪڙو.

"ساجد" لعاپوري

غــــزل

درد سون اهڙو پرايو دوستي تنهنجي منجهان،
جو نہ اهڙو ڪنهن پرايو دشمني تنهنجي منجهان.

بيرخي تنهنجي وچـــي ٿي روپ ڏاريندي نئـون،
جيڪڏهن سمجهان تہ چا؟ مان بيرخي تنهنجي منجهان.

زندگي تنهنجي وئي بيڪار، ڪنهن انسان ڪـي،
جي نہ پهتو فائدو ڪو زنــدگي تنهنجي منجهان.

سا خوشي تـــو لئہ حقيقت ۾، خوشي ناهي رهي،
رنج ٿئي سارو زمانو جنهن خوشي تنهنجي منجهان.

تنهنجي ان عادت جـــو ناهي ڪو زماني ۾ مثال،
جڳ سڄو راضي رهي جنهن آدمي تنهنجي منجهان.

ڏس! رکو آهي جان جـو ئي سبق حاصل ڪيو،
اي شمع! پــرواني هردم روشني تنهنجي منجهان.

ٿي نہ سگهندو تـوکي حاصل شيخ! لطفِ بندگي،
جي جنون غائب ٿيو ٿـي بندگي تنهنجي منجهان.

ٻي نہ تون جي دائمي حاصل نہ تـوکي ٿي سگهي،
بيخودي مينوش! ڪاٿي ميڪشي تنهنجي منجهان.

پڪ اٿم ڏيندين اچا 'ساجد' کي تـون ڏاڍ عذاب،
بي رحم، سمجهي ويس مان بي رحم. تنهنجي منجهان.

پورهيو

پورهيو زنده باد، الو ميان پورهيو زنده باد!
هيت هنت، آدِ جڳاد، الو ميان پورهيو زنده باد!

پورهيو جر جهنگ رنگ رچائي،
پورهيو سهسين سنگ پچائي،
پورهيو سڀ جا انگ لڪائي،
نياڻيون سياڻيون ننگ ڍڪائي؛
ننڍڙا وڏڙا شاد، الو ميان پورهيو زنده باد!

پورهيو انجڻيون، ريلون، گاڏيون،
پورهيو مينهون، ٻاڌا، ٻاڍيون،
پورهيو کير مکڻ جون چاڏيون،
خوش ٿي کائن لاڏا لاڏيون؛
مست مگن نر ماد، الو ميان پورهيو زنده باد!

پورهيو ڏوڙ مان ڌن بڻائي،
پورهيو پيارو آن اپائي،
پورهيو بر ۾ باغ لڳائي،
ڌرتي سائو چولو پائي؛
ملڪ سڄو آباد، الو ميان پورهيو زنده باد!

پورهيو ٻهراڙين جي عظمت،
پورهيو شهرن جي آ شهرت،
پورهيو ديس جي دولت ـ عزت،
پورهيو زنده باد، الو ميان پورهيو زنده باد!
هيت هنت، آدِ جڳاد، الو ميان پورهيو زنده باد!

"جوهر" بروهي

غـــزل

اهي راز ظـاهر اشارن ۾ ٿيندا،
۽ تعبير خوابن جا تارن ۾ ٿيندا.

ٽڙيو دل جو غنچو ٿئي آس پنهنجي،
اهـــي گيت ڀـــورا بهارن ۾ ٿيندا.

مڙيا زخم دل جـــا مليا پيار وارا،
ادائـــن جـــا نخرا نظارن ۾ ٿيندا.

عطا سوز توکان ٿيو مون کي دلبر،
اهي تـــذڪرا پيار وارن ۾ ٿيندا.

حسين خال تنهنجا عجب جلوا تن جا،
سي مقبول اڄ چـتـرڪارن ۾ ٿيندا.

سچ تنهنجو 'جوهر' چوي ٿو هتي،
پنهنجا راز ظاهر اچـــارن ۾ ٿيندا.

*

سومرو محمد اسحاق ”راهي“

صلو سادگيءَ جو

ڏٺوسين حياتيءَ ۾ دم دوستيءَ جو،
فقط نام آ دوستي، دشمنيءَ جو.
نتيجو ٿيو رسوائي آ، دل لڳيءَ جو،
مليو خوب مون کي صلو سادگيءَ جو.
لٽائي مان هر آرزو دل جي ويٺس،
ويو وسري مفهوم آ، زندگيءَ جو.
ستم در ستم ٿيا محبت ۾ حاصل،
ٿيو قدر وه واه سندم عاشقيءَ جو.
ڪري قصرِ شاهي، ڪهٽي رشڪ ان تي،
ڏسوا شان منهنجي جهرپل جهوپڙيءَ جو.
جي حاصل ٿئي ٿو مقامِ ايازي،
قدم تي رلي تاج جو غزنويءَ جو.
ويا وري سجدا حقيقي خدا جا،
دلين تي ٿيو آ اثر ڪافريءَ جو.
اسان قبلو ڪعبو سڄڻ ۾ ڏٺو آ،
ثواب آ رياضت ۾ حج اڪبريءَ جو.
جهڪي ٿي قدم تي حسينن جي درگاه،
ٿيو اعتراف آ سندس دلڪشيءَ جو.
اهو ئي سندس آهي احسان جو آيو،
ڪيو قدر دلبر دمِ آخريءَ جو.
نڪي سڌ پيا آرزوئن جا آهن؛
پيو پاڇو ’راهي‘ تي آ ڪنهن پريءَ جو.

ميمڻ عبدالمجيد سنڌي

اکرن جي اکيڙ

گز = سنگ ۾ هڻڻ جي
گز = ڪاٺ جو، جيڪو واهه جي موري بند ڪرڻ جي ڪم اچي.
گز = ماپ جو
سِڌي = هڏي
مِيڙي = مڇيءَ جو نالو
مِيڙي = هوڪ جو قسم
بُني = قبر
بُني = شهر جو نالو
ٻني = ٻاهر جي
بَني = مسافرن کي هميشه ماني کارائڻ
پلنگ = وڏي کٽ
بلنگ = مٺائي جو نالو
ٻلنگ = ڪتي جو نالو
ٻلنگ = چيتو، شينهن
تِرُ = ترن جي ٻوک

ٽِرُ = اناج جو قسم
نر = منهن ۽ ٻين عضون تي ڪارا ٽِڪا
ٽِڙ = ذرو
تَرُ = ٻاچين ۽ ٻين شين کي ٻچائڻ
تَرُ = ڪاٺيءَ جي ڇيل
تَرُ = پاڻيءَ ۾ ترڻ جو امر
تَر = آلي
دَرُ = دروازو
دُرُ = موتي
دُرُ = زيور جو قسم
دُرُ = فقير کي ڏجهن
دَرِ = نندڙون مڇيون
مهري = اٽ جو قسم
مهري = دال جو قسم
مهري = آن ڇڙڻ جي
سنگ = سنگت

سنگ = ڇ-وٽر، ڪلڪ ۽ ڪاٺيءَ جو

سنگ = ڏڄ

سنگ = بادشاهي محصول

داس = ڏاٽو

داس = ٻانهو

داس = خاص طرح سان ڀچاٽڻ

داس = گهرول گوشت

لڪر = ذات جو نالو

لڪر = لڪري

لائبريري
انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي
يونيورسٽي ڄامشورو سنڌ

جبران خليل جبران
مخزون

لڙڪ ۽ مرڪ

سج پنھنجي نوراني چادر باغ جي ساوڪ تان سموٽي ورتي ۽ چنڊ افق تي ابري مٿس چانڊوڪي ڦھلائي. مان وڻن جي ھيٺان ويھي فضا جي ھن ردوبدل تي سوچي رھيو ھوس ۽ ٽارين جي وچان تارن کي تڪي رھيو ھوس جي آسمان ۾ ائين ٽاڪيل ھئا جيئن ڪنھن نيري غاليچي تي پکڙيل دينار ۽ پري مائريءَ ۾ وھندڙ نھرن جا سريلا نغما ٻڌي رھيو ھوس.

جڏھن پکين وڻن جي ٽارين تي واھيرو ڪيو، گلن پنھنجون اکيون بند ڪيون ۽ ھر طرف خاموشيءَ جو راڄ ڇانئجي ويو تڏھن گاھ تي مون کي ھلڪن قدمن جو کڙڪو ٻڌڻ ۾ آيو ۽ مون مڙي ڏٺو تہ ھڪ نوجوان جوڙو منھنجي طرف اچي رھيو ھو جو ھڪ وڏي ۽ گھاٽي وڻ وٽ پھچي اھڙي طرح لڪي ويھي رھيو جو مون کي تہ ڏسڻ ۾ ٿي آيو پر مان سندن نظرن کان لڪل ھوس.

ٿوري دير کان پوءِ نوجوان چئني طرفن نھاريو ۽ چيائين، "اچ، منھنجي پياري، منھنجي پر ۾ ويھي منھنجي ڳالھہ ٻڌ، مرڪ تہ سھي ڇاڪاڻ تہ تنھنجي مرڪ اسان جي مستقبل جي ڀاڳ جي ھڪ وڻندڙ نشاني آھي. خوش ٿي جو دنيا اسان جي ڪري خوش آھي. منھنجي دل مون کي انھيءَ شڪ کان آگاھ ڪري رھي آھي جو تنھنجي دل ۾ مسايل آھي.

منهنجي پياري، شڪ محبت جي دستور ۾ گناهہ آهي.
تون نهايت جلد هن وڏي جائيداد جي مالڪيائي ٿيڻ واري آهين
جنهن ڪي هيءَ سونو چنڊ روشن ڪري رهيو آهي ۽ هن محل
جي راڻي ٿيڻ واري آهين جو بادشاهن جي محلاتن جهڙو آهي.
منهنجا پلا ۽ سهڻا گهوڙا هردم توکي سير لاءِ سيرگاهن ۾ وٺي
وڃڻ لاءِ تيار رهندا ۽ منهنجيون سهڻيون سجايل ۽ سينگاريل
ٻيڙيون توکي وندرگاهن ۽ رقص گاهن ۾ وٺي وڃڻ لاءِ هردم
حاضر هونديون.

مُرڪ منهنجي پياري، انهن مُرڪ جيئن منهنجي ابي جي
خزانن ۾ سون مرڪي ٿو. مون ڏانهن انهن نهار جيئن ابي جا
هيرا ۽ جواهر مون ڏانهن نهاريندا آهن.

پر نہ سهي منهنجي پياري، منهنجي دل نہ ڊ ٿي سهي
نہ توکان ڪو پنهنجو راز لڪائي. اجهو هي سال نہ اسان جو
"خوشين جو سال" آهي. هيءَ سال تہ اسان ابي جي بيشمار
دولت سان سوئٽزرلئنڊ جي ڍنڍن جي ڪنارن تي، اٽلي جي
سيرگاهن ۾، نيل جي ڪناري واري محلاتن ۾ ۽ لبنان جي
مقدس صنوبري وڻن جي ڇانون هيٺان گذاريندا سين. جتي تون
شهزادين، معزز ۽ دولتمند عورتن سان ملندينءَ ۽ جي تنهنجي
زيورن ۽ لباس کي حسد جي نگاهن سان ڏسنديون ۽ اهي زيور
۽ ڪپڙا منهنجي طرفان تنهنجي خدمت ۾ محبت جو معمولي
تحفو هوندا.

منهنجي پياري ڇا اڃان بہ تون راضي نہ آهين؟
هاءِ! ڪيتري نہ پياري آهي تنهنجي مرڪ!......تنهنجي
مرڪ تہ منهنجي لاءِ پاڪ جي علامت آهي.
ٿوري دير کان پوءِ مون ڏٺو تہ هو ٻئي آهستي آهستي

قدم ڪندا گلن کي پنهنجن پيرن ۾ ائين لتاڙيندا هئي وڃا جيئن شاهوڪار جا قدم محتاج جي دل کي لتاڙيندا آهن.

هو هئي ته منهنجي اکين کان اوجهل ٿي وڃا پر مان محبت ۾ دولت جي دخل ۽ سندس مرتبي تي غور ڪرڻ لڳس. ها، انهيءَ دولت تي ويچار ڪرڻ لڳس جا انساني خباثتن جي پاڙ آهي ۽ انهيءَ محبت تي غور ڪرڻ لڳس جا نور ۽ سعادت جو سرچشمو آهي.

مان پنهنجن انهن خيالن ۾ گم هوس جو ٻه پاڇا نظر آيا جي منهنجي اکيان لنگهي گاهه تي وڃي ويٺا......هڪ دوشيزه ۽ هڪ نوجوان، جي ٻنهي جي انهيءَ طرف کان آيا هئا جنهن طرف ڪڙمين جا ڪکائان گهر هئا.

قيامت جهڙي خاموشيءَ جي ڪجهه دير کان پوءِ مون ٻڌو ته ڪا زخمي دل ٿڌا ساهه پري چئي رهي هئي: "منهنجي پياري نه روءُ چاڪاڻ ته جنهن محبت اسان جون اکيون کوليون پنهنجي غلامن ۾ شامل ڪيو آهي، سا اسان کي صبر ۽ آرام جي نعمت به عطا ڪندي.

منهنجي پياري، گوڙها اگهه، صبر ڪر چاڪاڻ ته اسان محبت جي دين تي قائم رهڻ جو قسم کنيو آهي ۽ سندس ئي خاطر اڄ تائين محتاجيءَ جون تڪليفون، بدبختيءَ جا ڏک ۽ جدائي جون مصيبتون سهي رهيا آهيون. مان زماني سان ايستائين جنگ ڪندو رهندس جيستائين ڪانئس اهڙي دولت حاصل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيان جا تنهنجي نذر ڪرڻ جي قابل هجي ۽ جا اسان کي زندگيءَ جي مرحلن طيءِ ڪرڻ ۾ مدد ڏئي.

محبت!...... محبت جا خدا آهي سا اسان جي آهن ۽ لڙڪن جي نذراني کي ائين قبول ڪندي جيئن عود ۽ لوبان

جي مهڪ کي قبول ڪري ٿي ۽ امان کي انهيءَ جو صلو ضرور ڏيندي جنهن جا اسين مستحق آهيون.

منهنجي پياري هاڻي مان موڪلايان ٿو ڇاڪاڻ ته مون کي سچ لهڻ کان اڳ وڃڻو آهي.

انهيءَ کان پوءِ مون هڪ نرم ۽ نازڪ آواز ٻڌو جنهن ۾ ٿڌا ساهه ۽ سڏڪا سمايل هئا...... هڪ دوشيزه جو آواز جنهن ۾ سندس دل جون سموريون ڪيفيتون، محبت جي گرمي، جدائي جي تلخي ۽ صبر جي شيريني سمايل هيون ۽ جا چئي رهي هئي: "الوداع، منهنجا پيارا الوداع."

هو ٻئي هڪ ٻئي کان جدا ٿي ويا پر مان ان وڻ هيٺان ويٺو رهيس جتي هڪ طرف پيار جا هٿ مون کي پاڻ ڏانهن ڇڪي رهيا هئا ته ٻئي طرف انهيءَ 'عجيب هستيءَ' جا اسرار پاڻ ڏانهن ڇڪي رهيا هئا.

انهيءَ وقت مون سڄي فطرت تي نظر ڪئي ۽ مٿس غور ڪيو ته مون کي منجهس هڪ اهڙي شيءِ نظر آئي جنهن جي نه ڪا حد آهي ۽ نه ڪا انتها ۽ جا دولت سان خريدي نه ٿي سگهجي. مون هڪ اها شيءِ ڏٺي جنهن کي نه وقت جا ڳوڙها ميسارِي سگهن ٿا ۽ نه غم ماري سگهي ٿو ۽ جا نه سوئٽزرلئنڊ جي ڍنڍن جي ڪنارن تي ملي سگهي ٿي ۽ نه اٽلي جي سير گاهن ۾ نظر اچي سگهي ٿي؛ جا صبر ۾ تقويت حاصل ڪري ٿي، مشڪلاتن ۾ وڌي ٿي، سردين ۾ پرورش وٺي ٿي، بهار ۾ ڦولارجي ٿي، گرمين ۾ هر طرف پکڙجي ٿي ۽ خزان ۾ ڦرجي ٿي؛ جا دائم ۽ قائم آهي ـــ ها، اني مون محبت کي ڏٺو.

ڪي . ايل تنها

اڪيلائيءَ جو ساٿي

عنوان پڙهڻ سان ئـي دل اڇلون ڏيـڻ شروع ڪيون، ڪيترو نه پيار ۽ رس ڀريو لفظ آهي. هن ڏکن ۽ مصيبتن جي کلن راهن ۾ هرڪو ئي ڪنهن وفادار ساٿي جو ڳولائـو آهي. ۽ اهڙي عنوان پڙهڻ سان ئي اندر جو آرام، دل جو دلاسو ۽ روح جي راحت مليو وڃي. يڪدم سوال ڪـرڻ ڪٿڻ لڳي ٿو ته ڪير؟

ها نه اهو ساٿي آهي سگريٽ. بظاهر خوبصورت، فرحت بخش ۽ قابل فخر. ڪيس محفلن جو روح ۽ ترقيءَ جي ڏاڪڻ تصور ڪيو وڃي ٿو. هر ساٿي جي تلاش سطحي طور ڪرڻ ۾ انسان کي ايترو ته نقصان ڪٿو نو پوي جو شايد هر قيمت تي ڳرو ٿيو پوي. آءٌ زياده ديگهه ڪرڻ کان بهتر سمجهان ٿو ته هن ساٿيءَ جون خوبيون بيان ڪريان.

سگريٽ جو هر سولو انسان کي موت جي قريب ڪيو ڇڏي، ڇو ته سگريٽ جو دونهون سڌو انسان جي ڦڦڙن ۾ وڃي ٿو جنهن لاءِ جسم تي خطرناڪ اثر ڇڏي ٿو. ڦڦڙن جو ڪم ئي آهي آڪسيجن آڻـي رت صاف ڪرڻ. ان آڪسيجن سان گڏ سگريٽ جي مهرباني ڪري اسين ڪيترن ئي قسمن جا زهر جن ۾ نڪوٽين جو نالو عام آهي پنهنجي ڦڦڙن ۾ پهچايون ٿا. هنن مهربان زهرن جي آمد سان ڦڦڙن ۾ جيڪي ١٨٠٠،٠٠٩٠٠٠

ميل ٿين ٿا سي ڪافي نازڪ آهن ۽ انهن تي اهڙو اثر وجهي ٿو جو بيماري جو شڪار ٿيو پون. ھر سندس ھڪ سونو ٽڪل دماغ ۽ پڇنڊڙ جسم تي هڪ خوشگوار نشو چاڙهيو ڇڏي ۽ انسان هڪ عجيب سرور ۽ لطف وٺي ٿو. بس هيڏانهن نشو ٽٽو هوڏانهن انسان ٻي سگريٽ جي تلاش شروع ڪئي. بس ائين پيو محسوس ٿئي ڄڻ ان ڪان سواءِ اسين مري وينداسون.

سگريٽ ٺاهيندڙ ڪيترئون ڪمپنيون سگريٽن ۾ آفيم به ملايو ڇڏين جيئن هڪ عمده نشي ڪري سندن زياده وڪرو ٿئي ۽ اهڙي طرح اهو سلسلو وڌ‌ندي ترقي ڪندو. آمريڪا ۾ ته ڪيترا ماڻهو رستن تان سگريٽن جا سڙيل ٽڪرا جمع ڪندا وتن ۽ اهي سگريٽ وڃيو ڪمپنين کي وڪڻن. ۽ اهڙي طرح بيمار ماڻهن جا جراثيم اچيو وري خوبصورت ڊٻن ۾ بند ٿين ۽ شوقين حضرات اچيو پئسا ڏئي بيماري حاصل ڪن. شايد توهان ڪلندا هجو ته اڙي هي ڳالهيون ته اسين پليءَ پٽ ڄاڻون، هي وري آيو آهي ليڪچر ڏيڻ. ها جيڪڏهن سگريٽ ايترو خطرناڪ آهي ته جيڪر سڀ ماڻهو اهتري ڪثير انداز ۾ ڪين استعمال ڪن ها ۽ ان ڪان سواءِ ڪو اهڙو ڪهڙو بيمار تعداد به سگريٽ پيئندڙن جو ڪين ملي. ته دوستو عرض آهي ته هيءُ پيارو دشمن انسان کي خبر ڪرڻ ڪان سواءِ اچيو آهستي آهستي نقصان پهچائي ۽ بيماري ظاهر ٿيڻ تي ماڻهو سگريٽ کي ان جو ڪارڻ تسليم ڪرڻ ڪان تتابو وڃي. هن سڄي جي آمد سان بدن سڄو چور چور، دماغ ٽڪل ۽ ڳرو ٿيو وڃي. هٿ ڏڪڻ شروع ڪن ٿا ۽ التي اچڻ سان ماڻهو پيو ساهه بوسانجهي جون دانهون ڪري. خبر ڪيئن به. آءٌ هاڻ ڪي چڏي آمريڪا جي ڪيترن مشهور ڊاڪٽرن جا هن سلسلي ۾ ڏنل بيان پيش ڪري رهيو آهيان.

١- تماڪ جا چند سوٽا انسان کي وقتي سڪون ڏئي ساهه وٺو دوکو ڪن ٿا. بس جيئن نڪوٽين جو اثر ختم ٿئي ٿي تيئن ئي ماڻهوءَ جي حالت وڃي وڌيڪ بگڙندي.

٢- ڊاڪٽرن جي بيان موجب ته رات جو سگريٽ ڇڪڻ وارن ۾ ان کي دل جي بيماري، ڦڦڙن جي سلهه (ٽي بي) ۽ ھڪ کي ڪينسر هئي. مطلب ته ھڪ به پوري طرح تندرست ڪين هو.

٣- تماڪ کي ڇڏي ڏيڻ سان جسم تي ڪوبه اثر ڪين ٿئي. جنهن لاءِ ڪيس هروقت ڇڏي سگهجي ٿو.

٤- رت جي دٻاءَ جو ڪارڻ به تماڪ ئي آهي. ڊاڪٽر الون ڊيوڊسن چيو آهي ته ”تماڪ دماغي واڌ کي روڪي ٿو، جي به ان کي استعمال ڪن ٿا اهي ڪڏهن به صحيح فيصلو ڏئي ڪين سگهندا، سندن سوچ ويچار جون سڀ طاقتون وڃو دم ڏين، صرف انهن پيو معلوم ٿئي ڇڻ هڪڙو غبار پکڙيل آهي. ۽ اهڙا ماڻهو جڏهن شادي ڪن ٿا ته سندن اولاد تي به خطرناڪ اثر رهي ٿو ۽ ٻار اڪثر دماغي ڪمزوري سان لهه و چڙ ۾ اچن ٿا ۽ سندس عمر وڃيو پاڳل خانن ۽ اسپتالن ۾ گذري.“

اهڙيءَ طرح هيءَ منڙو حريف وڃيو اسان جي آئينده جي اين کي ناڪاره ڪري. انهن نقصانن کان سواءِ اهو ته ظاهر آهي ته تماڪپيئڻ ڪنگهه، جو هڪ وقت ڪڏ مجھ لازم ۽ ملزوم آهي هيڏانهن سوئو هنيو سين ۽ هوڏانهن ڪنگهه اچي نڪاه ڪيو. تماڪ جي ڪثرت استعمال سان سدا گلو خراب رهي ٿو. گلي جا ماهر ڊاڪٽر Throat Speciolist سيئي ان ڳالهه تي متفق آهن ته تماڪ ڏينهون ڏينهن وڃي ٿو گلي جي خرابين ۾ واڌارو

آئيندو، ڊاڪٽر رابرٽ برٿالوميو - ايم ڊي ان سلسلي ۾ رقمطراز آهي، ”هي وقت آهي ته اسين تماڪ جهڙي لعنت کان نجات حاصل ڪريون. والدين جڏهن ٻار کي کنگهندو ڏسن ٿا ته بس ڊاڪٽر آيو ۽ وري ڊاڪٽر صاحب به کنهن سبب جاچڻ کان سواءِ ٽي- ڪا ٽانڪ يا شربت لکيو ڏين. ڪيترو نه سٺو ٿئي جو اسين پنهنجن ٻارن کي سگريٽ استعمال ڪرڻ کان روڪيون. جيڪڏهن توهين ائو ڪري سگهو ٿا ته آءٌ توهان کي يقين ٿو ڏياريان ته ٦٠ سيڪڙو ٻار گلي جي خرابين کان بچي سگهن ٿا ۽ نه ئي کين کنگهه تنگ ڪندي. تماڪ پيئڻ سان گلي ۾ ڪڏهن ڪڏهن اچيو سوزش ظاهر ٿئي ته ڪڏهن خارش. هر هر وجهو- ٿڙي سڪي ۽ انهن شين جو اثر آخر وڃو سلهه وغيره جي صورت ۾ ظاهر ٿئي. ڪايون اچيو پوڻ جي عمر پر. آپريشن کان سواءِ کين ڇڏن.“

جرمني جي ڊاڪٽر وڪن هڪ ڀيرو ١٥٠ مريضن جي گلي جو معائنو ڪندي ٻڌايو ته انهن مان ٧٠ مريض اهڙا هئا جن جي گلي جي خرابيءَ جو ڪارڻ سگريٽ هو.

ڪجهه ورهيه اڳ لنڊن ۾ هن سلسلي ۾ هڪ ڪتاب ڇپيو ويو هو. جنهن جو حوالو ڏيندي ريڊيو بي بي سي ٻڌايو ته سگريٽ پيئندڙ شخص موت کي ست ڀيرا وڌيڪ پرسان رهي ٿو بنسبت ان شخص جي جو سگريٽ [تماڪ] نٿو پيئي.

ڊاڪٽر اينيئي جڏهن سرطان جي هڪ سو مريضن جو معائنو ڪيو، جن مان نوي مرد ۽ ڏهه عورتون هيون، ته انهن ۾ ٩٠ مردن مان سواءِ هڪ جي باقي سڀ تماڪ کي ڪثرت سان استعمال ڪندا هئا. ان مان ظاهر آهي ته تماڪ جا زهريلا عناصر جسم ۾ سرطان جهڙي موذي مرض کي جنم ڏين ٿا.

هِن ۾ اچو تہ سگريٽ [تماڪ] جي ٻورن عنصرن جو حال ڏسون تہ سندن اثر ڪهڙو آهي ۽ ڪيئن ٿئي ٿو. تماڪ ۾ نڪوٽين، ڪاربان مونو آڪسائيڊ، ايٿي لين، حارملڊي هائڊ الڪحل، نائٽريڊين، فرفرول ڪاربولڪ ائسڊ، آرسيڪ ۽ پروسڪ ائسڊ وغيره جهڙا خطرناڪ ۽ زهريلا جزا شامل رهن ٿا. جن مان ڪاربان مونو آڪسائيڊ سڀ کان زياده مقدار ۾ موجود آهي. هيءَ زهريلي گيس هڪ سگريٽ پيئڻ سان ڪعب سينٽي ميٽر ۽ هڪ سگار پيئڻ سان سو پنج سينٽي ميٽر جسم ۾ پيدا ٿئي ٿي. سڄي ڏينهن جي سگريٽ نوشيءَ بعد رات جو معائنو ڪرڻ تي ٥٢ کان ٣٨٥ فيصد تائين هيءَ زهريلي گيس انسان ۾ ملي هئي. ڊاڪٽر فريڊرڪ جي خيال موجب جڏهن معدو بلڪل خالي هجي تڏهن سگريٽ جو استعمال انتهائي خطرناڪ ٿئي ٿو ۽ اسان وٽ تہ اک کلڻ سان سگريٽ ڇڪڻ شروع ڪيو وڃي ٿو. هن ئي ڊاڪٽر جي خيال موجب سگريٽ هيٺين نموني ۾ اثرانداز ٿئي ٿو. ڦڦڙن تہ سگريٽ جي دونهين ۾ شامل نڪوٽين ڪافي مقدار ۾ گڏ ٿئي ٿي جنهن لاءِ شريانن [جنهن ۾ صاف رت رهي ٿو] سخت ٿي وڃن ٿيون ۽ رت جي رفتار تي خاطر خواه اثر پوي ٿو. خوردبيني جي معائني سان شريانن جي سختي واضح طور نظر اچي ٿي. ٻيو تہ معدي ۾ تيزابيت وڌي وڃي ٿي ۽ نڪوٽين جي خاص خاصيت هي آهي تہ اها ايڊرنيل گلانڊس تي اثر وجهي ايڊرنيالين جهڙي اندروني رطوبت زياده مقدار ۾ پيدا ڪري ٿي جنهن لاءِ خون جو ڪافي مقدار عضون ڪي نٿو ملي سگهي. اهڙي طرح بيشمار زهر انساني عضون کي نقصان رسائيندا رهن ٿا. هوائي جهازن ۾ زياده بلندي تي سفر ڪرڻ وارن کي ان لاءِ سگريٽ پيئڻ کان منع ڪئي ويندي آهي جو

اتي پيدا ٿيندڙ ڪاربان مونو آڪسائيڊ گئس [سگريٽ مان پيدا ٿيل] کي زائل ڪرڻ لاءِ خاطرخواهه آڪسيجن نه ملي سگهندي آهي، جنهن لاءِ زندگيءَ جو خطرو لاحق رهي ٿو. ان خطري کي واضح ڪرڻ لاءِ ڊاڪٽر ايم زو ڊي ايم ايس لکيو آهي ته جڏهن ١٨٠٨ع ۾ واڪوليس سگريٽ نڪوٽين کي معلوم ڪيو ته هن اهڙي قسم جون سيون (Injections) بيشمار جانورن کي هڻي نڪولين جي خطرناڪ اثر کي ظاهر ڪيو، جيڪي سڀ اتي ئي مري ويا، پر انسان ڪٿي ٿو يقين ڪري. تهذيب يافته ملڪن ۾ تماڪ جي آمد کي ٢٠٠ سال گذري چڪا آهن ۽ هن قليل عرصي ۾ تماڪ پيئڻ قومن تي غالب اچي چڪو آهي. آفريڪا جي اونداهين حصن کان وٺي پيرس جي خوبصورت رستن تائين ڪيس زياده مقدار ۾ استعمال ڪيو پيو وڃي. يورپ جي مدبرن جو خيال آهي ته اديب هن جي سولي کان سواءِ لکي نٿو سگهي، ليڪچرر پڙهائي نٿو سگهي ته پروفيسر ڳالهائي نٿو سگهي. خير يورپ هجي يا پاڪستان هرهنڌ عادي ماڻهو پنهنجا پنهنجا بهانا پيا ڏين. اڄ دنيا جي لکين ايڪڙ زمين هن منحوس پيداوار لاءِ استعمال ڪئي پئي وڃي. اسان ڪڏهن اهو سوچيو آهي ته ان زمين تي ڪڻڪ ۽ پيا فصل به پوکي سگهجن ٿا جيڪي لکين غريب ۽ نادار انسانن جي پيٽ پرڻ ۾ ڪم اچن ها. بس عقلِ سليم جو مالڪ انسان ڪڏهن اِن سوچ لاءِ تيار نٿو ٿئي ته اهي ڪيت انسان کي انعام ۾ سرطان ۽ سلهه جهڙا مرض بخشين ٿا. جوان چون ٿا ته سگريٽ اسان جي تنهائيءَ جو سهارو آهي ته پيا چون لهم اسان جي پيدائش لاءِ آنت. پر سائنس ۽ طب هنن ڳالهين کي ڪڏهن به تسليم ڪرڻ لاءِ تيار ڪين آهن.

اڄ اسان اهڙن قدرن سان پاڻ سان گڏ پنهنجي آئينده قوم کي به تباهه ڪري رهيا آهيون جن کي مستقبل ۾ وطن جو سهارو ۽ ترقيءَ لاءِ ترقي يافته ملڪن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي هلڻو آهي. پر ڪاش اسين ان طرف سوچونا ڪيترا ماڻهو چون ٿا ته اسان کي عادت پئجي چڪي آهي، پر اسان هارن تي قابو پائي سگهنداسون. اهي بلڪل غلط فهمي جي اونده ۾ آهن. هڪ عورت جو مثال منهنجي اکيان چٽو آهي جنهن ڪڏهن به پنهنجي ٻار اکيان سگريٽ ڪين ڇڪيو هو. آخر هڪ ڏينهن سندس پٽ ماءُ جو لڪايل گولڊ فليڪ جو پاڪيٽ ڏسي ورتو. ماءُ چوٽ ۾ ٻار کي نصيحت ڪئي ته هيءَ ڏاڍي خراب شي آهي. تون ڪڏهن نه ڪنجاءِ. پر ٻار جلدي ۾ ڏونڊي ويو. سينجي ڇپائين اسان تون ڪوڙي آهين جيڪڏهن اها واقعي خراب شي آهي ته تون ڪڏهن به لڪي ڪين ڇڪين ها! ۽ ماءُ جو ڪنڌ شرم کان هيٺ ٿي ويو.

اهي آهن سب ڳالهيون جيڪي اسان کي تباهيءَ ڏانهن ڪڍي وڃن ٿيون. تماڪ جي هر صورت خراب آهي. ولس چاهي ڪيپٽن، گولڊ فليڪ يا ٥٥٥، بيڙي هجي يا سگار ۽ حقو هجي توڙي پائيپ هي اسان کي تباهه ڪندڙ سائي آهي، جنهن جو ڪڏهن به ساٿ نه ڏجي. دنيا اڳتي وڌي رهي آهي ۽ اڃان اسين عادت جا غلام آهيون. ڪيترو نه سٺو ٿئي جو محڪم صحت ان ڏس ۾ ڪي مضبوط ۽ ٺوس قدم کڻي ۽ اسين به انفرادي طور ان بلا کان بچڻ جو پورو عزم ڪري پنهنجي قوم کي سدا زنده رکون●

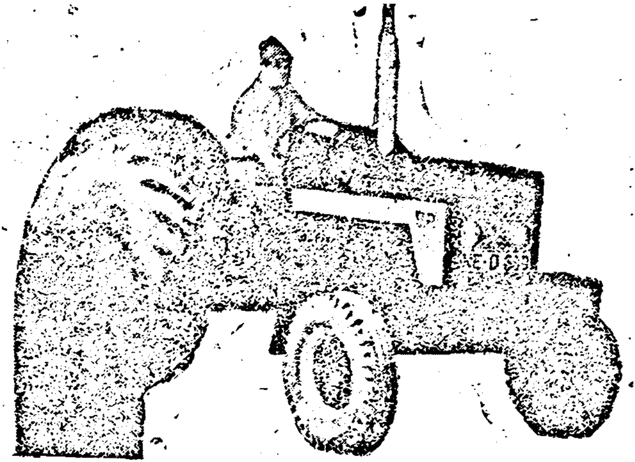

آبادگارن لاءِ نئين خوشخبري

ھريون پيرو انٽرنيشنل جا مشھور ٽريڪٽر 72 ھارس پاور جا، محدود تعداد ۾ اچي رھيا آھن. جي قيمت ۾ مناسب ۽ ڪم ۾ پنھنجو مٽ پاڻ آھن. آبادگارن کي گھرجي ته ان سونھري موقعي مان فائدي وٺڻ لاءِ جلد ئي، وچڙ ۾ اچن.

صوفي ٽريڊرس

شھيد ملت روڊ، ميرپورخاص — فون : ٣٩٣

نور شاهين ۽ سنڌي غزل

محترمه نور شاهين جو مجموعه ڪلام ساهون آهي. سنڌي شاعريءَ ۾ نور شاهين پهرين عورت آهي جنهن شاعري کي پنهنجي داخلي ڪيفيتن جي اظهار جو ذريعو بڻايو آهي سندس اها ڪوشش سنڌي ادب ۾ نيڪ فال آهي. سنڌي افساني جي ميدان ۾ چند عورتن طبع آزمائي ڪئي آهي جن جي اهڙي ڪوشش اسان جي ادب ۾ هڪ روايت قائم ڪئي آهي ۽ صنف نازڪ جي ادب سان دلچسپي زنده قوم جو مثال آهي. عورتن سان شاعريءَ جي ميدان ۾ نور شاهين سڀني کان اول قدم رکيو آهي اهڙي ڪوشش نهايت قابل قدر ۽ قابل تحسين آهي.

اسان مجموعي جي غزلن جو غور سان مطالعه ڪيو آهي. ڪلام جي خوبين ۽ خامين کان به بخوبي واقف ٿيا آهيون. هڪ خوبي نهايت واضح نموني اجاگر ٿي آهي جنهن اسان کي

سوچڻ لاءِ مجبور ڪيو جنهن ڪري اسان کي شاهين جي مختلف صورتن کي ڏسڻ جو موقعو مليو جن جي تجزيي کان پوءِ هڪ عجيب و غريب شخصيت جو اندازو لڳائي سگهيا آهيون. شاهين مختلف ڪيفيتن جو مجسم آهي جو رنگين به آهي ۽ لطيف به. منجهس سرمستي، جنون نوازي ۽ سرشاري سان گڏ نزاڪت ۽ لطافت به موجود آهن. شاهين ڪڏهن صوفي بڻجي اسان جي آڏو اچي ٿو، ڪٿي مست الست ۽ منصور جي صورت ۾ ظاهر ٿئي ٿو. ڪڏهن حسن بڻجي سراپا ناز بڻجي پوي ٿو ۽ ڪڏهن عشق بڻجي سراپا نياز ٿي وڃي ٿو. ڪڏهن منجهس عاشق واري بيباڪي موجود آهي ڪڏهن منجهس نسواني حيا، شرم ۽ حجاب جون جهلڪون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. طالب ڪڏهن مطلوب بڻجي پوي ٿو ۽ ڪڏهن مطلوب، طالب. شاهين جون اهي صورتون ڪنهن وقت مبالغي جي حد تي پهچي وڃن ٿيون. اهڙا تمام تغيرات مون کي سندس شاعريءَ ۾ نظر آيا. ڪڏهن منجهس مردن واري همت ۽ ڪڏهن منجهس عورت واري نزاڪت. ڪڏهن سخت مقابلي لاءِ تيار، ڪڏهن پٽ پاراتي جو مهارو وٺي ٿو. پٽ پاراتو عورت جي فطرت ۾ داخل آهي. سندس ڪلام مختلف ۽ متضاد ڪيفيتن جو مجموعو آهي. ڪٿي عزم ۽ استقلال ۽ ڪٿي گريه زاري ۽ آهه فرياد نظر ايندي. مجموعي طور سندس زندگي غمگينيءَ، مايوسيءَ ۽ ناڪاميءَ جي تصوير آهي. جنهن مان سندس شڪست ڪاڏل صورت جهلڪي ٿي. شاهين جو غزل جذبات، احساسات ۽ ڪيفيات جو هڪ مرقع آهي.

شاهين جي ڪلام جو ڪجهه حصو قدامت پسنديءَ ڏانهن مائل آهي ڪٿي هوءَ نهايت احتياط ۽ چابڪدستيءَ سان جدت جي نشاندهي ڪري ٿي، ۽ نوان کي مدنظر رکي ٿي.

فارسي ترڪيبن جي بي پناهه استعمال ڪلام جي حسن تي وڏو اثر وڌو آهي ۽ شاهين انهن جو سهارو ورتو آهي. ترڪيبن جو استعمال گهڻو ڪري برمحل آهي جن جي معنيٰ ۽ ماهيت کان شاهين بخوبي واقف آهي ليڪن عام طور اهي ترڪيبون ديرهضم ۽ نهايت دقيق ڏسڻ ۾ اچن ٿيون جنهن ڪري اڪثر اوقات شعر جو تاثير زائل ٿي ويو آهي. بهتر هو ته انهن کان پرهيز ڪئي وڃي ها. ان کان سواءِ شاهين فارسي قانين جي مدد سان پنهنجي ڪجهه ڪلام جي تعمير ڪئي آهي انهه ڪري اهي نامانوس ۽ ثقيل قافيه سنڌي ذهن تي وڏو بوجهه بڻجي پيا آهن. اصطلاحن ۽ علامتن کان خاطرخواه ڪم نه ورتو آهي جنهن ڪري ڪن شعرن ۾ ابهام جي صورت پيدا ٿي آهي.

بهرحال سندس شاعري قديم ۽ جديد رنگ جو گڏيل سڏيل تاثر پيدا ڪري ٿي. شاهين جو عشق مجازي هجي يا حقيقي ليڪن عشق ئي سندس زندگيءَ ۽ شاعريءَ جو محرڪ رهيو آهي ۽ عشق ئي سندس شخصيت جي تعمير ڪئي آهي. اسان سندس ذاتي زندگيءَ کان ناواقف آهيون، تنهنڪري عوامل ۽ محرڪات جو صحيح اندازو نٿا لڳائي سگهون. تنهن هوندي به سندس شخصيت کي جاچڻ لاءِ ڪيس سندس ڪلام مان ڏسڻ جي ڪوشش ڪريون ٿا. سندس ڪلام عشق جي ڪارگذاري آهي. سندس ڪلام عشق جي ڪيفيات کان آگاهه ڪري ٿو. عشق هڪ لطيف جذبو آهي جنهن ۾ قوت به آهي ۽ انڪساري ۽ عاجزي انهيءَ حد تائين آهي جو انسان پاڻ کي مٽائي ڇڏي ٿو. ڪٿي مصائب و آرام جو مردانه وار مقابلو ٿئي ٿو ۽ ڪٿي نرمي ۽ پاڪيزگي آهي. عشق جي تعريف ڪجهه اهڙي قسم جي آهي.

غــزل ۾ حسن و عشق، اخلاق و تصوف وغيره مختلف مضمونن کي نظم ڪيو ويندو آهي. اسان انهن جي روشنيءَ ۾ شاهين جي شاعريءَ جو تجزيو ڪريون ٿا. هيءَ شاعري ڪنهن دل جي ڪهاڻي آهي، جنهن ۾ واردات ۽ جذبات جون ڪيفيتون محسوس ڪيون وڃن ٿيون. شاهين غزل ۾ اعتدال ۽ توازن قائم رکي سگهي آهي جيڪا غزل جي بنيادي خصوصيت آهي. هوءَ ڪهاڻي شروع ڪري ٿي ۽ نهايت ڏهرج سان قاريءَ جي ذهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش ڪري ٿي. محبوب پال پلاڻي سندس جهوپڙيءَ ۾ پهچي ٿو، مرحبا ۽ خوش آمديد جون صدائون بلند ٿي وڃن ٿيون. طالب جو نصيب جاڳي پوي ٿو. هرچيز تــي مسرت جا آثار نظر اچن ٿا. عاشق جو ويران ۽ اجڙيل آستانو سرسبز و شاداب نظر اچي ٿو. ويراني مٽجي آباديءَ بڻجي پــوي ٿي. مايوسي بدلجي شادماني ٿئي ٿي. دل جون ڌڙڪنون بيدار ٿي رقص و سرود جي محفل مچائن ٿيون. محبوب جوڀن ۾ جنون بڻجي عاشق وٽ پهچي ٿو ۽ عاشق تي جواني جو نشو چڙهي وڃي ٿو. عاشق نه فقط محبوب جي وصل ۽ قربت ڪري قسمت تي ناز ڪري ٿو پر هو پنهنجي نصيب کي پيار جي نظر سان ڏسي ٿو. محبوب جي آمد خوشين ۽ نينهن جا اپايا آڻــي ٿي. خوشيءَ جي لهر خمار جي ڪيفيت پيدا ڪري ٿي ۽ هرڪو اهڙي سرور کان بيهوش ٿي وڃي ٿــو. محفل ۾ چيا ٿو وهي واڳري ان جي ڪنهن کي به سڌ ڪانه ٿي رهي، هرڪو پنهنجي سڌ بڌ وڃائي ويهي ٿو. عاشق کي عيد کان پوءِ ماتم نظر اچي ٿو. فرقت جو زمانو نصيب ۾ اچي ٿو ۽ عاشق روايتي عاشقن وانگر رستن جي مٽي ڇاڻي ٿو جنهن ۾ ڪيس مهينا گذري وڃن ٿا، محبوب جو نشان لاپتہ آهي ۽ سندس محنت اڪارت تــي

وڃي ٿي. جيئن عمر وڌندي وڃي ٿي تيئن آس نراس ٿئي ٿي اميد تي نااميديءَ جي جهلڪ ڏسڻ ۾ اچي ٿي عاشق وقت کان اڳي فنا ٿي وڃي ٿو. سيانا سچا ڪيس عقل ۽ هوش جي تلقين ڪن ٿا پر هن وٽ عقل سان گڏجي جنون ۾ ڀڄي چڪو هو. عقل ۽ جنون جي معرڪه آرائي ٿي جنهن ۾ چرپائي سمجهه کي ماري مات ڪيو ۽ سمجهه ميدان ڇڏي ڀڄي وئي. پرين جڏهن اوچتو ناتا ٽوڙي ٿو ۽ فراق جو پهريون دور شروع ٿئي ٿو ان وقت دل ۾ پهريون سور پيدا ٿئي ٿو جو ٻين سورن کان قوي تر آهي. اهو سورن جو سرور بڻجي ٻين غمن کي دعوت ڏئي ٿو. محبوب جو اوچتو وڇوڙو هڪ حادثو بڻجي پوي ٿو. ڪنهن به حادثي ڪري پهريون سور شديد ٿيندو آهي ۽ انسان غم جي دٻاءَ کان روئي ڏيندو آهي ان کان پوءِ ڪيترا به ڏک اچن ته ماڻهو رفته رفته عادي ٿي پوي ٿو. روئڻ بدران فقط آهه ڀري ٿو. سندس آهه جي شعلي کان بيابان به سڙڻ لڳن ٿا. اهڙين آهن ۽ فريادن سان هو عشق جي دنيا کي سينگاري ۽ سنواري ٿو ليڪن پاڻ آهن جي آڳ ۾ جلي ڀسم ٿئي ٿو. دنيا ۾ وفا جو نالو نه هجي ها ڇاڪاڻ جو وفا آخري پساهن تي پهچي چڪي هئي ليڪن عاشق پنهنجي جان جي قرباني ڏيئي وفاءِ محبت کي زنده جاويد بڻائي ڇڏيو. جنهن وفا کي الله ۽ بندن پسند ڪيو. عاشق احڪامات ايزدي جي تعميل ڪئي. الله انسان جي قرباني کي قبول ڪري سندس مدعا کي مقدم رکيو. شاهين جي هڪ ديرينه خواهش آهي ته محبوب جي قدمن کي چمندي هوءِ پنهنجا سور گهٽائيندي رهي. محبوب ٿي ان راز جو محرم آهي پٽي کي ڪهڙي خبر ته اها منزل ڪهڙي آهي. عاشق جي حالت زار کان متاثر ٿي ڪائنات جي هر چيز روئي ڏنو حتيٰ ڪه

غمن ۽ غمگسارن به بي تحاشا روئڻ شروع ڪيو.

نور شاهين جو ڪلام گهڻو ڪري عشق مجازي تي مشتمل آهي جنهن ۾ جمالياتي رنگ ڪارفرما آهي. ليڪن منجهس عشق حقيقيءَ جي چاشني به نهايت اهم آهي. جنهن کي نظرانداز ڪرڻ بدذوقيءَ جو دليل ٿيندو. ان ڪان سواءِ اسان کي سندس ڪلام ۾ عزم ۽ اعتماد جون خوبيون ابتريون پرپور نظر اچن ٿيون جن کي اسان شاهين جي شخصيت کان الڳ رکي نٿا سگهون. اسان مٿي شاهين جي عشق مجازي جو هڪ خاڪو پيش ڪيو آهي جنهن کي ثابت ڪرڻ لاءِ سندس ڪلام مان انتخاب پيش ڪريون ٿا جنهن مان ظاهر ٿيندو تہ شاهين پنهنجي ڪلام ۾ هڪ مخصوص فضا قائم ڪئي آهي جا سندس ڪاميابي جو راز آهي. سندس داخلي ڪيفيات جي بتدريج ترقيءَ جو اندازو پڻ لڳائي سگهجي ٿو:

”پنهنجي صنم جا صحن تي ڌري قدم،
ويران جهوپڙيون ڪل رشڪ بهار ٿيون.“

”شباب و عشق تي اهڙين جواني تي خمار ايندو،
ملي تو ساڻ پنهنجي خوبي قسمت تي بهار ايندو.“

”ياد آهي محفل وارفتگي ساقي مگر،
ڪجھ خبر ناهي ڪڏهن گردش ۾ مينا جام ٿيو.“

راهه تي راهن جي سندس وٺي ڏانهن راهه،
ڪين مگر آيو صنم ڏينهن ٿيا ماهه،

زندگيءَ سان منهنجي وئي ختم ٿي هر آس،
انتظارن موت کان اڳ ماري ڪيو پاهه."

"تميزِ هوش مون کي ڇو ٿا سيکاريو خردمندو،
هتي جنهن دم خرد آئي، جنون ٿي همرڪاب آيو."

"هن ڪڏهن توهو ڇڏيو سهٽا سجڻ! سوچي ٻڌاءِ،
هي ته هو فرقت جو ٻهريون سور مون روئي ڏنو."

"مان دشت نوردي ۾ جڏهن آهه ڪريان ٿي،
هن آهه جي شعلي سان بيابان دکن ٿا."

"رهِ عشق ۾ پاڻ ماري ڇڏيوسين،
جهانِ وفا کي سنواري ڇڏيوسين."

"خدا کي ۽ خدائي کي پسند آهي وفا منهنجي،
خدا جي مدعا بڻجي وئي آ مدعا منهنجي."

"مرڻ تائين هجان تو وٽ، جيان تو وٽ، مران تو وٽ،
اکين سان جي قدم پنهنجا چمائيندين ته غم گهٽبو."

"شبِ آخر ڏسي هڪ نيم بسمل جي تڙپ 'شاهين'،
غمن روئي ڏنو ۽ غمگسارن پي ڏنو روئي."

٢- تصوف جو اخلاق سان گهاٽو ناتو آهي. اخلاق کان
سواءِ تصوف جو وجود بي معنيٰ آهي. عشق حقيقي ۾ "من وتو"

جو فاصلو متجي وڃي ٿو. غيريت جو امتياز ختم ٿي وڃي ٿو. سالڪ پنهنجي وجود کان بي نياز ٿي وحدت ۾ جذب ٿيڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. جنهنڪري سندس لاءِ دنيا ۽ دنياداري سان ڪنجي وڃن ٿا. شاهه روح جي هستيءَ جي حقيقت کان واقف ٿيڻ لاءِ ۽ راهه بقا جي تلاش ۾ پنهنجي هستي فنا ڪرڻ لاءِ تيار آهي. حقيقت دنيا جي مڙني مظاهر ۾ جلوه گر آهي. عشق ۽ عاشق اينئي فنا ٿي وڃن ٿا ۽ فقط معشوق قائم رهي ٿو. عشق هرچيز کي فنا ڪري ٿو ليڪن محبوب سلامت آهي. جڏهن هستي ختم ٿي وڃي ٿي ته ان جا سڀ لوازمات، وڏائي، هٺ، لوڀ، لالچ، ظلم ۽ زبردستي متجي وڃن ٿا. انڪساري، عاجزي ۽ نيازمندي جهڙيون خاصيتون پيدا ٿين ٿيون. فنا ۾ بقا جو راز ملي ٿو ۽ اهل فنا لاءِ هر جاءِ تي سلامتي ۽ عافيت جي خوشخبري ملي ٿي. عشق جي امانت کي محفوظ رکڻ لاءِ انسان ئي پاڻ کي پيش ڪيو. حورن، جنن ۽ فرشتن اهڙي بار کڻڻ کان انڪار ڪيو. منجهن نه اهليت هئي ۽ نه طاقت. هو اهڙي بار امانت کان ڏڪي ويا. جڏهن اهڙي بار کڻڻ لاءِ انسان اقرار ڪيو ته هو هرڪنهن سخت مقابلي ۽ تڪليف کي منهن ڏيڻ لاءِ تيار ٿي ويو. گهٻرائڻ هن جي شان جي خلاف آهي. هن چڱيءَ طرح سمجهيو هو ته سندس تڪائو ستارن کان به مٿي آهي جتي نه ڪنوڻ چمڪندي ۽ نه بادل گرجندا. محبت جو دم هڻڻ معمولي ڳالهه نه آهي. سڏڙن همیشه پئي سڏون ڪيون آهن پر هو وات تي ڏي گمراهه ٿي وڃن ٿا چاڪاڻ جو هو عشق جي اسرار کان ناواقف آهن ليڪن شاهه نهايت وثوق سان دعويٰ ڪري ٿو ته هوءَ ازل کان پنهنجو پاڻ ئي عشق جو اسرار آهي.

"هيا 'شاهين' ڪوڙا ٿا هڻن سڀ دم محبت جا،
حقيقت ۾ ازل کان عشق جو اسرار تون آهين."

"ڪيم قول جنهن سان "قالو بليٰ" جو،
نڀائيندي تنهن سان ندامت اي ٿيندي،
ستارن کان افضل نشيمن آ منهنجو،
جتي برق جي ڪا وساطت نہ ٿيندي."

"همت نہ جهلي حورنڪا جن و ملائڪ،
صد شڪر غم عشق ڪيو مون ٿي گوارا،
حاصل جو ٿيو راز بقا راز فنا ۾،
هوءِ اهل فنا لاءِ ٿيا ڪن ڪنارا."

"ڪنديس راهِ بقا ۾ مان فنا پنهنجي جڏهن هستي،
نڏهن هن روح جي هستي تي پنهنجي اعتبار ايندو."

٣- اسان مٿي ذڪر ڪيو آهي تہ شاهين ۾ هڪ حوصلو، عزم ۽ اعتماد آهي. جنهن جو ذڪر هن نهايت خوش اسلوبيءَ سان ڪيو آهي نہ جنهن ۾ پروپئگنڊا جو عنصر آهي ۽ نہ وري خالي نعري بازي آهي. سندس اعتقاد آهي تہ منزل حاصل ڪرڻ لاءِ وڏيءَ محنت جي ضرورت آهي. جيڪڏهن ان ۾ ڪوتاهي سرزد ٿي وڃي تہ ڪائنات جو سمورو نظام درهم برهم ٿي وڃي ٿو. رات ۽ ڏينهن جي گردش مشينري بيهجي وڃي ٿي.

"عشق جي راهن ۾ ڪن پنهنجا قدم تيز تيز،
ورنہ بيهي رهندي هيءَ گردشِ ليل و نهار."

جنهن جهاڪ موسيٰ کي بيهوش بڻائي ڇڏيو هو، جيڪو حسن جو تاب موسيٰ جي قوت برداشت کان ٻاهر هو، شاهين ان حقيقت کي اشارن سان پنهنجي حال کان واقف ڪندي آهي. شاهين جي اها هڪ وڏي دعويٰ آهي ليڪن جڏهن بندو انهيءَ بلنديءَ تي پهچي ٿو ته مٿانس سڀ حقيقتون عيان ٿيو پون ۽ خدا بندي جي رضا کي تسليم ڪري ٿو.

”جو عڪس ڏسي هوش هو موسيٰ جو خطا ٿيو،
سان نئهن جي حقيقت کي ڪريان پيئي اشارا.“

شاهين اڪثر هلي مرڻ ۽ جيئڻ جي پابندي جو ذڪر ڪندي نئين راهه ڳولڻ جي متمني آهي جا نه زندگيءَ ڏانهن ولي وڃي ٿي ۽ نه موت ڏانهن. وچان ڏسي نئين راهه بڻائڻ جي ڪوشش پڻ آهي.

”مرڻ لئه هت پڌل هرڪو جيئڻ جو شرط هت آهي،
قفس آهي پنهي پاسي نيون راهون بڻائڻ ڏي.“

شاهين ڪڏهن نوهم پرست آهي ڪڏهن مست الست آهي اهو تضاد به عجيب و غريب آهي. نور شاهين جو ڪلام سنڌين جي لاءِ هڪ تحفي جو درجو رکي ٿو. سندس ڪلام ۾ بيساختگي ۽ سادگي ڏسڻ ۾ ايندي. هرمعاملي کي همت سان پيش ڪرڻ نور شاهين جي پختي عزم جي گواهي ڏئي ٿو. هوءَ ڪنهن به مسئلي کي راز بڻائڻ لاءِ تيار نه آهي. هن جي عوام ۾ سرمستي جو اهڙو جوش آهي جنهن کي ڏسي حيرت ٿي لڳي. سندس غزلن جو تعداد گهٽ آهي. سندس ڪلام ۾ درد ۽ اثر آهي ۽ منجهس هڪ خلوص ۽ نيڪ جذبو آهي. ڪلام ۾ بيباڪي ۽ صفائي جي باوجود، ڪي منجهائيندڙ مسئلا به موجود آهن●

"مائوزي تونگ"

مصنف: رسول بخش پليجو

ڊسمبر جي پرچي سان ملائي پڙهو

صفحه ١١٠ تي "سرمايه دار ملڪن ۽ چيانگ جون سازشون" جي عنوان تي پليجو لکي ٿو، "انهيءَ وچ ۾ دنيا جي سياست ۾ زبردست ڦيرڦار گهيريون اچي ويون. هٽلر پنهنجي عروج تي پهچي ويو هو. انگلنڊ ۽ فرانس جي سرمايه دار حڪومتن جي مرضي هئي ته هٽلر کي هٿي ڏئي سندس هٿان روس جي انقلابي حڪومت کي ختم ڪرايون. تنهنڪري هنن سازش ڪري هٽلر کي خوش ڪرڻ لاءِ کيس آسٽريا، چيڪوسلوواڪيا ۽ پين تي ناجائز قبضي ڪرڻ جي موڪل ڏئي ڇڏي. هاڻ هو انهيءَ ڪوشش ۾ هئا ته جپان کي به پاڻ سان ٺاهي راضي ڪري کيس ايرندي پاسي کان روس تي ٻڇون. انهيءَ ڪري هنن سڀ آچون لڪرائي هٽلر خلاف گڏيل محاذ ٺاهڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو." ان کان پوءِ موصوف برلن ماسڪو معاهدي جو ذڪر ڪندي لکي ٿو، "روس جي انقلابي پارٽي ۽ سرڪار برطانيه ۽ فرانس جي سڄيءَ سازش کي سمجهي ويا ۽ آخر منجهانئن صفا نااميد ٿي ١٩٣٩ع ۾ هنن هڪ زبردست سفارتي اٽم بم اڇلايو جنهن جي ڌماڪن سڄيءَ سرمايدار دنيا کي لرزائي ڇڏيو. ٢٢ آگسٽ ١٩٣٩ع تي روس جي حڪومت هٽلري جرمنيءَ

سان جنگ نہ ڪرڻ جي معاهدي تي صحيح ڪئي ۽ هڪ ڏڪ
سان برطانيہ ۽ فرانس جي سرمايہدارن جا سفارتي ڪاڪ محل
ڊهي اچي پٽ تي پيا.“ اڳتي لکي ٿو، ”جلد ئي جنگ عظيم
شروع ٿي ويئي. جرمنيءَ روس کي ڇڏي ٻل ڏيئي وچي سازشين
جي اڳوان فرانس کي نڙيءَ کان ورتو ۽ ٻن مهينن اندر ان
کي چيپاٽي ڪري ڇڏيائين.“ (صفحہ ١١٢)

مٿي ڏنل حوالن مان ظاهر ٿو ٿئي تہ مصنف گذريل
لڙائيءَ لاءِ رکو-مغربي جمهوريتن کي جوابدار ٺهرائي روس کي
معصوم ڪري پيش ڪري ٿو. اڃا هتي جنگ لڳڻ جي مختلف
سببن تي روشني وجهي ثابت ڪندس تہ ان جو مقصد روس
جي انقلابي حڪومت کي ڪيرائڻ نہ هو جيئن پليجو صاحب
تاثر ڏيئي رهيو آهي. حقيقت هي آهي تہ ٻي مهاڀاري لڙائيءَ
لاءِ برلن - ماسڪو معاهدو ئي ذميوار آهي جنهن کي پليجي صاحب
روس جي طرفان سفارتي اٽڪل سان تشبيهہ ڏني وئي آهي. اهو
چوڻ بلڪل غلط آهي تہ انگلنڊ ۽ فرانس جي سرمايدار ملڪن
جي مرضي هئي تہ هٽلر کي هٿي ڏيئي سندس هٿان روس جي
انقلابي حڪومت کي ختم ڪرايون. ان جي ابتڙ تاريخ شاهدي
ڏي ٿي تہ روس جي جنگي تباهيءَ لاءِ خود ان جو مرد آهن
مارشل جوزف اسٽالن ئي جوابدار آهي. پليجي صاحب جي اها راءِ
صحيح آهي تہ مغربي ملڪن هٽلر کي چيڪوسلوواڪيا تي ناجائز
قبضي ڪرڻ جي موڪل ڏيئي ڇڏي. پر اها موڪل ڪيئن
ڪيئن ڏنائون ان جو ڪوبہ تفصيل موصوف پنهنجي ڪتاب ۾
نہ ڏنو آهي، حالانڪ تاريخي حقيقتن جي لکڻ وقت خبرداري
کان ڪم وٺڻ گهرجي، محض سطحي ڳالهيون لکڻ ڪنهن بہ
مصنف جي شان وٽان نہ آهن. اڃا هتي هٽلر جي جنگي جنون

جو مختصر خاڪو پيش ڪريان ٿو ان مان صورتحال جي پوري وضاحت ملندي ۽ ٻي وڏيءَ لڙائيءَ جي لڳڻ تي پليجي صاحب جيڪي ڪجھه متي لکيو آهي، تاريخي حوالن جي روشنيءَ ۾ ان جي مڪمل ترديد ٿيندي ۽ پڙهندڙ حضرات جـي آڏو خود سندس ساراهيل امثالن جو ڪردار ظاهر ٿيندو.

پهرين عالمگير جنگ کان پوءِ اپريل ١٩١٩ع ۾ مغربي قومن آمريڪا جي صدر ولسن (Wilson) جي صدارت ۾ جرمنيءَ سان هڪ صلحنامو ڪيو هو، جنهن کـي "ورسائيلز" (Versailles Treaty) جو معاهدو سڏيو وڃي ٿو. ان ٺاهه جي نڪتن موجب جرمنيءَ جا ڪي ٽڪرا ان کان ڇني ڌار ڪيا ويا ۽ کيس جنگي ٽاوان ڀرڻ لاءِ مجبور ڪيو ويو. جرمني ان وقت ڪمزور ملڪ هو ان ڪري کيس معاهدي جي ذليل فقرن قبول ڪرڻ کان سواءِ ٻيو چارو ئي ڪونه هو. هن عهدنامي جي ڪري پوريءَ جرمن قوم جي بيعزتي ٿي هئي ۽ ان جي غيرت کي سخت ڌڪ لڳو ۽ ٺاهه جي خلاف نفرت جي باهه ڀڙڪي. جلد ئي، يعني سيپٽمبر ١٩١٩ع ۾ هٽلر نازي پارٽيءَ جـو بنياد وڌو ۽ پنهنجي منشور ۾ ورسائيلز جي معاهدي کي ٽوڙڻ جـو دعدو ڪيائين. ١٩٣٣ع جي چونڊن ۾ هٽلر ۽ سندس نازي پارٽي وڏيءَ اڪثريت سان ڪامياب ٿي. هٽلر اقتدار ۾ آيو ۽ جرمنيءَ جي وڃايل عظمت بحال ڪرڻ لاءِ هڪ وڏيءَ "جرمن سلطنت" (Germon Empire) قائم ڪرڻ جا خـواب ڏسڻ لڳو. ان سلسلي ۾ هن جون نظرون چيڪوسلويڪيا ڏي ٿيون، ڇاڪاڻ ته هي خطو ان وقت ترقي پسند جمهوري ملڪ هـو. هـن جا روس ۽ فرانس سان دفاعي معاهدا هئا. نه فقط ايترو پر هن جي فوج ۾ تربيت يافته هئي ۽ چيڪ جي فضائي حدن سان لنگهي

برلن سولائيءَ سان ٻڇي سگهيو هو. ان سبب ڪري هٽلر هن ملڪ کي نيست ۽ نابود ڪرڻ ٿي چاهيو. چيڪوسلوواڪيا تي چڙهائي لاءِ اهو بهانو بڻايائين ته هن ملڪ ۾ اٽڪل ٽيهه لک جرمن نسل جا باشندا جن کي ”سڊينٽس“ (Sudents) چوندا هئا اقليت ۾ رهن ٿا. ان ڪري هٽلر جرمن آبادي واري علائقي (Sudentland) کي چيڪوسلوواڪيا مان ڌار ڪري جرمنيءَ سان شامل ڪرڻ جو مطالبو ڪيو. ان وقت گهٽو ڪري ننڍين قومن جي قسمت وڏين طاقتن جي هٿ ۾ هئي. هٽلر جي طرفان متين مطالبي جي پيش نظر برطانيه سرڪار جي وزيراعظم مسٽر چيمبرلين (Chamberlain) هٽلر سان ”سڊينٽلينڊ“ جي مسئلي بابت پهرين آڪٽوبر ١٩٣٨ع تي ميونخ (Munich) ۾ هڪ ڪانفرنس ڪوٺائي هئي. ان ۾ هٽلر ۽ چيمبرلين کان سواءِ اٽلي جي مسوليني ۽ فرانس جو وزيراعظم ڊيلاڊير (Daladier) شريڪ ٿيا ۽ چئني هڪ ناهه تي دستخط ڪيا. ان ۾ هٽلر جي گهر کي تسليم ڪري چيڪ جو صوبو ”سڊينٽلينڊ“ جرمنيءَ جي حوالي ڪيو ويو. حقيقت ۾ ”ميونخ ناهه“ چيمبرلين جي عظيم غلطي هئي، جنهن بعد ۾ تاريخ جو رخ بدلائي ڇڏيو. هي عهدنامو غريب ملڪ چيڪوسلوواڪيا تي زوريءَ مڙهيو ويو. ان ڪري چيڪ صدر مسٽر بينز (Benes) استعيفا ڏني هئي. ڪانفرنس کان موٽي (Heston) ايئرپورٽ تي هٽلر ۽ چيمبرلين هٿ ۾ هٿ ملائي اعلان ڪيو ته ”هن تاريخي عهدنامي تي صحيح ڪري اسان جي عوام انهيءَ عزم تي پختو يقين ڏيکاريو ته هو ڪڏهن به هڪٻئي خلاف جنگ نه ڪندا ۽ پاڻ ۾ ڪير ڪنهن تي رهندا.“ ملاحظه ٿئي (Documents on international offairs 1938- Volume II P-270-1) ۾ جلدئي پتو پيو ته جنگ نه ڪرڻ

جو عزم لوڏي ۾ اچي ويو. ميونخ معاهدو ان وقت هٽلر جي عظيم ڪاميابي هئي، خود برطانيه ۾ حزب اختلاف جي ليڊر سر ونسٽن چرچل ان کي شرمناڪ قرار ڏنو. سندس الفاظ تاريخي اهميت جا آهن جي ناظرين جي دلچسپيءَ لاءِ اصل انگريزيءَ ۾ نقل ڪجن ٿا. چرچل چيو ته،

"The Govrnement had to choose between shame and war. They chose shame and they will get war."

اهو ته هو خود انگلنڊ جي هڪ ليڊر جو تبصرو، باهرينءَ دنيا ۾ به هن معاهدي خلاف شديد ردعمل ٿيو. پليجي صاحب جي اطلاع لاءِ عرض آهي ته خود روس ۾ به ان جي خلاف نفرت جو اظهار ڪيو ويو. نومبر ١٩٣٨ع ۾ روس جي مسٽر مولوٽو (Molotove) پنهنجي هڪ تقرير ۾ هن ناهم تي تبصرو ڪندي چيو ته، "ميونخ ناهه کي بظاهر ته امن جي چارٽر سان ياد ڪيو ٿو وڃي، پر حالت ۾ آهي ته اعلان جي صحيح ٿيڻ کان پوءِ به شريڪ ملڪن جي دفاعي بجيٽ ۾ اضافو ڪيو ويو. اسلح جي پيداوار ۾ پوريون ڪوششون ڪيون ٿيون وڃن. فسطائي گورنمنٽ ۽ نام نهاد جمهوري گورنمنٽن جي وچ ۾ هن قسم جي سودي بازي ڪرڻ سان جنگ ۾ ڪمي نه ايندي، پر ايندڙ سامراجي لڙائيءَ جو خطرو وڌي ويو. حقيقت ۾ هنن ٻاهه جي مٿان ڪاسليٽ هارڻ جو ڪم ڪيو ۽ ڪهڙي به وقت جنگ جا پنيٽ پرٽا هئا. برطانيه ۽ فرانس کي ياد ڪرڻ کپي ته پنهي طاقتن نه فقط چيڪوسلوواڪيا کي قربان ڪيو، پر پنهنجي معاهدات تي پڻ سخت ڌڪ لڳايو. ڇا هن کان پوءِ به جرمني ۽ اٽلي ڪين قدر جي نگاهه سان ڏسندا؟ سنهنجو جواب قطعاً

انڪار ڪيو آهي." ملاحظہ ٿئي: (Soveit documents on foreign Policy Volume III P 308-1) ان ۾ ڪو شڪ نہ آهي تہ مسٽر مولوٽو جو مٿيون بيان بصيرت افروز آهي ۽ بعد ۾ ان جو هڪ هڪ لفظ صحيح ثابت ٿيو. ناظرين مٿين بيان کي غور سان ذهن نشين ڪن. اڳتي هلي اچي ثابت ڪندس تہ ميونخ ۽ ماسڪو معاهدو مٿي بيان ڪيل اصول جي صريحاً خلاف ورزي آهي. سڊيٽنلئنڊ تي قبضي ڪرڻ بعد هٽلر انان جي چيڪ ۽ سلاوڪ قومن کي پاڻ ۾ وڙهائڻ جي سازش ڪئي. مٿين ذڪر ڪيل ميونخ معاهدي موجب چيڪوسلوويڪيا جي باقي مشرقي (Eastern) صوبن (Slovakia) ۽ روٿينا (Rothena) کي صوبائي خود مختاري ملي هئي پر سلاوڪ صوبائي خود مختاري جو ناجائز فائدو وٺي آزاديءَ جا خواب ڏسڻ لڳا. چيڪ صدر هاچا (Hacha) ان خطرناڪ صورتحال کي منهن ڏيڻ لاءِ پنهنجي صوبائي گورنمنٽ کي معطل ڪري ڇڏيو. هٽلر هن موقعي کي غنيمت ڄاڻي برطرف ٿيل سلاوڪ وزيراعظم "ٽسو" (Tiso) کي پاڻ وٽ برلن ۾ گهرائي مڪمل سلاوڪ آزادي لاءِ هڪ اعلان پڙهي ٻڌايو ۽ کيس هدايت ڪئي تہ ان کان پوري پارليامينٽ جي ميمبرن کي آگاهہ ڪري جا ڳالهہ سلاوڪن بہ مڃي هئي. آزاد سلاوڪ رياست (بنگلہ ديش جيان) قائم ڪرڻ کان پوءِ هٽلر چيڪ جي پريزيڊنٽ هاچا کي پاڻ وٽ گهرائي ورتو ۽ کانئس هڪ اعلان تي زوريءَ صحيح ورتي تہ چيڪ عوام هٽلر کي پنهنجو (Furer) تسليم ٿا ڪن. ان نموني سان پوريءَ چيڪوسلوويڪيا تي قبضو ڪري هٽلر هاڻي پولئنڊ جي هڪ شهر ڊنزگ (Donzig) تي قبضي ڪرڻ جي خواهش ڏيکاري. اتي چيمبرلين وزيراعظم برطانيہ اکيون پٽيون ۽ معلوم ٿيس تہ هٽلر

پوريءَ طرح يورپ ني نپولين بوناپارٽ وانگر پنهنجي بادشاهت قائم ڪرڻ گهري ٿو. ان سبب ڪري برطانيه سرڪار پڪو پهه ڪيو ته پولنڊ تي حملي ٿيڻ تي هوءَ خاموش نه رهندي، خطري جي پيش نظر چئمبرلين ۳۱ مارچ ۱۹۳۹ع تي پارليامينٽ ۾ اعلان ڪيو ته پولنڊ (Poland) تي نازي حملي جي ڪري اسين ضرور هن جي آزاديءَ جو بچاءُ ڪنداسين ۽ ان لاءِ جنگ ڪرڻ کان به گريز نه ڪنداسون. چئمبرلين جي هن دڙڪي تي هٽلر دل نه جهلي سگهيو چاڪاڻ ته انگلنڊ وڏي طاقت هئي ۽ مٿل مشهور هو ته انگريز جي بادشاهت تان سج لهندي نه ٿو. هٽلر سمجهيو ته پولنڊ تي حملي ڪرڻ کان اڳ اهو ضروري آهي ته روس سان فوجي معاهدو ڪجي، نه ته اڪيلي چڙهائي ڪرڻ سان مورڳو چيهو رسندو ۽ پولنڊ کي به هڙپ نه ڪري سگهبو. هٽلر روس سان معاهدي ڪرڻ تي بيتاب ٿيو. ان کان اڳ سندس وزير خارجه ربنٽراپ [Rebbentrop] روسي وزير خارجه مسٽر مولوٽو [Molotove] سان ماسڪو ۾ ملاقات ڪرڻ جي خواهش ڏيکاري هئي، جنهن کان جواب ڏيڻ ۾ تاخير ٿي. ان ڪري هٽلر مجبور ٿـي ۲۳ آگسٽ ۱۹۳۹ع تـي اسٽالن [Stalin] ڏانهن ذاتي پيغام موڪليو ۽ ڪانئس ربنٽراپ جي روسي ليڊرن سان ملاقات جي اجازت گهري. ان تـي سٽالن هٽلر جي آڇ قبول ڪئي ۽ ۲۳ آگسٽ ۱۹۳۹ع تـي نازي وزير خارجه مسٽر ربنٽراپ [Rebbentrop] هوائي جهاز تي چڙهي ماسڪو ۾ روسي ليڊرن سان ملاقات ڪرڻ لاءِ پهتو. هٽلر جـي وزير خارجه جي ماسڪو واري دوري تي برطانيه سرڪار سخت تشويش جو اظهار ڪيو ۽ پنهنجي جرمنيءَ واري سفير مسٽر هئنڊرسن [Handerson] کي هدايت ڪئي وئي ته هـو فوراً هٽلر سان

ملاقات ڪري. برطانوي سفير نازي آمر سان مليو چيمبرلين جي آخري وارننگ کان ڪيس آگاهہ ڪيو ۽ هن ڪـي واضح الفاظ ۾ ٻڌايو تہ پولنڊ تي حملي ڪرڻ وقت اسين خاموش تماشائي نہ ٿياسون ۽ انگريز سرڪار ان جـي بچاءَ لاءِ موثر تدبيرون اختيـار ڪندي. مسٽر هنڊرسن [Handerson] پنهنجي هڪ ڪتاب ۾ هٽلر ڏانهن چيمبرلين جي لکيل خط جـو متن شايع ڪيو آهي جو هن ريت هـو تہ، ”١٩١٤ع واري لـڙائيءَ ۾ هز مئجسٽي جي گورنمنٽ تي الزام ڏنو ويو تہ جيڪڏهن هوءَ پنهنجي ان وقت جي پوزيشن صاف ڪري ها تـہ شايد جنگ جي آفت ٽري وڃي ها. ان الزام ۾ ڪا صداقت آهي تہ، ان لاءِ ڪجهہ چئي نٿو سگهجي. بهرحال هن ڀيري اسين صاف چوڻ ٿا گهرون تہ ان قسم جي المناڪ غلطفهميءَ کي ڀيهر پيدا ڪرڻ نہ ڏاو وينداو. جيڪڏهن ڪا اهڙي نوبت آئي تہ اسان جـون مسلح فوجون ان کي منهن ڏيڻ لاءِ تيار رهنديون ۽ جي هڪ دفعو جنگ ڇڙي تہ ان جي تباهہ ڪن اثرات جو اندازو لڳائڻ مشڪل آهي.“ [Failure of a mission by Handerson P-236] هٽلر هنڊرسن جي رام ڪهاڻي ٻـڌي جواب ڏنـو تہ، ”جرمني انگلنڊ سان دوستيءَ جا ناتا قائم ڪرڻ گهري ٿو پر جيڪڏهن اسان تي اوهان حملي جو آغاز ڪيو تہ ان کي منهن ڏيڻ لاءِ اسين بہ تيار آهيون.“ [Ibid P- 237].

هوڏانهن ربنٽراپ روسي ليڊرن سان مفيد ڳالهيون ڪيون هيون ۽ ان جي نتيجي ۾ جرمني ۽ روس جي وچ ۾ ڏهن سالن تائين جنگ نہ ڪرڻ جو معاهدو ٿيو. جنهن جـو ذڪر پليجي صاحب پنهنجي ڪتاب ۾ ڪيو آهـي. پليجي صاحب پنهنجي ڪتاب ۾ صاف لکيو آهي تہ برلن ـ ماسڪو معاهدي جي ابتدا

روس جي انقلابي پارٽي ۽ سرڪار ڪئي هئي جنهن کي هو انهن جو سفارتي انتم بم تو سڏي. پر مٿي واقعات سان ثابت ڪيو ويو ته ان معاهدي جي ابتدا هٽلر ڪئي هئي. معاهدي ۾ ٻنهي حڪومتن يعني نازي جرمني ۽ سوشلسٽ روس قبول ڪيو ته جنگ جي حالت ۾ ٻئي ملڪ گڏجي ڪنهن به دشمن ملڪ جي مدد نه ڪندا ۽ جيڪڏهن ڪا اهڙي صورتحال پيش آئي ته، پاڻ ۾ ويهي هڪ ٻئي سان صلاح مشوري ڪرڻ بعد ئي ان جو مقابلو ڪبو. جيڪڏهن فريقين جي وچ ۾ ڪي به اختلاف پيدا ٿين ته مصالحت جي ذريعي ان جو نبيرو ڪبو.'' ڏسو [Nazi Soveit Treaty P-7o]. هيءَ ڳالهه خاص ياد ڪرڻ جي آهي ته آگسٽ ١٩٧١ع تي روس ڀارت سان جيڪو فوجي معاهدو ڪيو هو، ان جا شرط به هوبهو ساڳيا آهن جيڪي هٽلر سان ڪيا ويا هئا. جهڙيءَ طرح ڀارت روس سان دفاعي معاهدو ڪري مشرقي پاڪستان تي حملو ڪري ڏنو، ساڳيءَ طرح هٽلر به روس سان فوجي معاهدي ڪرڻ بعد هڪ هفتي اندر يعني پهرين سيپٽمبر ١٩٣٩ع تي پولنڊ تي حملو ڪري ڏنو. ڇاڪاڻ ته کيس روس جهڙي هڪ وڏيءَ طاقت جو تعاون حاصل هو. پولنڊ تي هٽلر جي ڪاهه جي خبر پوريءَ دنيا ۾ بجليءَ وانگر پکڙجي ويئي، هوڏانهن برطانيه سرڪار هٽلر کي پن ڏينهن جو نوٽيس ڏنو ته جيڪڏهن ان عرصي اندر هٽلر جنگ بند نه ڪئي ۽ پولنڊ تان پنهنجون فوجون نه هٽايون ته ٣ سيپٽمبر کان وٺي برطانيه هٽلر جي جرمنيءَ سان جنگ ڪندي. پر هٽلر روس جي هشيءَ تي مست هو سو ڪٿي ٿو اهڙي الٽيميٽم جي پرواهه ڪري. ان ڪري ٣ سيپٽمبر ١٩٣٩ع تي ٻي مهاڀاري لڙائي جي شروعات ٿي.

مون قارئين آڏو مختصر طرح ہي مهاڀاري لڙائي جي تاريخ بيان ڪئي آهي. جنهن مان ثابت ٿئي ٿو تہ پليجي صاحب پنهنجي ڪتاب جي صفحہ ١١٠ کان ١١٢ تائين [حوالا مٿي ڏنل] جنگ جي متعلق اڻ پوري ۽ غلط ڳالهہ ڪئي آهي. منهنجي گذارشن مان جيڪي تاريخ تي مبني آهن هر پڙهيل ماڻهو ان نتيجي تي پهچندو تہ جيڪڏهن استالن هٽلر سان معاهدو نہ ڪري ها تہ لڙائي لڳي جو ڪو سوال ئي پيدا ڪونہ ٿيو ٿئي. هائي ذهن ۾ هڪ سوال ٿو ابري تہ انسانيت جي علمبردار استالن چو فاشي هٽلر سان دفاعي معاهدو ڪيو؟ مٿي اوهان روسي وزير خارجہ مسٽر مولوٽو [Molotove] جي نومبر ١٩٣٨ع جي تقرير جو اقتباس پڙهيو آهي جنهن ۾ ميونخ صلحنامي خلاف مغربي جمهوريتن کي نسطائي جرمني سان معاهدي ڪرڻ تي ٽوڪيو ويو آهي. حيرت آهي تہ ساڳئي مولوٽو ڪيئن هڪ ميز تي ويهي ربنتراپ سان معاهدو ڪيو؟ ڇا ان جو نالو اصول پرستي آهي؟ ڇا ان مان ثابتي ملي ٿي تہ روس هڪ نظرياتي رياست آهي؟ استالن ان ڳالهہ کان بيخبر تہ نہ هو تہ هٽلر ڪميونزم جو وڏو مخالف هو. اليڪشن ۾ ڪامياب ٿيڻ کان پوءِ هٽلر اعلان ڪيو هو تہ يورپ کي منهنجو شڪرگذار هجڻ کپي جو مون کين ايشيائي ديو يعني ڪميونزم کان نجات ڏياري آهي. اليڪشن ۾ نازي پارٽي جي عظيم‌الشان ڪاميابي تي تبصرو ڪندي هٽلر لنڊن جي هڪ با اثر اخبار "Express" جي نمائندي مسٽر سيفتان ڊيلمر کي ٣ مارچ ١٩٣٣ع تي هڪ ڊگهو انٽرويو ڏنو هو، ان ۾ ڪميونزم بابت ڳالهائيندي هٽلر چيو،

●(We must crush communism out of existence)

(باقي آئينده)

ٿامس هارڊي

غلام نبي ميمڻ

هڪ بهترين ناول جو اختصار

تقدير

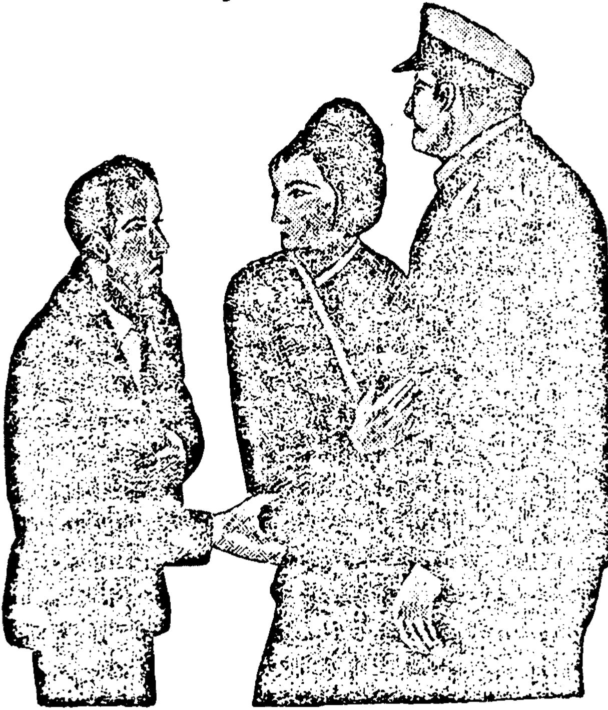

هيءَ اڻويهين صديءَ جي اونهاري جي هڪ اُونڌڙ شام

جو ذڪر آهي. هڪ نوجوان مرد ۽ عورت جنهن جي هنج ۾ هڪڙو ٻار به هـو، خاموشيءَ سان وڃي رهيا هئا. سندن لباس معمولي هئڻ جي باوجود نفاست جو آئينه دار هو. هينئر هو هڪ پر واري ڳوٺڙي ويسيڪس ۾ داخل ٿي رهيا هئا.

مرد جو منهن نهايت جاذب نظر هو، پر سندس سينٽيل ڪنڌ ۽ هڪ انوکي چال سندس سخت گير طبيعت جي عڪاسي ڪري رهي هئي. هڪ غير معمولي ڳالهه، جا ماڻهن کي پاڻ ڏانهن متوجه ڪري سگهي ٿي، اها سندس مسلسل خاموشي هئي. انهن معلوم ٿي ٿيو ته ڄـڻ ٻئي ڄڻا گفتگوءَ کان پاسو ڪري رهيا آهن. ٻئي ڄڻا گڏوگڏ هلي رهيا هئا، پر ٻنهي ڄڻن ڄڻ ته پنهنجي چپن کي سبي ڇڏيو هو. جيڪڏهن اها خاموشي ڪڏهـن ٽٽي به ٿي ته انهيءَ ڇوڪريءَ جي آواز سان، جا پنهنجي ماءُ جي هنج ۾ هئي. عورت جو منهن ڪافي دلڪش هو. ڪنهن حد تائين ته ان کي حسين به چئي سگهجي ٿـو. لهندڙ سج جـي الوداعي ڪرڻن سندس منهن تي به شفق جي لالاڻ پکيڙي ڇڏي هئي. سندس چهري جي تاثرات مان ظاهر ٿي ٿيو ته ڄڻ ته هوءَ زماني جي گردش متعلق گهرين سوچن ۾ ٻڏل آهي. فضا تي به گهرو سڪوت ڇانيل هو. جنهن رستي تي هو روان دوان هئا سو بلڪل سنسان هو. وڻن جا پن به پيلا ۽ مرجهايل هئا.

ويسيڪس ڳوٺ جي پرسان هو هڪ راهگير ڪـي مليا، جنهن کان مرد پڇيو ته هتي ڪا سٺي نوڪري ملي سگهندي ۽ رهڻ لاءِ ڪو چڱو گهر ملي سگهندو؟ راهگير جواب ڏنو ته چند گهر مسوار تي خالي آهن، پر نوڪري هن سال جي آخر ۾ مشڪل ٿي ملي ٿي. اڄ هن ڳوٺ ۾ ساليانو ميلو لڳل آهي، جتي ڏاڍي رونق آهي، اتي توهان کي وڌيڪ خبر پئجي سگهندي.

مرد ۽ عورت اڳتي هلڻ لڳا ۽ اتي وچي پهتا جتي ميلو لڳل هو. گهڻا ماڻهو ته وچي چڪا هئا پر تنهن هوندي به ڪن دڪانن تي اجان به رونق هئي. مرد هيڏانهن هوڏانهن نهاريو ته گهڙي ڪن ٽڪ ٻيجڻ لاءِ بهترين جڳهه ڪهڙي ٿيندي. آخر هو هڪڙي سئخاني ۾ داخل ٿيا؛ جنهن جي مالڪياڻيءَ کين پليڪار ڪئي ۽ انهن فرحت محسوس ڪئي. عورت جي هنج ۾ وٺندڙ معصوم نياڻي سمهڻ لاءِ ڦٿڪڻ لڳي، ته هن پنهنجي مڙس کي ڪيترائي دفعا سڏيو جو هو آسپاس جي ماڻهن سان گفتگوءَ ۾ محو لڳو پيو هو.

”مائيڪل! بهتر آهي ته اسان ڪنهن گهر جي تلاش ڪيون. ورنه اوندهه ٿيڻ کان پوءِ گهر تلاش ڪرڻ ۾ تمام مشڪل پيش ايندي.“

پر سندس مڙس هردفعي سندس ڳالهه ٻڌي اڻ ٻڌي ڪري ڇڏي ۽ بدستور ٻين سان گفتگوءَ ۾ محو رهيو. ننڍڙي نياڻيءَ به ٻي پيرا هيڏانهن هوڏانهن اکيون ڦيرايون، ٻوٽيون وري پٽيون ۽ وري به بند ڪري ماءُ جي هنج ۾ سمهي پئي. مرد کي سئخاني جي نشست پنهنجو اثر ڏيکاريو، هو جهومي رهيو هو ۽ ڏاڍي جوش ۽ خروش سان چيائين:

”منهنجي شادي به ارڙهن ورهين جي عمر ۾ ٿي جڏهن مان اجان بي سمجهه هوس. ۽ انهيءَ جو نتيجو ظاهر آهي. هاڻي هيءَ منهنجي زندگي آهي.“ ائين چوندي هن پنهنجي زال ۽ ڌيءُ ڏانهن اشارو ڪيو — نوجوان زال جي غيرمتاثر چهري مان معلوم ٿي ٿيو ته هوءَ انهن ڦڙن جي عادي آهي. هن ائين ظاهر ڪيو ڄڻ ته هن مڙس جي ڳالهه ٻڌي ئي نه هجي. هن پنهنجو سڄو توجهه انهيءَ سنل نياڻيءَ ڏانهن مرڪوز ڪري ڇڏيو.

”هن وقت مونوٽ صرف پندرهن شلنگ آهن ۽ اڄ جيڪڏهن مان هڪ آزاد شخص هجان ها ته هن وقت تائين ڪيترائي هزار پائونڊ ڪمايان ها. پر مان گهريلو زندگيءَ جي زنجيرن ۾ جڪڙيل آهيان.“ سندس مڙس گفتگو جاري رکندي چيو:

”مان ڏاڍو حيران آهيان ته جڏهن ماڻهوءَ کي زال جي خواهش نه هجي ته پوءِ هو ڇو مجبوراً ان سان ٻڌو رهي. ڇو نه ان کي ٻه وڪرو ڪيو وڃي جهڙيءَ طرح ماڻهو پنهنجا پوڙها گهوڙا وڪڻي ڇڏيندا آهن.“

انهيءَ ٻئي شخص پنهنجو خيال ظاهر ڪيو، ”منهنجو ٻه اهوئي خيال آهي، انهيءَ ۾ ته ڪوبه هرج نه آهي- پر جيڪڏهن ڪو ٻيو شخص ان کي پنهنجي ضرورت ۽ خواهش مطابق خريد ڪري - مان هن ئي وقت پنهنجي زال کي وڪڻڻ لاءِ تيار آهيان، جيڪڏهن ڪوبه اهڙي خواهش ظاهر ڪري.“ مائيڪل وري چيو:

”ها، ائين ته ٿي سگهي ٿو“ ڪجهه ماڻهن جواب ڏيندي سندس زال کي مڙئي ڏنو جا پنهنجي مڙس جي شرمناڪ ڳالهين ۽ ماڻهن جي گهورڻ ڪري سخت بيچيني محسوس ڪري رهي هئي. هڪ ٻيو شخص سگريٽ جو دونهون اڏائيندي چوڻ لڳو:

”مان چئي سگهان ٿو ته هيءَ عورت اعليٰ صلاحيتن جي مالڪ آهي جنهن تي جيڪڏهن ٿورڙوئي توجهه ڏنو وڃي ته اهي جوهر چمڪي اٿندا ۽ ان کي هرڪو پسند ڪندو.“

پنهنجي زال جي انهيءَ غيرمتوقع تعريف جي ڪري نوجوان مڙس ششدر ٿي ويو. گهڙي پلڪ لاءِ کيس پنهنجي زال جو قدر محسوس ٿيو. پر جلد ئي انهن خيالن کي ختم ڪري

وري به ساڳي گفتگو شروع ڪيائين:

”واه! ته پوءِ هاڻي ته سونهري موقعو آهي. هن هيري کي تون خوشيءَ سان خريد ڪري سگهين ٿو“ مائيڪل انهيءَ شخص کي جواب ڏنو، جنهن سندس جي لاءِ تعريفي گفتا چيا هئا. سندس زال ڏانهس ڦري آهستگيءَ سان کيس چيو:

”مائيڪل! تون اڳ ۾ به اهڙي قسم جون نازيبا ڳالهيون ڪري چڪو آهين. چرچو ٺٺولي چرچو سو به ڪنهن حد تائين ٺهندو آهي، بهتر آهي ته تون هوش ۾ اچ.“

”ها، مون کي چڱيءَ طرح ياد آهي. مون اڳ ۾ به چيو هو ۽ هينئر به چوان ٿو. مون کي صرف هڪڙي گراهڪ جي تلاش آهي.“ مائيڪل مٺي نوشي ڪندي زال کي جواب ڏنو ۽ پوءِ ماڻهن ڏانهن ڏيان ڏيندي چيو:

”صاحبو! مان انتظار ڪري رهيو آهيان. توهان مان ڪير منهنجي زال جو خواهشمند آهي، جو ته منهنجي زال منهنجي لاءِ ته ڪنهن به طرح خوشيءَ جو باعث نه آهي.“

مائيڪل جي انهيءَ ڳالهه تي ماڻهن جي طرفان محض هڪ ٽهڪ ٿي بلند ٿيو ۽ سندس زال سخت پريشانيءَ ۽ گهبرايل حالت ۾ وري وري مڙس کي منٿ ڪرڻ لڳي:

”هلو، هلو، ٻاهر هلون. اونده وڌندي پئي وڃي. تنهنجون اهي فضول ڳالهيون ته ڪڏهن به ختم ٿي نه ٿينديون. بهتر آهي ته هينئر اٿي هليا هلون نه ته مان اڪيلي ٿي اٿي ٻاهر هلي وينديس. هلو، اٿو جلدي.“ هوءَ انتظار ڪندي رهي پر سندس مڙس اٿڻ جو ڪو به ارادو ظاهر نه ڪيو. پر وري به پنهنجو سوال دهرايو. ته کيس زال جي لاءِ گراهڪ جو انتظار آهي. زال جو رنگ بدلجي ڳاڙهو ٿي ويو ۽ پوءِ پيلو ٿي ويو.

هوءَ ڏک کان چوڻ لڳي:
"مائيڪل اها ڳالهه هينئر سنجيدگي اختيار ڪندي پئي وڃي. هوش ۾ اچ مائيڪل."
"هن جو ڪو خواهشمند آهي؟" سندس مڙس وري به ماڻهن سان مخاطب ٿي چيو. مڙس جي بي حيائيءَ سبب سندس زال ڪاوڙ ۾ پڙڪو کائي اٿي ۽ بيحد طنزيه لهجي ۾ چيائين:
"ڏاڍو چڱو ٿيندو جيڪڏهن ڪو سون کي خريد ڪري جو نه منهنجو مڙس سچ پچ منهنجي قابل نه آهي."
"نه وري تون ئي منهنجي قابل آهين." سندس مڙس زال کي جواب ڏئي وري به ماڻهن کي چيو:
"توهان سڀني ٻڌو ته هيءَ اسان ٻنهي جي گڏيل خواهش آهي، بلڪ فيصلو آهي ته اسان ٻئي جٽا هڪ ٻئي کان جدا ٿي وڃون. هوءَ ڪڪيءَ کي پاڻ سان کڻي وڃي سگهي ٿي جيڪڏهن پاڻ چاهي ته — ۽ سوسن! هينئر تون ٺورو اٿي ته پيهه ته ماڻهو توکي ڏسي سگهن."
سوسن کي مُخاني جي مالڪياڻيءَ سمجهايو ته هوءَ اٿي نه پيهي ڇو ته سندس مڙس نشي ۾ آهي، ۽ اها ڪيس، خبر ڏي نٿي پوي ته هو ڇا ڪري رهيو آهي."
سوسن جو ڪاوڙ ۾ ڏاڍو خراب حال هو. ان جي لاءِ ته هينئر وهڻ به محال هو. هوءَ هڪدم اٿي پيهي رهي ته شايد سندس مڙس جو نشو ڪافور ٿي وڃي ۽ ڪيس غيرت اچي پر سندس مڙس پنهنجي ئي رو ۾ چوندو ويو:
"ها! هاڻي ٻڌايو ته هن جو ڪير خواهشمند آهي؟ ان کي پنجن شلنگن ۾ وڪڻان ٿو." انهيءَ تي سڀني ماڻهن کلي ڏنو. هڪڙو ننڍڙي قد وارو ماڻهو اٿي بيٺو ۽ چيائين ته هو

هڪ گني ڏئي سگهي ٿو. پوءِ هو هڪڙيءَ مان ٻن تي آيو ۽ پوءِ ٿن تي. پر مائيڪل آخري فيصلو ٻڌايو ته هن پهرين پنجن شلنگن جي خواهش ظاهر ڪئي هئي پر هينئر جيڪڏهن ڪو پنجن گينين تائين به ڏئي ته — سوسن ان جي — ورنه هن معاملي کي هينئر ختم ٿي سمجهو — سڀ ماڻهو خاموش ٿي ويا. انهيءَ خاموشيءَ کي هڪ روڪيل ليڪن بلند آواز ٽوڙي ڇڏيو.

”مون کي منظور آهي“ سڀني مڙي دروازي طرف ڏٺو، جتي هڪ جهازران بيٺو هو. جو چند منٽ اڳ مس اندر داخل ٿيو هو. ان جي آواز کان پوءِ مئخاني ۾ موت جهڙي خاموشي ڇانئجي وئي.

”ڇا توهان کي واقعي منظور آهي؟“ مائيڪل مسلسل ان ڏانهن نهاريندي پڇيو.

جهازران ٻيو دفعو به پنهنجي منظوري ڏني ۽ هلندي اچي بار جي وچ ۾ بيهي رهيو. هن گڏي پنج شلنگ ڪڍيا ۽ مائيڪل جي سامهون ميز تي ڪٽي رکيا. اجان تائين ته ماڻهو انهيءَ تماشي کي محض هڪ کيل سمجهي محظوظ ٿي رهيا هئا. هينئر جڏهن هڪ شخص سچ پچ پيسا ڪڍي ميز تي رکيا تڏهن سڀ ماڻهو سنجيدگيءَ سان نتيجي جو انتظار ڪرڻ لڳا.

”مائيڪل! منهنجي ڳالهه ٻڌ! ياد رک جيڪڏهن تو هنن پئسن کي هٿ به لاتو ته مان سچ پچ هن غيرمرد سان هلي وينديس. چرچي جي به ڪا حد ٿيندي آهي.“ سندس زال زوردار آواز سان ڪاوڙ ۾ ڏڪندي چيو.

”چرچو! هي يقيناً چرچو نه آهي. مان پئسا وٺندس ۽ تون هن جهازران سان هلي وڃ. بلڪل صاف ڳالهه آهي.“ مائيڪل

خفي. ٿيندي زال کي جواب ڏنو.

”جيڪڏهن تنهنجي زال مون سان گڏ هلڻ ۾ راضي نه آهي ته پوءِ يقين ڪيو ته مان ڪنهن به صورت ۾ سندس جذبات کي ٺڪرائڻ پسند نه ڪندس. ۽ جيڪڏهن هوءَ راضي نه آهي ته پوءِ مون کي به منظور آهي.“ جهازران ڪيس سانتيڪي لهجي ۾ چيو.

”اوه! هن ۾ منهنجي زال جي رضامندي شامل آهي ڇو ته هڪڙو ڏينهن اڳ ۾ ته اسان پنهي جي انهيءَ معاملي تي گفتگو ٿي هئي. ۽ انهيءَ ڪري ته مان ڪيس ٻار به کڻي وڃڻ جي اجازت ڏئي رهيو آهيان.“

”ڇا اهو سچ آهي؟“ جهازران ان جي زال کان پڇيو.

”ها: مان راضي آهيان.“ ان جي زال جذبات کان مجبور ۽ خشڪ لهجي ۾ جواب ڏنو. پر جواب ڏيڻ کان اڳ ۾ هن پنهنجي مڙس جي منهن ڏانهن نهاريو ته شايد ڪو پشيمانيءَ ۽ ندامت جو منجهس نشان ڪٿي هجي. ليڪن هوءَ مايوس ٿي رهي. سندس مـڙس پئسا کڻي کيسي ۾ وڌا ۽ ڪيس وڃڻ جـي اجازت ڏني.

”اچو، توهان به اچو ۽ ٻار کي به کڻي اچو.“ جهازران ان جي زال کي مخاطب ٿي ڏاڍي ۽ هلڪي مرڪ سان چيو.

زال گهڙي کن ويهي مڙس تي گهري نظر وڌي ۽ پوءِ ٻنان ڪجهه ڪڇڻ جي ٻار کي هنج ۾ کنيائين ۽ دروازي جو رخ رکيائين. شرم، ڪاوڙ ۽ بيعزتيءَ کان سندس ڏاڍي خراب حالت هئي. دروازي جي ويجهو پهچي هوءَ ويهي رهي. آخر مان شاديءَ واري منڊي لاهي ۽ مڙس ڏانهن اڇلائي دانهن ڪيائين:

”مائيڪل! مون تـوسان گڏ ٻه سال گذاريا آهـن پر

تنهنجي طرفان بدمزاجيءَ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه مليو ....
ڇڱو خدا حافظ!“ ائين چوندي هوءَ گهٽيل سڏڪا ڀريندي جهازران سان گڏ ٻاهر نڪري وئي.

گهڙي کن نه مڙس تـي غشي طاري ٿي وئي. ۽ ڪي ماڻهو وري ڪاڻ لڳا.

”ڇا هوءَ سچ پچ هلي وئي!“ ان جو مڙس پنهنجو پاڻ کي چوڻ لڳو.

”هائو، هوءَ سچ پچ هلي وئي.“ ڪجهه ماڻهن جواب ڏنو.

مائيڪل وڏي مشڪل سان اٿيو ۽ نشي ۾ ٿڙندو ٿاٻڙندو دروازي ڏانهن هلڻ لڳو. ماڻهو جهازران متعلق پاڻ ۾ ڳالهيون ڪرڻ لڳا ته هو ڪير هو ۽ ڪٿان آيو هو. سڀني جي لاءِ هو هڪ اجنبي هو. مئخاني جي مالڪياڻيءَ چيو: ”هن ماڻهوءَ کي مناسب سزا ملي. اٿين به ڪو پنهنجي زال کي سر بازار بيعزتو ڪندو آهي.“

مائيڪل ڪجهه سوچي وري به واپس اچي پنهنجي جڳهه تي ويٺو ۽ وڏلڻ لڳو.

”ڇڱو ٿيو جو هوءَ هلي وئي ...... مان ان جي پٺيان نه ويندس — هوءَ بهتر جڳهه تي ويندي — ٻر منهنجي ڌيءَ ايلزبيٿ، اها ته منهنجي هئي. اها مون کان ڪيئن پري ٿي سگهي.“

ٻار آهستي آهستي بلڪل خالي ٿي وئي. مائيڪل سامهون ميز تي پنهنجون ٻئي ٻانهون ٻڪيڙي، انهي ميز تـي متو رکي ننڊ جي آغوش ۾ پهچي ويو.

صبح جـو سوير آفتاب پنهنجي تمام جلوه افشانيـن سان نمودار ٿيو. مئخاني ۾ روشني ٿي ته مائيڪل به بيدار ٿيو. سندس

نشو بلڪل لهي چڪو هو — اوچتو ڏي اوچتو سندس نظر ڪنهن چمڪدار شيءِ تي ڄمي وئي. هن نيوڙي اها شيءِ کنئي ته اها سندس زال جي شاديءِ واري منڊي هئي، جيڪا ڪاوڙ ۾ هوءَ اڇلائي وئي هئي — انهيءَ سان گڏوگڏ رات واري واقعي جو ڏند پرڏ ڄاڪو سندس ذهن ۾ وري بيدار ٿيو، ۽ پوءِ جيئن پوءِ تيئن صاف ٿيندو ويو. تڏهن وڃي کيس احساس ٿيو ته اهو ڪو خواب نه هو پر هڪ حقيقت هئي.

هو رات جو پنهنجي زال سان گڏ هتي آيو هو. ننڍڙي ايلزبيٿ به ساڻ هئي. هن نشي جي حالت ۾ پنهنجي زال جهازران کي وڪڻي ڇڏي، هو اٿيو ۽ هڪدم مئخاني مان ٻاهر نڪري آيو. هو ڦرندڙ خيالن جي انڌه سمنڊ ۾ گم ٿي ويو. هو وري وري سوچي رهيو هو ته سندس زال کي خبر به هئي ته ٻاڻ نشي جي حالت ۾ بيخبر ٿي اهو سودو ڪري رهيو آهي ته پوءِ هوءَ وڃڻ لاءِ ڇو تيار ٿي. جيڪڏهن ٻاڻ بي قابو ٿي ويو هو پر زال ته پوري هوش ۽ حواس ۾ هئي. ليڪن اصل قصوروار ته هو ٻاڻ هو. نه مئي نوشي ڪري بدمست ٿئي ها ۽ نه وري پنهنجي زال سان اهڙو نازيبا سلوڪ ڪري ها. خير جو ڪجهه ٿيڻو هو سو ٿي چڪو. هاڻي انهيءَ جي ڳولا ڪرڻ ضروري آهي. هو ڪنهن طرح به پنهنجي ڌيءَ ايلزبيٿ کان جدا رهي نٿي سگهيو. پنهنجي غلطيءَ جي سزا ته کيس اڪثر ڀوڳڻي پوندي. هر سپ کان پهرين هو توبه تائب ٿيندو. ۽ آئنده ڪڏهن به اهڙو خراب نشو نه ڪندو. هن سامهون نهاريو ته کيس ڳوٺ واري ديول جا منارا نظر آيا. هو تيزيءَ سان انهيءَ مقدس جڳهه ۾ داخل ٿيو. سامهون ميز تي مقدس ڪتاب پيو هو. هو وڃي ان پنهنجي گوڏن ڀر جهڪيو ۽ نهايت عاجزيءَ سان خداءِ بزرگ و

برتر جي بارگاهه ۾ سربسجود ٿيو. ۽ بلند آواز ۾ پنهنجي گناهه جو اعتراف ڪرڻ لڳو.

"مان مائيڪل هن چرچ، اڄ پنهنجي خداء پرجلال جي سامهون قسم کڻي انهيءَ گناهه جو وعدو ٿو ڪيان ته ايندڙ ايڪيهن سالن ۾ ڪڏهن به مٺي نوشي نه ڪندس ۽ جيڪڏهن مان پنهنجي وعدي تي قائم نه رهان ته خدا ڪري ته مان انڌو، ٻوڙو ۽ گونگو ٿي پوان."

اپترو چئي هن مقدس ڪتاب کي چمي ڏني ته سندس دل جو بوجهه هلڪو ٿي ويو. پوءِ هو اٿيو ۽ پنهنجي زال ۽ ڌيءَ ايلزبيٿ جي ڳولا ۾ روانو ٿيو. هن ڳوٺ جي هڪ هڪ ڪند ڪري ڳولي پر کيس سخت مايوسي ٿي.

ڏينهن هفتن ۾، هفتا مهينن ۾ بدلجندا ويا پر هن تلاش جاري رکي. پر سڀ بيسود. صرف اپترو سو معلوم ٿيو ته هو هڪ جهازران هو جو ڪنهن غير ملڪ ڏانهن هليو ويو آهي— وڌيڪ ڪوشش بيڪار سمجهي هن انهيءَ ڳوٺ کي ڇڏڻ جو فيصلو ڪيو ۽ ڪامسٽربيرج ڇڏي وڏي شهر طرف قسمت آزمائي جي لاءِ روانو ٿيو۞ (باقي آئنده)

ٻولي!

سنڌي هڪ تونگر ٻولي آهي، رڳو اسان جي غفلت ڪري مٿس ورهين جي لٽ چڙهي ويئي آهي! منجهس هڪ عاليشان همه گير ادب جون سڀئي صلاحيتون موجود آهن. ڇا! اعڙي ٻوليءَ کي سنڌي پنهنجي هٿان وڃائيندا؟ پرائي محلات کي پسي پنهنجو اباڻو پونگو ڊاهي ڇڏيندا؟ ۽ پراون دهلن تي احمقن وانگر نچندا؟ — علامه دائود پوٽو مرحوم

اڊنا فربر

بشير بلوچ

ناول جو اختصار

"وڏو ماڻهو"

اڊنا فربر — ١٥
آگسٽ ١٨٨٧ع ني
ڪلامائزو
Kalamazoo Mich
شهر ۾ پيدا ٿي. هي
خاتون امريڪا جي
چوٽي جي ناول نويسن
۾ شمار ڪئي ويندي
آهي. شروع ۾ هن کي
آرٽ ۽ ٿيٽر سان چاهه
هو پر پيءُ جي نابڻ
ٿبڻ ڪري هن کي
پنهنجو ارادو ترڪ
ڪرڻو پيو — ۽ هن
دهلي ڪريسينٽ اخبار
۾ بحيثيت رپورٽر
نوڪري اختيار ڪئي.

ان کان پوءِ هوءَ ـــ چڱاڪو ڳريون اخبار ۾ ڪم ڪرڻ لڳي. جتي هن جي لکڻ جو شوق ڪيتري حد تائين پورو ٿيو.

افسانا لکڻ کان پوءِ جڏهن هن پنهنجو پهريون ناول لکيو ته هن کي ڪابہ خاطرخواه تسڪين نہ ملي. پر هن جي ناول "سو بيگ" جي مارڪيٽ ۾ ايندي ئي هن جو نالو ملڪ جي نامور اديبن ۾ شمار ٿيڻ لڳو. ١٩٢٥ع ۾ هن کي بهترين ناول نويس جي حيثيت ۾ انعام بہ ملي چڪو آهي. ناول 'وڏو ماڻهو' هن جي عظيم ناولن مان هڪ آهي.

ميري لينڊ جهڙي پر رونق شهر کي ڇڏي جڏهن ليسلي ـــ پهريون دفعو ٽيڪسز جي علائقي ۾ آئي ته هن کي ائين محسوس ٿيو جيئن هن جي دنيا ئي بدلجي وئي آهي. وڏن وڏن گهرن جي جڳهہ ڪوهن تائين دور سبز ۽ ساوا چرا گاهہ ڏسي ڪري هو دنگ رهجي وئي ـــ هوءَ هينئر هڪ الهڙ دوشيزه نہ هئي بلڪ هوءَ ٽيڪسز جي اميرترين خاندان جي دراز قد ۽ خوبصورت جاردن بينڊڪٽ جي زال هئي ـــ جاردن ليسليءَ جي پهرئين نظر جي چوٽ کائيندي ئي هن تي فدا ٿي ويو هو ـــ هونئر هو هن کي پنهنجي زال بڻائي پاڻ سان ڳڏ ڳوٺ وٺي آيو هو.

هونءَ تہ ليسلي جي آسائش و آرام لاءِ سڀڪجهہ موجود هو. پر هوءَ حيران هئي تہ آخر هن جو خاوند هن کي ڳوٺ جي عام ماڻهن سان ملڻ کان ڇو منع ڪندو آهي. هو انهن سان ڳالهائڻ لاءِ بہ کيس منع ڪندو هيو.

”توُن هڪ وڏي ماڻهوءَ جي زال آهين، جيڪو ڇهه لک ايڪڙ زمين جو مالڪ آهي“— هڪ ڏينهن جارڊن هن کي سمجهائيندي چيو. ۽ ليسلي ائين سوچ ۾ پئجي وئي جيئن اهو ذاتي امتياز هن کي بلڪل نه وڻيو.

گهر جو سڄو انتظام هن جي وڏي نڻان لز جي سپرد هو. جا سڄي خاندان ۾ عزت ۽ ادب جي نگاهه سان ڏٺي ويندي هئي. گهوٽائن ۾ هڪ جٺ رنگ نه هو. جو اڪثر ڳالهه ڳالهه تي جارڊن سان وڙهڻ لاءِ تيار رهندو هو— مگر محض لز جون همدرديون هن کي اتي رهڻ لاءِ مجبور ڪري رهيون هيون— بيشڪ لز نهايت ڏاهپ جي مالڪ هئي— هوءَ ليسلي کي به مندڙيءَ جو نگينو بنائي رکڻ چاهيندي هئي. ليسلي کي ان ڳالهه جي ڪاوڙ هئي نه آخر ڇو؟ هن کي خاندان جي اهم تقريبات تي گهر جي هڪ اهم فرد جي طرح ڪم سرانجام ڏيڻ جي اجازت نٿي ڏني وڃي.

هڪ ڏينهن هڪ عظيم الشان دعوت ۾ جتي ليسلي کي تمام معزز مهمانن سان متعارف ڪرايو ويو، جيترا لذيذ کاڌا هئا. اج پهريون دفعو ليسلي کي ائين محسوس ٿيو جيئن هو شهر جي ڪنهن وڏي هوٽل ۾ آئي آهي. هن چاهيو ته پيهي ڪري پنهنجي اهميت مهمانن تي ظاهر ڪري. پر اچانڪ ڪجهه ٿانون جي ڇڪتاڇور ٿيڻ جي باعث هوءَ بيهوش ٿي وئي. ۽ اهڙيءَ طرح رنگين ۽ پر رونق دعوت کي هڪدم ختم ڪيو ويو.

صبح ٿيندي ئي ليسلي پنهنجي دل جو غبار لز تي ظاهر ڪندي چيو، ”هي صحيح آهي ته هن گهر ۾ اوهان جي جڳهه وٺڻ نٿي گهران. پر مان اهو به نٿي چاهيان ته توهان منهنجي جڳهه تي قبضو ڪري ڇڏيو. مان پنهنجي خاوند جي گهر ۾

مهمان بڻجي نہ رهندس."

لز خاموشيءَ سان سڀ ڪجهه ٻڌندي رهي — ائين ڏسڻ ۾ اچي رهيو هو جيئن ليسلي گهر ۾ پنهنجو مقام حاصل ڪيو آهي. هن گهر جي هر ڳالهه ۾ پوري دلچسپي وٺڻ شروع ڪري ڏني. ايتري تائين جو جارڊن سان گڏ پري تائين بہ گهمڻ وئي جتي پنجاهہ هزار جي لڳ ڀڳ جانور بہ چرندا رهيا.

هڪ ڏينهن جڏهن ليسلي ۽ لز ٽرڪ ۾ ويهي جارڊن وٽ آيون. ان وقت لز جي ٽرڪ تان لهندي ئي جارڊن نهايت بارعب انداز ۾ جٽ سان مخاطب ٿيو جيڪو ٽرڪ هلائي رهيو هو — "وڃ! مسز جارڊن کي واپس گهر وٺي وڃ. هو هتان جي تيز اُس برداشت نہ ڪري سگهندي." ٽرڪ جي واپس ويندي ئي لز پنهنجي پاڻ سان شڪايت ڪئي تہ هو روز بروز هن کان دور رهڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. ۽ جارڊن پنهنجي پيڻ کي ان ڳالهه جو يقين ڏياريندي چيو تہ "ائين هرگز ٿي نٿو سگهي، بلڪ مان چاهيان ٿو تہ تون ۽ ليسلي پاڻ ۾ پيار سان ملي جلي رهو."

"ائين ٿي ٿيندو" — لز فوراً گهوڙي تي ويهندي چيو "مان واپس وڃي رهي آهيان — مان هتي گهمڻ آئي هيس ۽ نہ تنهنجون نصيحتون ٻڌڻ —" لز گهوڙي کي اڙي هڻندي چيو. ايتري ۾ گهوڙو اهڙي تيزيءَ سان ڀڄڻ لڳو جهڙيءَ طرح هن جي ذهن ۾ ڪاوڙ جو مادو هو.

هوڏانهن ٽرڪ ۾ ويٺي ليسلي وڏي غور سان جٽ کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. جيڪو بدستور هن سان هڪي ٻڪي گفتگو ڪري رهيو هو. هن جي ڳالهين مان صاف ظاهر هو تہ هو ليسلي کي جارڊن جي زال سمجهندي بہ

هن کي پسنديدگيءَ جي نگاهه سان ڏسي ٿو. ڳالهين ئي ڳالهين ۾ هو ٽرڪ هلائيندو ڳوٺ جي سادن ۽ جهوپڙين نما گهرن جي قريب وٺي آيو. ”هي جڳهه به اوهان جي خوبصورت ۽ وسيع جاگير جو هڪ حصو آهي.“ جڻ مسڪرائيندي چيو— ”هتي اوهان جا ٻاڙيسري— ٻهراڙيءَ جا ماڻهو آباد آهن.“

الائي ڪهڙي ڳالهه هئي جو ليسلي انهن ئي هڪ گهر ۾ داخل ٿيڻ جي خواهش ڪئي جتي هڪ عورت شديد بخار ۾ سهيل هئي. جنهن جي ويجهو سندس ئي ننڍو پٽ بخار جي ڪري آخري ساهه کڻي رهيو هو— ڪوهن نائين ڊاڪٽر جو ڪوئي نشان ئي نه هو.

”فڪر نه ڪر ڀيڻ— مان تنهنجي لاءِ ڊاڪٽر کي وٺي اچان ٿي“— ليسلي بيمار عورت کي تسلي ڏيندي چيو.

”خدارا جلدي ڪريو.“ جڻ، ليسلي کي سمجهائيندي چيو. ”اوهان شايد نٿا سمجهو ته جاردن کي هن ڳالهه جي خبر پوندي ئي هڪ آفت برپا ٿي ويندي.“

”مون کي هن جي ڪابه پرواه نه آهي. مون کي ڊاڪٽر کي وٺي اچڻوئي پوندو.“ ليسلي جوش واري آواز ۾ چيو.

هي جڏهن گهر پهتا ته هڪ ڊاڪٽر اڳ ۾ ئي ٻار جو بغور معائنو ڪري رهيو هو. جا صوفي تي بيهوش پئي هئي، ڪهوڙي تان ڪرڻ ڪري هن جي مٿي ۾ گهرو زخم رسيو هو. الڪل ڪلاڪ کن کان گهر جو هرفرد نهايت بيچينيءَ سان لز جي هوش ۾ اچڻ لاءِ دعائون گهرندو رهيو. مگر هن کي نه هوش ۾ اچڻو هو ۽ نه آئي— هو هميشه جي لاءِ خاموش ٿي وئي. ان وقت ليسلي چاهيو ته پنهنجي مڙس کي تسلي ڏئي مگر ڳوٺاڻن جي بيمار ٻار ۽ عورت جو خيال آيو ۽ هن جي

سچي جسم ۾ هاچل مچي وئي. اوچتو هن کي پنهنجو وعدو ياد آيو.

”ڊاڪٽر! اوهان کي مون سان گڏ ڳوٺ هلڻو پوندو. جتي هڪ عورت ۽ سندس ٻار بخار جي تيز باهه ۾ جلي رهيا آهن“— ليسلي ڊاڪٽر کي آهستي سان چيو، مگر هن جي لفظن جي گونج جارڊن جي ڪنن ۾ وڃي پئي.

”اڄ ڪيئن ٿي سگهي ٿو. اهو ته اسان جي خاندان جو خاص ڊاڪٽر آهي.“ جارڊن چيو.

”ته ڇا هي صرف اسان جي خاندان لاءِ وقف آهي. مگر اسان جا پاڙيسري........“ ليسلي پنهنجي ڳالهه مڪمل ڪري نه سگهي جو جارڊن وچ ۾ ڳالهايو ”نوڪرياڻين جو فڪر نه ڪرڻ گهرجي. انهن ڳوٺاڻن کي ڊاڪٽر جي هرگز ضرورت نه آهي— هو پنهنجو علاج خود ڪري سگهندا آهن.“

”جارڊن پيارا“ ليسلي ڏک ۽ درد واري آواز ۾ چيو. ”ڪاش تون ان ننڍي ٻار جي حالت جو اندازو لڳائي سگهين جيڪو هتان ڪجهه دور صرف بخار جي شدت ڪري دم ڏئي رهيو آهي—“

۽ انهيءَ ڏينهن ٻپهرن دنعو بينيڪٽ خاندان جي وڏي حويليءَ ۾ هڪ زندگي ختم ٿيڻ جي عيوض اڀ زندگي بچائي وئي هئي.

لز پنهنجي وصيت ۾ هڪ معمولي رقم جي علاوه زمين جو هڪ ننڍو ٽڪرو به جٽ جي نالي ڇڏيو هو. جارڊن وڪيل جي معرفت ان ڳالهه جي پوري ڪوشش ڪئي ته جٽ مناسب رقم وٺي زمين جو اهو ٽڪرو ڇڏي ڏي، ڇو جو هو نٿو چاهي ته اباڻي جائداد جي ڇڏيل وڏي جاگير جي هڪ انچ حصي تي

۾ ڪنهن غير جو قبضو هجي — مگر جڏهن جارڊن جي ان پيشڪش کي ڪاڪيل لفظن ۾ ٺڪرائي ڇڏيو — اها زمين هن کي از عطا ڪئي هئي، جنهن جي هو دل و جان سان عزت ڪندو هو.

انهيءَ تمام از جي ميٽ تي اينڊز چند ماڻهو حال جي هڪ ڪنڊ ۾ سياست تي غور ڪري رهيا هئا. ليسلي جيئن انهن جي ويجهو آئي تڏهن هن کي اتان وڃڻ جي درخواست ڪئي وئي.

”وڃان ٿي —“ ليسلي مرڪندي طنزيه آواز ۾ چيو.

رات گذرندي جڏهن جارڊن پنهنجي زال جي خوابگاهه ۾ داخل ٿيو ته هو ڪاوڙ ۾ پاڳل ٿي رهيو هو.

”ليسلي اهو درست آهي ته تون منهنجي زال آهين مگر توکي منهنجي دوستن جي بيعزتي ڪرڻ جو ڪوبه حق نٿو پهچي. سياست تنهنجي وس جي ڳالهه نه آهي — تون عورت ضرور آهين، مگر جان آف آرڪ جو مقابلو نه ڪري سگهندينءَ.“

ليسلي هڪدم خاموش ٿي وئي، جارڊن جي لفظن هن کي پريشان ڪري ڇڏيو. مگر هوءَ پنهنجي مڙس جي هر ڳالهه خاموشيءَ سان ٻڌندي رهي — ليسلي هيئنر ماءُ بڻجڻ واري هئي. جڏهن جارڊن اهو ٻڌو تڏهن هن جو چهرو خوشيءَ وچان ٽڙي پيو —

هن کي جاڙا (ٻ) ٻار پيدا ٿيا. جورڊي ۽ جـڊي جي پيدائش کان پوءِ هن وري پيهر گهوڙن ماڻهن ۾ دلچسپي وٺڻ شروع ڪئي — جارڊن هر دفعي هن کي منع ڪندو رهيو مگر ڪيستائين — ليسلي جي همدردين جلدئي گهوڙن کي هن سان بي تڪلف ڪري ڇڏيو.

انهن گهمندي هڪ ڏينهن هوءَ جڏهن ڏانهن وئي سدن

ليسلي کي اهو ڏسي حيراني ٿي ته هن پنهنجي زمين کي ٺئين سر ڪم ۾ لڳائي ڇڏيو هو — هن جي ننڍڙي گهر جي هر شيءِ سليقي سان پيئي هئي — جڻ جي اها ڪوشش واقعي قابل تعريف هئي.

”جڻ —؟“ اچانڪ ليسلي پڇيو ”آخر هتان جا ٻيا ماڻهو ته تونگر سنورڻ جي ڪوشش ڇو نٿا ڪن —؟“

”ڪهڙا ماڻهو!“ جڻ کلندي چيو ”او — شايد اوهان جو مطلب انهن غليظ ڳوٺاڻن سان آهي. مگر مون کي هنن سان ڪوئي واسطو نه آهي. مان انهن کان الڳ رهڻ چاهيان ٿو — اهڙيءَ طرح جيئن جاردن رهندو آهي.“

۽ ليسلي حيران هئي ته جڻ هر ڳالهه ۾ هن جي مڙس جي برابري ڇو ٿو ڪري — هوءَ هن کي ٽوڪي نه سگهي مگر اتي زياده دير ترسڻ به هن جي دل نه چاهيو — مگر هلندي هلندي هن جي ڏکهي ڪڙي کپ ۾ هڪ کهرو نشان ڇڏي ويئي — انهيءَ نشان ۾ چڪناهٽ ڏسي جڻ خوشيءَ سان کلڻ لڳو — جڻ کي يقين هو ته هن جي زمين تيل سان مالامال آهي. هينئر هو ضرور وڏو ماڻهو بڻجي ويندو — جاردن کان به وڌيڪ دولتمند.

وقت گذرندو رهيو. جاردن ۽ ليسلي کي هڪ ٻيو ٻار به پيدا ٿي چڪو هو. جاردن جي زبردست خواهش هئي ته هن جو پٽ به ڳوٺ تي انهيءَ دٻدٻي سان راڄ ڪري — مگر ڇهن سالن جي عمر ۾ ٿي ڇوڪري پيءَ کي سخت نا اميد ڪري ڇڏيو. ننڍيو جوردي گهوڙي کان ڊڄندو هيو. پٽ جو اهو رويو پيءَ جي لاءِ ناقابل برداشت هو.

ڳوٺ جون سرگرميون پوري جوش سان جاري هيون.

جٿ جي تيل ۾ وڌنڙ ڪاميابي ڏسي جاربن هن سان اچان وڌيڪ سڙڻ لڳو— هاڻي به هن جي ذهن ۾ هڪ ڳالهه اچي رهي هئي ته موزون معاوضو ڏئي ڪري جٿ کان زمين واپس وٺي مگر ڪيئن— هو انهيءَ سوچ ۾ ٻڏل هو ته هڪ ڏينهن جٿ خود ئي هن ڏانهن اچي نڪتو. هن جا ڪپڙا تيل جي ڪري ميرا ٿي ويا هئا.

”جاربن! مان توکي اهو ٻڌائڻ آيو آهيان ته تنهنجي فوقيت جو دور هينئر ختم ٿي رهيو آهي—“ هن جاربن کي ڏسندي ئي للڪاريو ”هينئر اهو ڏينهن پري نه آهي جڏهن مان توکان به وڏو ماڻهو ٿي ويندس— مون کي اميد آهي ته ان وقت ليسلي کي منهنجي هٿن ۾ ڏسي ڪري تون يقيناً ڪاوڙ نه ڪندين.“

جاربن جي پيرن هيٺان جيئن زمين نڪري وئي هئي— ”ان کان اڳ جو مان توکي صفا ماري ڇڏيان، منهنجي نظرن کان ٽري وڃ.“ هن ڪاوڙ ۾ چيو.

مگر جٿ کي جو ڪجهه چوڻو هو هن چئي ڇڏيو. ڏهن سالن جي قليل عرصي ۾ ٿي هو ايتري قدر دولتمند ٿي ويو جو ڳوٺ جي سڀني ماڻهن پنهنجون زمينون منافع تي وڪڻڻ لاءِ جٿ جي لاءِ وقف ڪري ڇڏيون ته جيئن تيل جي پيداوار ۾ اضافو ٿي سگهي— صرف جاربن پنهنجي ضد تي بدستور قائم هيو. ائين معلوم ٿي رهيو هو جيئن هن سڄي ڳوٺ کي هميشه لاءِ ڪ ۾ لبريز ڏسڻ جو قسم کائي ڇڏيو هجي— خود ليسلي به پنهنجي مڙس جي ان راءِ کان مخالف نه هئي. مگر جوربي ۾ جبي جي زبان ڪير بند ڪري. جيڪي هينئر نندپڻ ڇڏي شباب جي رنگيني اختيار ڪري چڪا هئا. جبي چاهيندي هئي ته هو اعليٰ تعليم جي لاءِ ڪيڏانهن پري هلي وڃي. هو ڏانهن

جوردي به سچو ڏينهن گهوڙي تي سوار ٿي پالتو جانورن جي رکوالي ڪرڻ جي بجاء ڊاڪٽر بنجڻ جو خواهشمند هو— جارڊن کي جيڪن ٿي پنهنجي پارن جي ارادن جي خبر پيئي ته هو ڪاوڙجي ويو مگر ليسلي گهڻيءَ ڪوشش ڪان پوءِ پنهنجي مڙس کي ان ڳالهه تي راضي ڪيو ته هو پارن جي راهه ۾ ڪڏهن به نه ايندو.

هوڏانهن ٻي جنگ عظيم شروع ٿيندي ٿي ڳوٺ جي سڄي فضا پاڻتو ڪاٽي چڪي هئي. جارڊن جي وڏي ڇوڪري هڪ ڇوڪر سان گڏ فرار ٿي وڃي هئي. مگر جيڪن ٿي ڪرسمس جو ڏينهن ويجهو آيو، هوءَ ڪرسمس ملهائڻ لاءِ پنهنجي ماءُ پيءُ جي گهر موٽي آئي. ڇو جو هن جو پاڻ به هارورڊ يونيورسٽيءَ مان ڊاڪٽريءَ جي سند وٺي اچي رهيو هو. ڪرسمس جي رات ليسليءَ چوٿين پار کي جنم ڏنو— اهوئي سبب هو اج ڪرسمس جي ڏينهن جارڊن جي چهري تي خوشيون هڪ دفعو وري نمودار ٿيون. هن ارادو ڪري ڇڏيو هو ته هو پنهنجي هن پار کي ضرور پنهنجي پسند تي پرورش ڏياريندو ته جيئن هو وڏو ٿي ڳوٺ تي انهيءَ دهدپي سان زندگي بسر ڪري سگهي جيڪا هن جي ابن ڏاڏن جو ورثو هئي. مگر اها سڀ پري جي ڳالهه هئي— ڇو جو ڪرسمس جي پئي ڏينهن ٿي جٽ رنڪ عمده لباس ۾ ملبوس هن سان بزنس جي باري ۾ ڳالهه ٻولهه ڪرڻ لاءِ آيو هو. جنگ شروع ٿيڻ جي ڪري ملڪ کي تيل جي تمام گهڻي ضرورت هئي ۽ هو جارڊن کي به پنهنجي ڪاروبار ۾ شرڪت جي دعوت ڏيڻ آيو هو— ته جيئن سڄي ڳوٺ کي سرسبز ساوڪ جي بدران— تيل جي ڪارآمد ميدانن ۾ تبديل ڪيو وڃي— جارڊن آخرڪار جٽ جي پيشڪش قبول ڪئي.

جنگ جي ختم ٿيندي ئي جڏهن جورڊي سرجنٽ جو عهدو کڻي گهر پهتو تہ ليسلي هڪ وڏي عاليشان دعوت سان هن جي خوش آمديد ڪئي. هرڪو خوشيءَ جا ٽهڪ ڏيئي رهيو هو. ايتري ۾ جورڊي وڏي آواز ۾ مهمانن کي مخاطب ڪندي چيو:

"معزز حاضرين! اڄ مان چاهيان ٿو تہ اوهان جو تعارف هڪ اهڙي هستيءَ سان ڪرايان — جيڪا اڄ کان ڪجهہ ڏينهن بعد منهنجي ڪنوار بڻجڻ واري آهي — سا مس جوانہ آهي."

هن سانوري رنگ جي ڪارين اکين واري نوجوان ڇوڪريءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو، جا اسپتال ۾ نرس هئي. فضا هڪ دفعو وري تاڙين سان گونجي وئي. تڏهن بہ اهو ڳوڙ انهيءَ شور کان گهٽ هو جيڪو ڪجهہ ڏينهن اڳ جٽ جي ڏانل تقريب ۾ پيدا ٿيو هو. اها تقريب انس نئين هوائي اڏي جي رسم افتتاح جي ڪري ٿي هئي. جنهن ۾ جارڊن بہ پنهنجي پوري خاندان ۽ ٻين امير ترين مهمانن سان گڏ شريڪ ٿيو هو. هو نهايت ئي قيمتي لباس پهري شان شوڪت سان ان تقريب ۾ شامل ٿيو هو تہ جيئن جٽ کي ٻڌائي سگهي تہ دولت ۽ شهرت ۾ هو ان کان ڪو گهٽ نہ آهي.

ان تقريب کان بعد هڪ وڏي دعوت جو انتظام ڪيو ويو، جنهن ۾ جارڊن خاندان کان علاوه ٻيا سيئي ماڻهو موجود هئا. هرڪو جٽ رنڪ جي آمد جو انتظار ڪري رهيو هو، جيڪو مهمان خاص جي حيثيت سان دعوت ۾ شامل ٿي رهيو هو — هيڏانهن جارڊن خاص مهمانن جي وچ ۾ ويٺو جٽ سان دل ئي دل ۾ سڙي رهيو هو. ايتري ۾ هن جي ڌيءَ آهستي سان هن کي ڪن ۾ ٻڌايو تہ جورڊي نهايت ڪاوڙ جي حالت ۾

جڻ سان وڙهڻ وڃي رهيو آهي ڇو جو جڻ هن جي گهوٽائي زال جي خلاف چند سخت لفظ استعمال ڪري جورڊيءَ جي سخت بيعزتي ڪئي آهي. مگر ان ڪان اڳ جو پيءُ پنهنجي پٽ کي سمجهائي ها ـــ جورڊي گوڙ شور کي چيريندو جڻ جي ماڻهون ٻهچي ويو. جڻ شراب جي نشي ۾ چور، ڏڪندو، پنهنجي خاص نشست ڏانهن وڌي رهيو هو.

"مسٽر رنڪ" جورڊي هن کي للڪاريو "تو منهنجي ٽيڻ واري زال جي باري ۾ جيڪي بدترين لفظ استعمال ڪيا آهن ـــ سان انهن جو معاوضو وٺڻ آيو آهيان."

"معاوضوا" جڻ نشي ۾ لڏندي چيو "خوب ته ڪويا تون هن ذليل عورت جو مڙس......"

ان ڪان اڳ جو جورڊي ڪجهه حرڪت ڪري ها، جڻ جي باڊي گارڊن هن کي مضبوطيءَ سان جڪڙي ڇڏيو.

"وٺي وڃو هن نادان انسان کي" جڻ جورڊيءَ کي چماٽ هڻندي چيو.

جارڊن جي لاءِ اهو منظر ناقابل برداشت هو. هن چاهيو ته اڳتي وڌي وڃي جڻ کي انهيءَ حرڪت جو مزو چکائي ـــ مگر بعد ۾ هن کي جڻ تي رحم اچي ويو ـــ جڻ شراب جي ڀرپور نشي ۾ مخمور ائين ميز تي اونڌو پيو رهيو ـــ ۽ هميشه جي لاءِ ننڊ جي آغوش ۾ هليو رهيو.

ان وقت جارڊن پختو ارادو ڪيو ته هو پنهنجي عزيز پٽ کي سمجهائيندو ته هو هڪ معمولي عورت سان شادي ڪري خاندان جو نالو بدنام نه ڪري ـــ مگر جورڊي تي پيءُ جي چوڻ جو ڪجهه به اثر نه ٿيو. هو بدستور پنهنجي ضد تي قائم رهيو.

”سان چاڻان ٿو ته جنهن رنگ جي خلاف اوهان جي نفرت حقارت ۽ بدلجي وئي آهي. مگر اهو انهيءَ لاءِ نه ته هن منهنجي زال جي بيعزتي ڪئي هئي مگر ان لاءِ ته هن بيند ڪڻ خاندان جي چشم و چراغ جوردي کي معزز مهمانن جي نظر ۾ ذليل ڪري ڇڏيو هو— جو ڪوٽ جي سڀ ڪان وڏي ماڻهوءَ جو پٽ آهي—“

جاردن جي جسم ۾ جيئن هلچل مچي وئي. زندگيءَ ۾ اڄ پهريون دفعو هن کي پنهنجي مغروريءَ تي رحم آيو— هڪ تيز باهه هئي جا هن جي سڄي جسم ۾ ڀڙڪجي وئي— اهو ذاتي امتياز— ڪنهن جي لاءِ هو. اهو ذاتي امتياز— ڪنهن لاءِ— آخر اهي سڀ ماڻهو خواه امير يا غريب هجن سي سڀ هڪ ئي خدا جي ته پيدا شده مخلوق آهن— مگر جاردن انهيءَ سوال جو جواب ڳولي لڌو هو. هن فيصلو ڪري ڇڏيو ته آئينده هو سيني کي هڪجهڙو تصور ڪندو— ۽ پنهنجي سڄي زندگي انسانيت کي يڪجا ڪرڻ ۾ گذاريندو—.

فرطِ محبت ۾ جڏهن هن پنهنجي ارادي جو ذڪر ليسلي سان ڪيو ته هوءَ هڪدم هن سان چنبڙي وئي— هونءَ ته زندگيءَ ۾ هن جاردن کي هميشه خوش پوش لباس ۾ ڏٺو هو— مگر اڄ جاردن کي سادي لباس ۾ ملبوس ۽ انوکو عزم ڏسي— هن کي ائين محسوس ٿيو جيئن هن جو مڙس تمام وڏو ماڻهو آهي—!!●

جـــڙ جڙي جـــن سين، مٿي ٻـــڻ سون تن،
سي ڪيئن ڪيچ پسن، جن هوت نه ٻسيو هتهين!

(شاه)

REGD. S.NO. 2755

REHBAR DIGEST

Vol: 4 | January 1973 | No: 1

لائبريري
انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي
سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد سنڌ

قائم شده ١٩٣١

جهدِ مسلسل
عملِ پيهم

اڄ اسان جي ملڪ جي معيشت کي زبردست چئلينج
کي منهن ڏيڻو پيو آهي. هي وقت اهڙن جوکن ۽
نٽي هي سوچڻ جو آهي ته حڪومت اسان لاءِ ڇا ڪري سگهي
ٿي. ڏسڻو هي آهي ته اسين ملڪ خاطر ڪهڙيون قربانيون ڏيئي سگهون ٿا
اهو تڏهن ٿيندو جو اسين پنهنجو محاسبو ڪريون. پنهنجن صفن ۾ ٻڌي پيدا ڪريون
۽ اقتصادي محاذ تي پنهنجا سمورا وسيلا ڪم آڻي پيداوار ۾ واڌارو
آڻيون. زراعت ۽ واپار کي فروغ ڏيون. وڌ ۾ وڌ بچت
ڪريون. اسان سڀني کي پنهنجن فرضن کان واقف ٿي ڪم ڪري
پنهنجا مسئلا حل ڪرڻا پوندا. سڀني کي هر هڪ محاذ تي خوشحالي
جي اڏاوت لاءِ اسان کي هڪ زنده قوم جي زنده فردن وانگر
لڳاتار ڪوشش ۽ لڳاتار ڪم جي ضرورت آهي

لائبريري
انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي
سنڌ يونيورسٽي جامشورو سنڌ

حبيب بينڪ لميٽڊ